

RS Global

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SOCIAL AND ECONOMIC
ASPECTS OF EDUCATION
in Modern Society

**Proceedings of the
XXV International Scientific and
Practical Conference**

**Social and Economic Aspects
of Education in Modern
Society**

**January 25, 2021,
Warsaw, Poland**

Copies may be made only from legally acquired originals.
A single copy of one article per issue may be downloaded for personal use (non-commercial research or private study). Downloading or printing multiple copies is not permitted. Electronic Storage or Usage Permission of the Publisher is required to store or use electronically any material contained in this work, including any chapter or part of a chapter. Permission of the Publisher is required for all other derivative works, including compilations and translations. Except as outlined above, no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means without prior written permission of the Publisher.

ISBN 978-83-960097-6-0

© RS Global Sp. z O.O.;
© The Authors

**RS Global Sp. z O.O.
Warsaw, Poland
2021**

Founder:
RS Global Sp. z O.O.,

Warsaw, Poland

**Publisher Office's
address:**

Dolna 17, lok. A_02
Warsaw, Poland,
00-773

E-mail:
rsglobal.poland@gmail.com

The authors are fully responsible for the facts mentioned in the articles. The opinions of the authors may not always coincide with the editorial boards point of view and impose no obligations on it.

CONTENTS

PEDAGOGY

Кушнір К. В., Кравченко І. М., Щербакова Л. В. ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ.....	3
Аксакова Н. О. ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ КОНКРЕТНИХ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ.....	9
Лещенко О. Г. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	17
Сорочан Т. М. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У ВІДКРИТОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	22

PHILOLOGY

Koniashvili I. O. TRANSLATION AS A MEANS OF COMMUNICATION BETWEEN CULTURES AND THE PROBLEM OF FUNCTIONAL ADEQUACY OF POLYSEMIC WORDS ON THE BASIS OF THE ORIGINAL AND ENGLISH VERSIONS OF «THE MARTYRDOM OF THE BLESSED QUEEN SHUSHANIK» BY IAKOB TSURTAVELI.....	30
Oksana Torosian, Alina Sheliakina PRODUCTIVE WORD FORMATION TENDENCIES IN PRESENT-DAY ENGLISH (based on modern coronavirus vocabulary)	34
Volkova O. O. THEORETICAL ANALYSIS REHABILITATION POTENTIAL AND FEATURES CARE OF COMBATANTS	38
Ірина Задорожня ДІАЛЕКТНА ТЕКСТОТЕКА: ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАТИВНІСТЬ	45

PHILOSOPHY

Тетяна Гуменюк ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ.....	48
--	----

ECONOMY

Akramov Azamat, Rano Isakovna Mardanova IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN GOVERNMENT PROCUREMENT INTO THE NATIONAL ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.....	54
Ахметишина Г. Р., Ильковский К. К. ПЕРСПЕКТИВЫ СОЛНЕЧНЫХ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЙ В СОСТАВЕ АВТОНОМНЫХ ГИБРИДНЫХ ЭНЕРГОУСТАНОВОК В ЭНЕРГЕТИКЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ ИЗОЛИРОВАННЫХ ЭНЕРГОРАЙОНОВ ДАЛЬНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНА.....	60

LEGAL AND POLITICAL SCIENCE

K. Kokrashvili, R. Kutateladze, N. Pailodze SIGNIFICANT MEASURES OF STATE SUPPORT FOR BUSINESS (Comparative Analysis).....	66
Oyuntsetseg Densmaa, Gerelchimeg Kaliinaa, Norovsuren Nanzad, Tsogzolboo Otgonbayar MONGOLIA'S "THIRD NEIGHBOR POLICY"	71

HISTORY

V. V. Olyanich, L. V. Olyanich PEASANT FARMS AND ECONOMIC EFFICIENCY IN THE UKRAINIAN SSR IN THE 20S OF THE XX CENTURY.....	81
--	----

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Кушнір К. В., кандидат педагогічних наук, ст. викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3356-9813>

Кравченко І. М., провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0083-0357>

Щербакова Л. В., концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9225-6497>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7353

Abstract. The article highlights the current state of distance education, considers its advantages and disadvantages, and analyzes the main factors that inhibit the introduction of full-fledged distance learning of art education during the pandemic. The main problems faced by university teachers in organizing distance learning are clarified. Prospects for the introduction of distance education in the Free Economic Zone of Ukraine have been studied. The main role in the implementation of distance learning is played by modern computer technologies, which in combination with the latest educational media technologies become effective means of developing professional and critical thinking of students. Right now, society is more interested than ever in informatization and computerization of all spheres of activity, including art. Therefore, the computer is an indispensable assistant to teachers and students in mastering information flows, modeling and illustrating processes, phenomena, objects and events. High-quality mastery of music and computer technology, orients the future art teacher to the school of tomorrow and gives him a certain "margin of advance" for highly professional activities. The article considers the ways of application of innovative and music-computer technologies in the study of art disciplines, as well as the forms of their implementation, which are aimed at improving the quality of training of future professionals. The main priorities for the development of modern art education in Ukraine and the prospects of distance learning for the higher education system of Ukraine during the pandemic are identified.

Keywords: distance learning, innovative and music-computer technologies, art education, higher school.

Вступ. Дистанційне навчання є однією з нових реальностей сучасної освіти. Наразі є можливість переосмислити деякі традиційні форми і методи навчання, представити їх у новому інформаційному форматі. Держава і світ переживає техногенне лихо – COVID-19. Тому методи дистанційного навчання будуть практикуватися у будь-якому випадку. У зв'язку з цим виникає необхідність оновлення української освіти, яка в концепції модернізації визначається як відповідність сучасним життєвим потребам розвитку країни. За цих обставин необхідність використання новітніх технологій у професійній освіті різного спрямування сьогодні не викликає сумніву. Зазначимо, що кожна професійна сфера, у тому числі й мистецька, на різних етапах розвитку адаптує досягнення інноваційних досліджень відповідно до своєї специфіки, створюючи таким чином нове освітнє середовище. У повній мірі це відноситься і до сфери музичної освіти, не дивлячись на його прихильність до збереження сталих методів викладання й консервативного відношення до нововведень усі ми розуміємо, що українська система освіти потребує кардинальних змін, й зараз настав такий час, коли їх саме потрібно робити.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання теорії й практики дистанційного навчання досліджують О. Андреев, Ю. Богачков, В. Биков, Х. Венг, С. Калашникова, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Кухаренко, В. Луговий, В. Олійник, Н. Мойсеева, О. Петерс, Є. Полат, М. Сімонсон, П. Стефаненко, А. Хуторський та інші.

Деякі питання способів впровадження дистанційно-навчальних, інноваційних технологій, мотивації їхнього застосування повно або частково на заняттях диригентсько-хорового циклу в ЗВО, перспективи розробок різноманітних відповідних програм з одночасним збереженням традиційної національної хорової культури, підготовки майбутніх фахівців знаходять своє відображення в роботах: Л. Бірюкової, І. Коваленко, А. Козир, Л. Костенко, А. Растригіної, Т. Раструби, С. Світайло, Т. Смирнової, З. Софроній, Н. Тарарак, І. Царук, І. Шинтяніної, Л. Шумської та ін. Аналіз досліджень педагогів-практиків ЗВО показав, що їхній науковий інтерес спрямовується в русло пошуку шляхів оптимізації підготовки майбутніх хормейстерів та підвищення рівня їхньої професійної діяльності засобами диригентсько-хорових дисциплін, які сьогодні потребують упровадження інноваційних технологій [4].

Мета статті – проаналізувати сучасний стан дистанційної освіти в Україні, розглянути її особливості, переваги та недоліки, а також розкрити нові можливості застосування інноваційних технологій при вивченні мистецьких дисциплін ЗВО в період пандемії.

Результати дослідження. Історично дистанційне навчання виникло у 1840 році, коли Ісаак Пітман запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії [3]. Інтенсивний розвиток дистанційної освіти в Європі і Америці розпочався в 70-і роки. В Україні дистанційна форма освіти запроваджується з 2000 року і регулюється Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні і Положенням про дистанційну освіту МОН України, яке було затверджено Наказом № 466 Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. В цьому документі наголошується, що під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Основні принципи дистанційного навчання – це встановлення інтерактивного спілкування між студентом та викладачем без забезпечення їх безпосередньої зустрічі і самостійне освоєння певного масиву знань і навичок за обраним курсом при використанні певних інформаційних технологій [2, с.167].

Головною метою створення системи дистанційної освіти є забезпечення загальнонаціонального доступу до освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж і створення умов для реалізації громадянами своїх прав на освіту. Дистанційне навчання забезпечує можливість навчатися тоді, коли зручно студенту, у тому темпі, що він сам обирає (в рамках установлених строків проведення курсів), в тому місці де він перебуває (не має потреби витрачати час на дорогу до ЗВО, для здачі поточних, а іноді і підсумкових контролів) [1].

Головним завданням дистанційного навчання є розвиток творчих та інтелектуальних здібностей студентів за допомогою відкритого й вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, включно з наявними в Інтернеті.

Жорсткий карантин, який довелося пережити країні навесні 2020 року вніс свої корективи у всі сфери людського життя, влада повинна була швидко реагувати. В Законі України від 30.03.2020 № 540-IX йдеться «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», також були внесені зміни до статті 60 Кодексу законів про працю України, якими врегульовано запровадження гнучкого режиму робочого часу і дистанційної (надомної) роботи на підприємствах, в установах, організаціях. Особливо стурбовані і розгублені стали батьки учнів через вимушене дистанційне навчання, яке докорінно відрізняється від традиційних форм. Тож, з'являється Нове «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» [5], яке було затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115 і зареєстровано в Міністерстві юстиції 28 вересня 2020 року за №941/35224. 16 жовтня 2020 року набуло чинності. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти розширює можливості для дистанційного навчання учнів – як за дистанційною формою здобуття освіти, так і при використанні технологій дистанційного навчання в інших формах здобуття освіти.

Введення дистанційної освіти принципово змінює рольові позиції викладач - студент. При традиційній формі навчання викладач виступає як інтерпретатор знань. З розширенням освітнього простору функцію інтерпретації знань приймає на себе студент, а викладач виступає

координатором цих знань. Він консультує студентів, спрямовує роботу пізнавальних процесів студента, тобто бере на себе функції супроводу професійного становлення студента [6]. Звичні для традиційної мистецької освіти форми навчання переформатовуються й підлаштовуються для роботи з гаджетами: гра на фортепіано, диригування, постановка голосу проводиться у форматі відеозапису, хорові партії здаються завдяки аудіо запису, контрольні роботи стають тестами.

Засобом реалізації дистанційної мистецької освіти є сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології, з допомогою яких здійснюється навчання на відстані без особистого контакту між викладачем і учням, а також спеціалізовані комп'ютерні музичні програми, які дозволяють зробити процес навчання більш ефективним.

На сьогоднішній день існує безліч програм для забезпечення дистанційного навчання у мистецькій освіті, які можна розділити на три групи: програми для візуалізації, аудіо редактори і нотні редактори.

Розглянемо найбільш популярні з них.

1. Програми для візуалізації: дозволяють за допомогою мережі інтернет забезпечувати зв'язок між комп'ютерами.

Zoom, Google Meet, Skype – публічні сервіси необхідні для організації відеоконференцій через інтернет між комп'ютерами або смартфонами.

Viber – додаток, що дозволяє здійснювати безкоштовні дзвінки через мережу wi-fi або мобільні мережі, а також передавати текстові повідомлення, зображення, відео та звукові повідомлення, документи і файли.

За допомогою цих програм можна не тільки дистанційно провести урок, але і передавати учневі матеріали для самостійної роботи (нотні тексти, відео – і аудіофайли).

2. Аудиоредактори – програми для запису музичних композицій, підготовки фонограм, реставрації старих фонограм (попередньо оцифрованих), акустичного аналізу мови.

В рамках дистанційного навчання у установах додаткової музичної освіти ці програми можуть використовуватися для здійснення наступних операцій:

- відтворення фонограми (мінус). Інтерфейс аудіоредакторів дозволяє не тільки відтворювати фонограму з будь-якого моменту часу, але і повторювати її відрізок для відпрацювання складних частин твору.

- прискорення і уповільнення фонограми (або її частини). Ця функція використовується для тренування техніки в більш швидкому темпі або для виконання складних творів (епізодів) у більш повільному темпі.

- підвищення і пониження висоти тону. Використовується для модуляції твору в зручнішу тональність.

- запис музики (при наявності мікрофона). Прослуховування власного виконання дозволяє учневі краще проаналізувати свою гру, помітити технічні та художні недоліки.

Використання аудіо редакторів дуже добре допомагає при підборі музичних творів на слух, що є невід'ємною частиною музичного розвитку студентів.

Самими популярними і часто використовуваними аудіо редакторами є: Sound Forge, Audio Studio, Audacity, Wavelab. Всі ці програми володіють схожим інтерфейсом. Вони прості в освоєнні і дозволяють виконувати всі необхідні операції при роботі зі звуковими файлами.

3. Нотні редактори – програми, призначені для набору і відтворення нотного тексту. За допомогою цих програм можна також виводити нотні тексти до друку.

Призначення цих програм в рамках дистанційного навчання у мистецькій освіті зрозуміло із визначення. Викладач може набрати (або взяти готовий) нотний текст (вправа, етюд, п'єсу) і передати студенту за допомогою електронної пошти або через Google клас. Учень, маючи вдома такий самий нотний редактор, отримує можливість відтворити цей текст і займатися самостійно.

Нотні редактори дозволяють змінювати темп відтворення тексту, його тональність, повторювати будь-яку кількість тактів, що дозволяє використовувати ці програми для розвитку виконавських навичок учня (за аналогією з аудіо редакторами).

Як і аудіо редактори, нотні редактори є незамінними помічниками при підборі твору на слух. Вони дозволяють зафіксувати результат роботи і перевірити точність підбраного тексту.

Слід зазначити, що в мережі інтернет у вільному доступі існують цілі бібліотеки нотних текстів, створених за допомогою різних нотних редакторів. Це дозволяє як викладачу, так і студенту знаходити нотні тексти вподобаних творів, скачувати їх і працювати з ними в процесі навчання.

Серед безлічі нотних редакторів найбільше поширення отримали:

Sibelius – популярна програма, якою користуються композитори, аранжувальники, виконавці, музичні видавці, викладачі та студенти, для створення музичних партитур та інструментальних партій.

Finale – широко використовуються в професійному створенні нотних текстів для видавничих і освітніх установ, а також музики для кіно, телебачення та театру, і низки інших цілей. Програма широко відома серед професійних музикантів і викладачів.

Sibelius та Finale розповсюджуванні на платній основі, в той час як програма MuseScore, передбачає вільне (безкоштовне) використання.

MuseScore – відносно молодий нотний редактор, що представляє собою вільне програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом. Остання обставина не тільки дозволяє використовувати програму в приватному порядку, в державних освітніх установах, а й створювати власні модифікації програми. Установник програми і вихідний код доступний на офіційному сайті.

Зазначимо, що використання інноваційних технологій при вивченні циклу мистецьких дисциплін носить лише рекомендаційний характер. Тому вибір форм, способів та об'єм визначається самим викладачем. Це залежить від його творчого відношення до предмету або ступенем володіння ПК, але у той же час кожна конкретна дисципліна визначає власний «шлях» вибору. Зокрема, на дисциплінах лекційно-семінарського типу використовуються споміжні засоби для відтворення музичного матеріалу чи то в аудіо форматі, чи у відео форматі. За допомогою такого підходу студенти можуть формувати власний накопичувач зразків музичного мистецтва [4].

Комп'ютеризація процесу музичної освіти, вимагає підготовленості педагогічного складу до використання нових інформаційних засобів, володіння методологією, принципами та методикою їх використання. Багато викладачів, перш за все, виявились морально не готові до настільки кардинальних змін в своїй професійній діяльності. Але наразі всі знаходяться в таких умови, в яких вони не зможуть працювати по-іншому, тобто без включення у власну педагогічну діяльність сучасних освітніх та інноваційних технологій, сьогодні не можна, та й непростачно працювати старими методами в рамках класно-урочної системи. Цей карантин, як і будь-яка криза, – це хороший привід почати робити те, що давно потрібно було зробити. Бо ті ж карантини через сезонні ГРВІ бувають щороку.

Перехід від освітньої парадигми індустріального суспільства до освітньої парадигми постіндустріального суспільства означає, в першу чергу, відмова від розуміння освіти як отримання готового знання і уявлення про педагога як носії готового знання. А це змінює і цілі навчання і виховання, і його форми, технології і методи, і роль педагога. Завдання викладача вчити працювати з інформацією застосовуючи новітні технології, навчити вчитися самостійно, показати, де знаходяться знання, щоб студент взяв їх сам. Для цього необхідні нові навички інформаційно-медійної грамотності. Сьогодні кожен викладач розуміє необхідність використання інноваційних, музично-комп'ютерних технологій в освітньому процесі. Це відповідає духу часу, відповідає вимогам сучасного уроку, надає можливості педагогу забезпечити максимально ефективний процес навчання. Використання в мистецькій освіті найсучасніших інноваційних програм і високотехнологічних продуктів треба зробити нормою і обов'язково передбачити в нових стандартах. Викладачі обов'язково повинні всьому цьому вчитися і ті які зараз покажуть здатність повноцінно працювати в дистанційному режимі, за ними – майбутнє.

Переваги дистанційного навчання:

1. Безперервне навчання студентів, які перебувають на лікуванні, реабілітації або під час пандемії.

2. Гнучкість – студенти можуть навчатися в зручний для себе час та у власному темпі, незалежно від місця перебування.

3. Якісний матеріал (дистанційні курси розробляються відповідно до програм, затверджених МОН, але не обмежуються лише одним підручником й включають інформацію з кількох джерел, медіа-файли, коментарі педагога, посилання на статті тощо). Доступ до майстер-класів кращих викладачів з використанням технологій дистанційного навчання.

4. Використання під час процесу навчання новітні технології, тобто, паралельно засвоювати навички, які згодом знадобляться під час роботи.

Недоліки:

1. Студенти не завжди можуть забезпечити себе достатнім технічним обладнанням – мати комп'ютер та постійний вихід у Інтернет.
2. Потрібне високошвидкісне з'єднання інтернету.
3. Відсутність особистісного спілкування між викладачем та студентом та студентів один з одним (брак емоційних контактів з однокурсниками, неможливість обговорити проблеми).
4. Велике навантаження на зір.
5. Відсутність можливості негайного практичного застосування отриманих знань із наступним обговоренням виниклих питань з викладачем і роз'яснення ситуації на конкретних прикладах.

Трудність дистанційної освіти полягає в тому, що у музикантів освіта впирається в практику. Можна досконало вивчити біографії композиторів або правила розв'язання септакордів, але це не допоможе навчитись співати, диригувати чи грати на інструменті. Водночас викладач повинен контролювати процес всебічно – і чути, що та як учень грає, і бачити всю фізіологію процесу, скажімо, чи не піднімає піаніст плечі вище голови, а пальці вище за кришку рояля. Звичайного смартфона тут буде недостатньо – бажано мати кілька якісних веб-камер, і не менш якісний мікрофон і динамік, який не спотворює якості звуку.

Цікавий новий тренд – карантинне музикування, масово почали створюватись мистецькі проекти віртуальні хори, оркестри, ансамблі. Секрет цих записів простий. Спочатку всі пишуть свій голос під заготовлену фонограму, або під метроном, або під заготовлений "мінус", а потім звукорежисер все зводить воедино. Така форма роботи теж має свою користь для студентів – записати мелодію точно під мінус, або точно під метроном не так вже й просто. Виходять цікаві проекти, але студенту перших курсів на початковому рівні слід навчитися музикувати саме вживу, з живим концертмейстером, у живому ансамблі, хорі, оркестрі.

Через це, вважаємо, що дистанційне навчання – це не альтернатива, а доповнення до традиційного музичного навчання. Класичний урок, коли знання і вміння передаються від викладача до студента при особистому контакті необхідний. Тільки так можна якісно організувати виконавський апарат учня і досягти високого рівня виконання. Але традиційні методи викладання змінюються і оновлюються з урахуванням вимог сучасності.

Висновки. Використання інноваційних технологій у підготовці майбутніх вчителів мистецтва має прикладне значення, оскільки головним пріоритетом все ж таки залишаються традиційні практичні заняття (індивідуальні, групові), спрямовані на удосконалення професійних компетенцій, необхідних для майбутньої професії. Разом із цим очевидним є те, що ряд дисциплін музичної галузі потребує впровадження інноваційних технологій, які сприятимуть глибшому засвоєнню знань студентами, особливо в умовах дистанційного навчання.

Тож дистанційні технології навчання можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної аудиторії до віртуальної аудиторії [7].

Концепція майбутньої дистанційної освіти ще далека від ідеалу, однак динаміка, з якою вона розвивається, просто вражає в гарному значенні цього слова. Маємо надію, що спільними зусиллями та стараннями проактивних спеціалістів-освітян українці вже скоро отримають абсолютно нову освіту. Повністю підтримуємо думку очільника Міністра освіти і науки України С. Шкарлет, який під час ток-шоу «Марафон» на телеканалі «Наш» 27 жовтня 2020 року зазначив, що дистанційне навчання не замінить повноформатну освіту, але Україна готова до його впровадження.

Вважаємо, що дистанційна форма освіти студентів мистецьких спеціальностей має право бути, але тільки коли є бажання і можливість, коли наприклад є фізичні вади у студента і він не може відвідувати учбовий заклад, або в період пандемії, в інших випадках повинно слугувати лише доповненням до традиційного музичного навчання.

Насамкінець слід зазначити, що безперечно, дана проблема не є остаточно вирішеною і потребує подальшого теоретичного та емпіричного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахмад І.М. Навчання в дистанційній і змішаній формі студентів ВНЗ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1067>.
2. Гозман Л. Я. Дистанционное обучение на пороге XXI века / Гозман Л.Я., Шестопал Е.Б. – Ростов-н/Д.: Мысль, 1999. 368 с.
3. Дистанційна освіта в країнах світу: що, де і як? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasipodii.net/mp/article/1369/>
4. Кушнір К.В., Белінська Т.В., Білозерська Г.О. Використання інноваційних технологій навчання в контексті вивчення диригентсько-хорових дисциплін у вищій школі // Наукові записки Зб. наук. пр. Серія «Педагогіка-психологія». – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2020. Вип. 63. с. 123-127 Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1Fjblekk76mJKAQic6YiG9X9hAdFjc-a4/view>
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 08 вересня 2020 року. № 1115 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>
6. Ржевський Г.М. Дистанційна форма навчання в сучасних умовах: психолого-педагогічні особливості // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія» Вип. 259 К.: Міленіум, 2017 с. 214-221
7. Самолук Н., Швець М. Актуальність і проблемність дистанційного навчання // Нова педагогічна думка. № 1. Рівне, 2013. с. 193-198

ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ КОНКРЕТНИХ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ

Аксакова Н. О.,

кандидат історичних наук, доцент, Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії, Бахмут, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7354

Abstract. *The article considers the introduction of a humanistic approach and restoration of cultural and historical memory in the process of training future engineers-teachers to study specific historical examples, namely the Holocaust, which is the cornerstone of the memory of World War II. Awareness of the tragedy of the nation that suffered genocide during World War II is a need to avoid future violations of human rights on racial, religious, ethnic grounds - one of the main tasks of training a specialist of the future. Holocaust remembrance is essential so that our children are never victims, executioners or indifferent observers. The author cites a specific example of a tragic historical legacy, the Holocaust in Bakhmut, when 3,000 Jews were buried alive in cell alabaster at the champagne factory, as an example of the inhuman policies of the Nazis.*

Keywords: *education, tolerance, genocide, repressions, Holocaust, World War II, German occupation, Bakhmut.*

Вступ. Коли ми говоримо про сучасне суспільство, то розуміємо, що це складна етнічна система, що містить кілька тисяч етнічних спільнот, різноманітних та унікальних.

Проблеми сучасного суспільства полягають не тільки в расизмі, тероризмі, а також у тому, що ідеї громадянськості і прав людини замінюються етнічними, національними, релігійними суперечками. Йде жорсткий поділ – «ми» і «вони», який входить в основу всіх екстремістських ідеологій. Після 1945 р. у світі було ще близько 160 війн, в яких загинули десятки, сотні, мільйони; люди продовжують гинути і зараз. Складність взаємин в сучасному суспільстві полягає в небажанні багатьох приймати інших, ким вони є, а також нести відповідальність за свої вчинки.

Сучасна система освіти має упереджувати будь-які прояви нацизму, гноблення, пригнічення. Досягнути цього допоможе екологізація культурно-історичної пам'яті сучасних підлітків і молоді, так як «культурна пам'ять» формує уявлення людини про світ, під її впливом складається ціннісна система, регулюються норми соціальних відносин, здійснюється зв'язок з історичним минулим і вибудовується перспектива майбутнього розвитку, приймають упорядкований характер різноманітні відносини і зв'язки народу з навколишнім світом.

У сьогоднішньому технологічному ритмі далеко за рамками залишаються теми, викладання яких вимагає особливого трепету і уваги з боку будь-якого педагога. Адже від того, яким буде пояснення таких легких і, водночас, важких слів як «толерантність», «тероризм», «репресії», «Голокост», «геноцид» та ін., залежить майбутнє не лише нашої країни, а й усієї планети. Вивчення страшного минулого – це не тільки збереження пам'яті про загиблих, а й одна з умов виживання сучасної людини.

Осмислення Голокосту можливо як у широкому історичному контексті, у зв'язку з тими подіями, процесами і явищами, які зробили можливим масове і цілеспрямоване винищення цілого народу, так і при вивченні конкретних прикладів злочинів нацистів у містах України, які не є об'єктами значних досліджень та не широко висвітлені у наукових працях.

Мета роботи. Донести інформацію про Голокост на території м. Бахмут, коли в алебастровому забої заводу шампанських вин 3000 євреїв були заживо замуrowані в камері № 46, як приклад нелюдської політики нацистів. Саме ця інформація стане в нагоді педагогам та історикам при впровадженні гуманістичних підходів та відновленні культурно-історичної пам'яті сучасної молоді в процесі отриманні інженерно-педагогічної освіти (і не лише її):

вихованні почуття співчуття чужому горю, сприянні формування толерантності, соціальної активності, громадянської відповідальності, підвищенні загального рівня толерантності, формуванні толерантної свідомості на прикладі історії Голокосту, гуманного ставлення до людей взагалі, незалежно від їх національної, расової або релігійної приналежності.

Методи дослідження. Загальнонаукові педагогічні принципи, принципи історизму, наукової об'єктивності, системності та верифікації, світоглядного плюралізму. Для обробки матеріалу використовувались порівняльно-історичний, аналітичний, статистичний, проблемно-хронологічний, системний, узагальнюючий методи.

Результати дослідження. Місто Бахмут (з 1924 до 2016 – Артемівськ) – найстаріший історико-культурний центр Донбасу. Він впевнено займає провідне місце у Всеукраїнській мережі міст стійкого розвитку, вважається одним з найкрасивіших у країні. Культура Бахмута має глибоке коріння, славиться своїми науковими, виробничими, культурними закладами, що мають багатий досвід відродження й розвитку культурної спадщини.

Не менш відомим є завод шампанських вин «Артвайнері» – найбільше підприємство в Східній Європі з виробництва ігристих вин класичним пляшковим методом. У 1954-му році були зроблені перші 500 тисяч пляшок ігристого шампанського. Напій був настільки високої якості, що незабаром став кращим і самим дефіцитним ігристим шампанським в СРСР.

Але за усім цим ховається одна з найстрашніших сторінок в історії міста Бахмут – живцем замуrowані близько 3000 мирних жителів в алебастровій штольні «Артвайнері», відомої під назвою «Камера № 46».

В Бахмуті (Артемівську) жили люди різних національностей, у тому числі і євреї, до революції євреєм був кожен п'ятий житель Бахмута, напередодні війни їх кількість становила (в 1939 р.) – 5299 людини.

Між громадянами були добросусідські відносини, взаємоповага, толерантне ставлення між конфесіями, увага до національних особливостей і культури. В місті була єврейська школа і «єврейська лікарня», єврейське кладовище. У народному домі були три національні аматорські трупи: українська, російська та єврейська.

Усе змінилося в період тимчасової німецько-фашистської окупації. 31 жовтня 1941 року діючі частини німецької армії окупували місто Артемівськ. Вірні своїй політиці німецько-фашистські загарбники встановили для населення рабський режим, повсюдно широко застосовуючи обурливе насильство, грабіж і винищення громадян.

З цього моменту в місті почалася найбільша трагедія, найбільший злочин ХХ століття – ГОЛОКОСТ.

Почалася паспортизація жителів міста, вперше докладались відбитки пальців до цих документів.

Також було введено Берлінський час: повсюдно перевели його на 2 години вперед.

«Німці розділили населення міста на українців – їм дозволялося ходити по місту до 22 годин, росіян – до 19 годин і євреїв, яким після 16 не дозволялося виходити з дому...» [1, с. 34].

Комендантом в місті був призначений ставленик зондеркоманди майор фон Цобель, який планомірно виконував завдання Вермахту по знищенню євреїв. Цобель підібрав собі команду зі зрадників: призначив начальником поліції Бахмутського повіту Васильєва; міським головою Головню (колишнього вчителя німецької мови міської школи) та інших пособників і зрадників. Цобелем і його пособниками був розроблений план повного знищення євреїв.

Призначили місце, час, спосіб оповіщення. Були поставлені завдання, визначені заходи по захопленню всього єврейського населення. 19 листопада 1941 р. Цобель видає наказ, в якому зобов'язує всіх євреїв зареєструватися в комендатурі, носити на правій руці пов'язку. 22 листопада комендант міста видав наказ про негайну перереєстрацію всього єврейського населення чоловічої статі. У наказі говорилося, що всі євреї-чоловіки повинні до 9 години з'явитися в комендатуру, звідки їх будуть направляти на важкі роботи. Після цього наказу всі євреї чоловічої статі, люди похилого віку і підлітки посилалися німцями на найважчі роботи. Ніхто не міг здогадатися, що через тиждень відбудеться страта приречених в алебастровій шахті, в одній з її гірничих виробок, відомої під назвою «Камера №46». 7 січня 1942 року по місту розклеїли оголошення, опублікували його в газеті «Бахмутський вісник» [2].

«Звернення до євреїв Бахмута»

1. З метою ізолюваного розміщення, всі євреї м. Бахмута, чоловічої і жіночої статі, різного віку, повинні в п'ятницю 9 січня о 8 годині ранку зібратися в приміщенні колишнього НКВС в парку.
 2. Кожній особі дозволяється мати з собою багаж в 10 кг, а також запас продовольства на 8 днів.
 3. На вищезгаданому місці збору повинні бути здані ключі від квартир із зазначенням прізвища та адреси (вулиця, № будинку) власника квартири. Вхід в порожні єврейські квартири або вилучення будь-яких предметів звідти з боку цивільного населення розглядається як грабіж і карається смертю.
 4. Протидія даній постанові, особливо неточна явка або відсутність на зазначеному місці збору, карається найсуворішим чином. (За неявку – розстріл)
 5. Євреї, які перебувають де-небудь на роботі, повинні звільнитися.
- Міський голова.

Бахмут 07.01.1942 р.

9 січня на вулицях можна було побачити багато відомих лікарів, вчителів та інших жителів міста.

З «Книги Скорботи» міста Артемівська: «...Йшли до призначеного місця відомі лікарі, вчителі, ремісники та інші жителі міста. Багато було старих, жінок з малолітніми і грудними дітьми на руках. Деяких людей похилого віку родичі везли на візках, саночках. Дітей було багато, так як до війни єврейські сім'ї були, як правило, багатодітними. Йдуть по Харківській вулиці невинні люди. Йде до призначеного пункту збору сім'я Самуїла Камінського, що складається з 9-ти осіб. Самуїл тримає на руках 4 річного сина Сашка, дружина Лідія тримає на руках хлопчика Валерія, йому 1 год 5 місяців. Він тримає в руках брязкальце. Інші їхні діти тримаються один за одного біля батьків: Белла – 6 років, Тамара – 8 років, Юра – 10 років, Лія – 12 років. З ними сестра дружини Самуїла, російська жінка. Йде до місця призначення Галина Фрейгерова з 5-ма дочками. Одну матір тримає на руках, інші злякано тримаються один за одного. На саночках онук Шнейдера везе паралізовану 80 річну бабусю. Йде до місця призначення бухгалтер банку Деєва. Вона єврейка, з нею її чоловік, росіянин за національністю. Він хоче розділити долю своєї дружини. Чи знали приречені, куди вони йдуть, що їх чекає?» [3, с. 6].

Більшість з них вірили, що їх переселятимуть в інше місце. Все ж тайлася надія, що німці цивілізований народ, значить не здатний на зло.

Навіть серед суцільного зла знайдеться просвіт. Зі спогадів очевидців і серед фашистів були люди: «...У квартирі Рози Турків, їх двір був поруч з нашим, стояв німець. Він всерйоз захопився старшою сестрою Рози, допомагав їм продуктами. Одного разу, коли йому треба було з його частиною їхати на фронт, він по великому секрету сказав Любі: «Я тобі, на жаль, нічим допомогти не можу, я йду на фронт, але відкрию тобі секрет – йдіть, куди можете, вас, як євреїв, знищать». Тоді ще не вірилося, що подібне трапиться, та й бігти нікуди було, ні родичів в інших містах, ні коштів де-небудь ховатися не було» [4, с. 16].

В збірному пункті кожному пропонувалося увійти в приміщення для реєстрації. Звідти ніхто вже не вийшов. У підвали будівлі колишнього НКВС було загнано понад 3-х тисяч осіб, де три дні 9, 10 і 11 січня 1942 утримувалися без води і їжі.

Крики і стогони людей були чутні далеко в місті. Простягаючи руки крізь ґрати підвалів, вони кричали: «пити, пити, снігу дайте!» Дітвора збиралася біля підвалів і кидала грудки снігу у вікна, але німецькі вартові і поліцейські за це били дітей. Через кілька днів крики і стогони змовкли.

«В ніч з 10 на 11 січня 1942 року кати почали виконувати свій зловісний план – карати приречених. Ніч наповнилася плачем і криками. Частину людей з підвалів вивезли в газових душогубках у піщані кар'єри. Інших в'язнів з підвалів на світанку 11 січня занурили у вантажних машинах вивезли до місця страти – в алебастрові розробки. Люди були виснажені. Багатьох людей похилого віку в машини заносили на руках. Приречені люди кричали, плакали, їх палицями заганяли в машини. Привезли людей до входу в шахту. Знесилені, виснажені вони ледве йшли, деяких несли на руках. Молоді люди сивіли на очах. Людей гнали до зловісної камери №46 – місця страти. До цього місця ведуть підземні коридори. І страшно подумати, як йшли приречені. Вони знали, що їх чекає попереду, тому шлях у підземеллі їм здавався коротким. Та навіть якби їм довелося йти через всі коридори артемівських катакомб і через всі печери і лабіринти світу, все одно, шлях їм здавався б занадто коротким; вони здогадувалися, що їх чекає в кінці шляху» [1, с.47].

11 січня 1942 р. відбулася страта приречених. Довго звідти чулися стогони, плач.

Ризикуючи життям, жителі Артемівська, наражаючись на смертельну небезпеку, рятували приречених. Зі спогадів Людмили Урди: «Багато жителів міста, наражали себе на небезпеку, вкриваючи у себе євреїв. Коли на нашій Володимирській вулиці йшла процесія, ми, дівтора, вишикувалися біля паркану Діни Єни, нашої подруги. Її мама схопила єврейську дівчинку і зникла за хвірткою. Був смертельний ризик, всю окупацію утримувати дитину в напівголодній родині, але ніхто не видав цю таємницю. Сім'я Д. В. Плигінової врятувала від смерті єврейську дівчинку Муру, батьки якої були страчені. Софія Скібіна і Ксенія Чистякова приховували у себе єврейського хлопчика Толю Вайнштейна. Лікар Іонів врятував багатьох євреїв, віддаючи їм паспорти померлих російських жителів. Викликом фашистам була діяльність гордої, величної жінки, лікаря-хірурга Сари Михайлівни Шапіро. Вона відкрито лікувала поранених радянських воїнів. В 1943 році фашисти її розстріляли» [5].

Незважаючи на смертельну небезпеку жителі міста, виявляли людяність, не боячись протистояти загарбникам, залишаючись хоробрими і відданими своїм співвітчизникам.

5 вересня 1943 Артемівськ був звільнений від німецьких окупантів, 22 місяці фашистської окупації Артемівська не пройшли безслідно, гітлерівцями були вбиті 15 тисяч мирних городян.

Коли місто було звільнене від окупантів, була створена Державна комісія з розслідування звірств фашистів в період окупації. Комісією були розкриті такі злочини, які люди не могли собі уявити. Гітлерівці разом зі своїми підручними поліцаями знищували ні в чому не винних людей.

16 вересня 1943 р. були виявлені мешканці міста, розстріляні німецькими бандитами і замуrowані в камері шахти №46 Алебастрового комбінату.

Зі спогадів гвардії підполковника Бобильова Максима Іларіоновича:... Люди зголодніли і в буквальному і переносному сенсі. Вони не питали, скільки їм заплатять, а працювали самовіддано, одержимо, і місто вставало з руїн і попелу. На третій або четвертий день після звільнення хтось із робітників прийшов і розповів про звірства фашистів. Була створена комісія з розслідування німецьких злочинів. Розкрилися такі злочини, про які ще не чули. І ось, коли комісія майже всі могили Артемівська обстежила, підійшов до мене робочий Алебастрового заводу і запропонував обстежити кар'єр Алебастрового комбінату. Він сказав: «Куди поділося єврейське населення, кілька тисяч? Адже ми їх не знайшли, і крім того я кілька разів бачив машини, навантажені людьми, які йшли в кар'єр».

16 вересня комісія в повному складі, активісти, озброєні факелами і відрами з мазутом, вирушили на пошуки. Обстежуючи шахти Алебастрового комбінату і пройшовши з факелами близько кілометра під землею, комісія виявила закладену цегляною стіною шахту № 46. Пробили стіну, освітили факелами, увійшли, і... дихання перехопило від моторошного видовища. (Див. додаток 1 фото 1)

Що ми побачили? Величезний, близько 1000 квадратних метрів, підземний зал і направо від нього нескінченний, що губиться в мороці коридор, наповнений трупами. Тільки вузька доріжка, далі пройти неможливо – всюди трупи і трупи. Я, насилу просуваючись, щоб не наступити на них, вдивлявся в обличчя. Їх тисячі! Вони муміфікувалися... Далі в штольні були виявлені голі трупи; це, мабуть, розстріляне циганське населення міста. Після огляду, складання акта про звірства фашистських нелюдів в Артемівську, я поїхав наздоганяти армію, яка далеко йшла на Захід.

Прибувши в армію, я тут же передав в армійську газету матеріал про звірства фашистів в Артемівську і вирушив по дивізіям, полкам і батальйонам розповідати бійцям, що бачив в Артемівську. Треба було бачити тоді наших бійців, в грудях кожного клокотала ненависть до фашистського кодла. Прийде час відплати, і жоден фашистський розбійник не утече від відповіді [3, с. 49-51]. У лютому 1944 року газета «Артемівський робітник» інформувала читачів про камеру смерті заміткою «вбивці»: «Ця жахлива історія була розкрита в перші дні після звільнення міста, у вересні 1943 року. Робочі алебастрової шахти разом з командою мінерів пішли під землю обстежити шахту з метою розмінування. Обстеження і розмінування вже наближалось до кінця, як раптом в одній з найдальших галерей, освітленій нерівним світлом смолоскипів, люди помітили штучну цегляну стіну. Проробивши за допомогою ломів щілину, робітники і бійці через вузький прохід проникли в замуrowану печеру. При світлі смолоскипів вони побачили кошмарну картину,

про яку зі здриганням будуть згадувати все своє життя. Величезна печера в кілька сотень квадратних метрів була суцільно завалена людськими трупами, залишилася вільною тільки вузька доріжка, далі пройти було неможливо – всюди трупи і трупи.

Спеціально створена комісія з лікарів і представників громадськості міста точно встановила, що в камері шахти було замуровано три тисячі громадян, розстріляних і закатованих німцями. Ці жертви були схоплені в січні 1942 року, коли кровожерливі фашистські кати почали масове винищення євреїв. Суха замурована камера шахти зберегла трупи людей. У пам'яті людей, які бачили цей кошмар, до кінця життя запам'ятається труп старого, який, гинучи, думав про своїх двох внучатах: він дбайливо обійняв їх і так назавжди застиг з онучатами, що припали до його мертвого тіла. Тут же лежала мати з притиснутим до зотлілого грудей дитячим трупом; інша мати міцно притиснула кістлявими руками немовляти. Двоє малюків, років 5-6, одягнені в теплі пальтечка, стоять на колінах, уткнувшись голівками в дідові ноги, інвалід з милицею під пахвою і багато інших» [6].

Згідно з Актом, представниками Надзвичайної Державної Комісії по встановленню злочинів німецько-фашистських окупантів 3 жовтня 1943 р. був проведений огляд алебастрових кар'єрів і встановлено наступне: «В 2 кілометрах на схід від міста Артемівська в тунелі кар'єрів алебастрового заводу на відстані 400 метрів від входу є невеликий отвір, замурований цеглою. Після розкриття цього отвору виявлено продовження тунелю у вигляді вузького проходу, що круто піднімається вгору і закінчується широкою овальною печерою до 20 метрів завдовжки, 30 метрів ширини і 3 – 4 метрів висоти.

Вся печера заповнена трупами людей; лише невеликий простір біля входу і вузька смуга в центрі її вільні від трупів. Всі трупи тісно притиснуті один до іншого і повернуті спинами до вхідного отвору печери. Трупи настільки близько прилягають, що на перший погляд являють собою суцільну масу тіл, сплєтених один з одним. Задні ряди навалено на передні, притиснуті до стін печери, і нагромаджені в кілька рядів, застиглих в стоячому або уклінному положенні тіл.

Завдяки особливостям місцевих умов (відносній сухості повітря, низькій і рівномірній температурі, пористому дну печери) відбулося муміювання трупів і більшість з них відмінно збереглося.

Одяг на всіх трупах зимовий, пальто та інше верхнє вбрання застебнуті, голови і шиї у більшості закутані.

У більшості трупів помітні білі пов'язки на лівому рукаві пальто з вишитими або намальованими на них «зірки Давида». На деяких трупах строкатий і яскравий одяг, який зазвичай носять цигани.

Переважають в основному трупи жінок і дітей різних вікових груп. Зустрічаються також трупи інвалідів з милицями і палицями.

Виходячи з площі печери і 2-3-слойного розташування трупів, комісія встановила, що в печері знаходиться близько 3000 трупів.

В печері виявлено також ручні валізи, сумки від протигазів, вузлики з домашніми речами першої необхідності і невеликою кількістю провізії.

На підставі огляду місцевості, медичного огляду трупів та опитування свідків з місцевого населення комісія встановлює, що тут було масове знищення близько 3000 радянських громадян – жінок, дітей, людей похилого віку та інвалідів як євреїв, так і громадян інших національностей. Їм було заявлено німецьким командуванням, що їх відправляють на інше місце проживання. Замість цього їх пригнали в печеру, де й була звіряча розправа над ними. По мірі того як печера наповнилась людьми, вони розстрілювалися в стоячому або уклінному положенні, приганялась інша група, яку вбивали на купі трупів і вмираючих, тіла убитих нагромаджувалися в кілька рядів.

Комісія вважає, що серед загиблих були і поранені, живцем замуровані в цій печері німецько-фашистськими окупантами.

Комісія встановлює, що в артемівських алебастрових кар'єрах було розстріляно і живцем замуровано близько 3000 радянських громадян» [4, д. 19].

Вчитуючись в текст Акта з'являється безліч питань: «...зал площею в кілька сот кв. метрів, завалений величезною кількістю трупів / не менше 2-3 тисяч, розташованих в порядку по обидві сторони доріжки, яка тягнеться на відстань 20-25 метрів, впираючись в глуху

стіну. Трупів як би навалені один на одного, особами зверненими вниз з піднятими комірами, з притиснутими на грудях руками...».

Що це за доріжка, що розділила жертв на дві частини? Чому трупи притиснуті до стін печери?

Зі спогадів В. М. Кийченко, розстрілювали далеко не всіх «...останніх людей, яких виносили нагору, це тих, хто був з протилежного кінця камери на 4-му районі. Вони були з кульовими пораненнями і навколо них валялися гільзи. Очевидно ті, яких загнали останніми, намагалися вирватися, розуміючи, що їх чекає, а їх розстрілювали, поки не замурували стіну...» [1, с. 52].

Чому обличчя всіх жертв були звернені обличчям вниз, чому жертви – з піднятими комірами, складається враження, що люди ховали обличчя чомусь притиснутими на грудях руками?

У матеріалах судового процесу над групою зрадників і зрадників-душогубів, підлих наймитів німецьких кровопивць (м. Артемівськ, 15 – 18 січня 1944 р.) стверджувалося, що «дослідження останків довело, що значна частина загнаних у камери були живцем замурувані і загинули від удушення і голоду» [4, с. 19].

Висновок комісії приголомшливий: «загальне враження комісії таке: люди живцем загнані в печеру, замурувані і отруєні задушливим газом.

Цілком ймовірно газ пущений через отвір в замуруваній стіні довгим струменем і в жахливому страху розділив людей на 2 половини, залишивши вільним прохід».

Сьогодні шахтарі підтверджують, що зробити подібне в 1942 р. була технічна можливість.

Про удушення газом мирних людей поговорювали і самі окупанти. «У квартирі головного лікаря Любимової фельдфебель міського інтенданства Герберт Шобель розповідав про способи страти нещасних жертв розгнужаного фашизму. Дорослих, за його словами, душили газами, а дітям мазали верхню губу якоюсь отрутою. Про це розповідав у цій же квартирі і лікар дивізії «Адольф» баварець Моріс Вательс. Цей гітлерівець ще не втратив залишок людського почуття і заявив: «Це середньовіччя, це ганьба для німецької нації» [5, с. 12].

Для подальшого поховання, необхідно було, щоб місцеві жителі змогли впізнати серед трупів своїх рідних, знайомих. Трупи треба було винести з шахти. Викриті пособники фашистів – поліцаї, виносили з шахти трупи. Трупи розстріляних були оглянуті і вивезені з шахти на площу біля Кераміко-трубного заводу, де були покладені рядами для огляду всім населенням м. Артемівська та прилеглих селищ. Для огляду і впізнання трупи знаходилися на площі протягом трьох діб.

Зі спогадів заслуженого вчителя України Марка Володимировича Габелева: «...Ганна Єфімцева, сестра безвісти зниклої, мабуть, не подумавши, взяла мене, шестирічну дитину, за руку і повела туди. Те, що я побачив, було просто жахливо, витягнуті трупи зайняли площу поля до 10 гектарів. Артемівці та мешканці прилеглих сіл потягнулися до цього поля смерті. Стогін і плач стояли над полем. Дивився на «культурну місію, виконану німцями, на вчинене двоногими звірами в нашому місті – і мороз по шкірі... Потрясіння, яке не покидає мене все життя. Коли у мене запитують, Чи бачив я війну, відповідаю: бачив!»

По підрахунку трупів виявилось: усього було розстріляно і замуровано в камері № 46 3000 радянських громадян – жінок, дітей, людей похилого віку та інвалідів як євреїв, так і громадян інших національностей.

Усього було упізнано 408 осіб. Міському штабу «Пошук» вдалося встановити понад 1,5 тисячі імен загиблих. Всі вони занесені в міську «Книгу скорботи». У різних документах зустрічається різнобій в датах, в цифрах, що визначають кількість жертв. Тривала війна – і, напевно, було не до ретельних досліджень. Головною метою в той час було віддати належне невинно убієнним, знайти і покарати винуватців злочинів.

З судового процесу над фашистськими катами: «Зрадників Батьківщини, мерзенних пособників німецьких катів – до відповіді!

Сьогодні (15 січня 1944 року) в місті Артемівську починається судовий процес над групою зрадників-душогубів, підлих наймитів німецьких нелюдів.

Військово-польовий суд Н-ської частини приступає до розгляду справи групи зрадників Батьківщини, активних пособників німецьких катів, безпосередніх учасників катувань радянських громадян міста Артемівська в чорні дні німецької окупації, колишніх службовців німецької поліції м. Артемівська: Кумова Федора Гавриловича, Саламатіна Івана Васильовича,

Лагеря Івана Івановича, Пуха Павла Семеновича і Дружнова (він же Друженко) Сергія Семеновича» [10, с.150-160].

Під перехресним допитом прокурора, за показаннями підсудного Кумова і свідка Медведєва з'ясувалося, що Лагерь був не просто бездіяльним спостерігачем горя радянських людей, а що він ніс озброєну охорону над приреченими до смерті старими, жінками і дітьми, зігнаними в сад не без його участі, та особисто бив палицею цих жінок і дітей, які не бажали сідати в машини для відправлення на розстріл.

Військовий кореспондент Південного і 3-го Українського фронтів капітан А. Левада, присутній на цьому процесі, писав: «...Він (Кумов), як міг допомагав німцям у жахливій розправі над двома тисячами громадян Артемівська в січні 1942 р., він сам тоді наказав заарештувати групу радянських людей. Він особисто перевіряв, чи надійно охороняють скажені собаки-полицейські. Він чув, як кричали жінки і діти в зловісному підвалі, прохаючи дати їм хоч краплю води, бачив, як волокли німці цих людей з підвалу на розстріл, бачив, як босими ніжками крокували по січневому снігу приречені на смерть діти...» [9]. Військово-польовий суд визнав доведеною вину всіх підсудних у злочинах, передбачених частиною 1-го Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 року, і ЗАСУДИВ: підсудних Кумова Федора Гавриловича, Саламатіна Івана Васильовича, Лагеря Івана Івановича, Пух Павла Семеновича і Дружнова (він же Друженко) Сергія Семеновича – до страти через повішення.

Пам'ять про загиблих ніколи не забудеться, навіть незважаючи на те, що «...у 1943–1944 рр. та в наступні десятиліття факти Голокосту в силу офіційної державної юдофобії маскувалися терміном «загиблі мирні жителі» (євреїв як би і не існувало!)».

Але не дивлячись на всі спроби приховати звірячі злочин проти невинного народу, пам'ять про них ніколи не зів'яне.

Цінність людини пізнається лише після його смерті, але життя буде і залишається безцінною.

У пам'ять про загиблих 12 січня 1999 року на місці камери № 46 було відкрито Меморіал. Стіну, де вмонтований Меморіал, назвали «Стіною плачу». Чудесним чином після відкриття Меморіал «заплакав». За роки роботи винороби Бахмута в жодній штольні або галереї ні разу не бачили крапель вологи на стелях і стінах. Солонуваті краплі, що людські сльози по безвинно загиблим, струмують по пам'ятнику.

Ініціаторами спорудження меморіалу на місці камери № 46 стали Артемівська міська Рада народних депутатів, Артемівський завод шампанських вин та Артемівський єврейський благодійний фонд «Хесед-Зікарон». Меморіал являє собою скульптурне зображення жінок, що символізує горе, страждання, скорботу. На грудях – дзвони, які не дають пам'яті заснути.

Щорічно, 11 січня біля Стіни плачу в алебастровою штольні «Артвайнері», вшановують пам'ять євреїв, по-звірячому замурованих фашистами в покинутій шахті алебастрових кар'єрів, в пам'ять про цю страшну трагедію на мітингу-реквіємі запалюють свічки, покладають квіти і читають поминальну молитву.

До Стіни плачу, як і до Єрусалима, за єврейською традицією люди кладуть маленькі камені: «Живим – живе, мертвим – мертво...»

Стіна плачу – це святиня. Прах загиблих у всьому світі і в нашому невеликому місті закликає до розсудливості, до дружби між народами, скріпленої загальними братськими могилами.

Висновки. У статті розглянута найстрашніша та найтрагічніша подія в історії людства – Голокост, який є наріжним каменем пам'яті про Другу світову війну. Саме ця історична подія спонукає до загального переосмислення власного історичного наративу, переосмислення минулого та вироблення нових концепцій, більш відповідних потребам сучасної політичної нації.

Усвідомлення трагедії нації, що піддали геноциду в роки Другої світової війни є необхідністю уникнути в майбутньому порушення прав людини на расовому, релігійному, етнічному ґрунті.

Пам'ять про Голокост необхідна, щоб наступне покоління ніколи не було жертвами, катями або байдужими спостерігачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черепков В. Ф. Камера смерти. – К.: УАИП «Рада», 2016. – 136 с. – (Серия «Эхо войны»).
2. Бахмутский вестник. – 1942. – № 43. – 6 июня.
3. Артемковский Бабий Яр: сборник / сост. Д. Л. Вигдергауз; ред. М. В. Габелев. – Артемовск: [б.и.], 2000. – 55 с.: ил.
4. Корнацкий І. А. Місто Артемівськ і Артемівський район у 1941–1943 роках: окупаційний режим і примусова праця // Заповідаємо вам пам'ять. – С. 19.
5. Бахмутський часопис, № 3 – 4, Артемівськ, 1995 р.
6. Акт по расследованию зверств немецких оккупантов в городе Артёмовске. ГДДО, Фп-17, оп. 4, д. 19, лл. 1, 2.
7. Замковой В. П. Рукопись романа «Человек, оставшийся в живых». // Бахмутский краеведческий музей, КП-12220/ДС-2173.
8. Газета «Артемковский рабочий», Александр Левада, «Паук - кровосос». 17 января 1944 г.
9. «Нюрнбергский процесс» (сборник материалов в 8 томах), М., «Юридическая литература», 1991, т. 5, раздел «Преступления против мирного населения», с. 159–160.
10. «Артемовск в борьбе с немецкими захватчиками», ГАДО, Ф. 5000, оп. 1, д. 12.
11. АКМ. Відділ фондів, ф.60, спр. 3.
12. Артёмовск в оккупации. (Зверства немецких бандитов в городе Артёмовске), ГДДО, фонд П-5000, оп. 1, д. 126.
13. Бахмутский краеведческий музей, КП-12220/ДС-2173.
14. ГАДО. Библиотечный фонд. Альбом фотографий, инв. № 127.
15. Донеччина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945: відомі та невідомі сторінки історії. – С. 127.
16. Заповідаємо вам пам'ять /: місто Артемівськ і Артемівський район в роки нацистської окупації (1941–1943): науково-документальне видання / укладачі С. М. Сикварова, І. А. Корнацький, с. 121.
17. Карел Беркгоф. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / Беркгоф Карел. – Київ: Критика, 2011. – 455 с.
18. Катастрофа украинского еврейства 1941-1944 гг.: энцикл. справочник / А. И. Круглов. – Х.: Каравелла, 2001. – 376 с.
19. Кошкина (Велишкевич) О. С. По ступенькам памяти. Артёмовен, 2000. – с. 22.
20. Куромія, Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. Пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; Передм. Г. Немирі. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
21. Матеріали з Фондів Бахмутського краєзнавчого музею, Фонд № 78 Справа 1.
22. Татаринов С. Й., Федотов С. А. Штетл-Бахмут – феномен єврейського народу в Донбасі. Історико-культурологічний збірник. –Х.: ЧИПП «Слово» 2013, 186 стр.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Лещенко О. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7355

Abstract. *The article is devoted to the role of public organizations created by parents of children with disabilities in their inclusion in society. The author highlights the essence and principles of social inclusion, outlines international and national regulations that have become the basis for the development and implementation of inclusion in Ukrainian society. The article uncovers the concept of “disability”, identifies challenges of families upbringing children with disabilities. Among the main problems faced by parents upbringing children with disabilities were defined as barriers to functioning, meeting the necessary needs of special children and creating discrimination in society. The author of the article reveals the essence of the concept of “public organizations” and gives examples of public organizations created by parents upbringing children with disabilities. The main directions of activity of these organizations were defined, which promote social inclusion of special children, regardless of the peculiarities of their psychophysical development, excluding any discrimination and ensuring equal attitude to all people.*

Keywords: *inclusion, social inclusion, disability, children with disabilities, participation in community life, public organizations.*

Вступ. Сьогодні важливою умовою ефективної соціальної адаптації та інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство є інклюзивне навчання. Одним із пріоритетних напрямів політики української держави є створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з інвалідністю. Європейський досвід підтверджує те, що значна частина учнів з інвалідністю можуть навчатися за моделлю інклюзивної освіти, що передбачає надання якісних освітніх послуг школярам з особливими освітніми потребами у звичайних класах закладів загальної середньої освіти за умови відповідної підготовки вчителів та підтримки сімей, тим самим сприяючи включенню особливих дітей у суспільство.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тенденцією до зростання кількості дітей, які потребують спеціальної освіти, що сприяла б їхній соціальній адаптації та включенню в активне суспільне життя. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей з особливими освітніми потребами. За даними Міністерства освіти і науки України на кінець 2020 року нараховувалось 18 тис. 687 інклюзивних класів, у яких навчається 30 тис. 971 дітей з особливими освітніми потребами.

Сьогодні питання соціальної інклюзії знаходить своє відображення у сфері освітньої політики, оскільки саме освіта є віддзеркаленням стану суспільства й водночас важливим засобом його трансформації. Перехід до інклюзивної освіти є кроком на шляху до соціальної інклюзії та створення толерантного суспільства, як найбільш сучасної форми розвитку національної свідомості. Соціальна інклюзія є сучасною ознакою демократичного суспільства, яке гарантує кожному своєму громадянину рівні права та рівні можливості, незважаючи на особливості та багатоманітність.

Протягом останнього десятиліття питання інклюзії досліджували різні вчені. Так, В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Рассказова, Ю. Найда, О. Савченко, Н. Софій, А. Шевцов та інші присвятили свої праці питанням залучення дітей з інвалідністю до навчання у закладах загальної середньої освіти, розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти; їхній реабілітації та соціалізації у суспільстві.

Проте включення дітей з інвалідністю у суспільство, їхня соціалізація стосується не лише сфери освіти, а й реалізації інших прав на дозвілля, спілкування, недискримінаційне ставлення оточуючих, доступ до ресурсів громади. У зв'язку з цим актуальним стає розуміння шляхів підтримки особливих дітей у процесі їхньої інклюзії.

Мета статті – визначити роль громадських організацій у реалізації соціальної інклюзії дітей з інвалідністю в Україні.

Матеріали дослідження та отримані результати. Для досягнення мети нашого дослідження слід звернутись до визначення термінів «інклюзія» та «соціальна інклюзія». Сьогодні є декілька варіантів визначення цього терміну. В одному варіанті, інклюзія (від англ. inclusion – включення) розглядається у контексті включення й участі особистості у житті суспільства: як «процес посилення ступеню участі всіх громадян у соціумі, і насамперед тих, що мають проблеми у фізичному розвитку; цей процес передбачає розробку і застосування таких рішень, які створять умови для рівноправної участі кожної людини в академічному і суспільному житті» [10, 22]; «процес, спрямований на розвиток місцевих громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного члена громади» [1, 22].

В іншому варіанті, «інклюзія» розглядається у контексті освіти як «процес, спрямований на перетворення навчальних закладів на такий освітній простір, який стимулює й підтримує не тільки учнів, а і власних членів трудового колективу» [1, 22]. Це вказує на роль інклюзії у гуманізації суспільних відносин і дотриманні прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту.

Проте для нашого дослідження важливо розкрити інклюзію стосовно включення дитини в суспільне життя. Для цього ми звернулись до поняття «соціальна інклюзія».

Поняття «соціальна інклюзія» визначено як «процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя» [4, 12].

Розуміння сутності соціальної інклюзії розкривається через такі основні принципи концепції соціальної інклюзії:

- цінування, визнання і повага до окремих осіб з інвалідністю та всієї соціальної групи;
- розвиток людини, щодо надання можливостей для навчання, творчого інтелектуального зростання особистості;
- причетність та участь у процесі прийняття самостійних рішень особистістю з інвалідністю щодо сім'ї та життя у суспільстві (вибір послуг, що отримують; вибір батьками навчального закладу для дитини з інвалідністю; участь у прийнятті рішень щодо політики та участі у політичному житті суспільства);
- територіальна близькість передбачає доступ до спільного користування суспільним простором (громадські місця, бібліотеки, театри, транспорт тощо);
- матеріальний добробут – наявність матеріальних ресурсів, фінансової підтримки інклюзивних соціальних програм, проектів [4, 13].

Ці принципи акцентують увагу суспільства на сприянні у розвитку самостійності осіб з інвалідністю, розвитку вміння визначати власні ресурси та ресурси громади для вирішення проблем цієї категорії населення.

Питання соціальної інклюзії активно стало розвиватись у зв'язку із прийняттям таких міжнародних документів як Саламанська декларація, Конвенція ООН про права дитини та Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Так, Саламанська декларація наголошує на сприянні участі батьків, громад та організацій осіб з інвалідністю щодо задоволення їхніх спеціальних освітніх потреб, а також на подоланні бар'єрів, дискримінації. У Конвенції ООН про права дитини зазначено перелік дитячих прав, дотримання яких сприятиме повноцінному розвитку дитини, включаючи дітей з інвалідністю; зазначено дії держави щодо реалізації цих прав. Відповідно до 24 статті Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю наголошується «на праві осіб з інвалідністю на освіту...без дискримінації й на підставі рівності можливостей... та забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях і навчання протягом усього життя» [3].

Упровадження Україною основоположних ідей цих міжнародних документів відображено у низці державних нормативно-правових актів: Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію інвалідів», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» тощо. Саме у Законі України «Про охорону дитинства»[6] було змінено поняття «дитина-інвалід» на «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю з дитинства», що відображало зміну ставлення до такої дитини на більш толерантне та недискримінаційне.

Проте поняття «інвалідність» ще розглядають як бар'єр на шляху повноцінної участі в житті людей з порушеннями здоров'я. Такі бар'єри виникають у результаті взаємодії хвороби

або хронічного захворювання із соціальним оточенням чи дискримінаційними діями, ставленням, культурою, політикою чи практикою, які проявляються у суспільстві по відношенню до цієї людини [1, 15]. Ці бар'єри є порушенням прав людини з інвалідністю.

Аналіз нормативно-правової бази дозволив нам виділити такі основні права дітей з інвалідністю: на якісну освіту; на захист від дискримінації; на життя у сім'ї. Саме із соціальною інклюзією пов'язуються питання дотримання прав людини.

Вчені З. Кияниця, І. Луценко визначили типові труднощі сімей, що виховують дітей з інвалідністю [9, 164-165]: фінансово-економічні; психологічні; медичні; недостатній розвиток і недоступність технологій ранньої діагностики, корекції, реабілітації, прогнозування медичних наслідків інвалідності; ризик інституалізації дитини з інвалідністю; проблема інформаційного забезпечення щодо особливостей дитини, можливостей корекції та її лікування, особливостей виховання, прав на соціальну допомогу, пільги, відповідних закладів освіти, наявних державних і недержавних громадських організацій.

Крім цих, зазначених вченими, проблем сімей, що виховують дітей з інвалідністю особливо слід наголосити на таких трьох: неприйняття людей з інвалідністю повноцінними членами суспільства, упередженість і стереотипність у ставленні до них з боку багатьох людей; недоступність певних об'єктів, споруд, проблеми транспортного забезпечення та доступу до інформації; недосконалість нормативно-правового забезпечення - виникнення суперечності між нормою закону і державно-управлінським забезпеченням виконання цих норм [9, 164-165].

Такий стан справ вказує на те, що незважаючи на імплементацію Україною гуманістичних засад, закріплених у Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, а також основоположних ідей Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенції ООН про права дитини, спостерігаємо порушення цих прав та ставлення соціуму до людини з інвалідністю як до такої, що не може самостійно функціонувати в суспільстві та є залежною від допомоги інших.

Ці передумови сприяли розвитку соціальної активності батьків дітей з інвалідністю, які намагаючись забезпечити реалізацію прав власних дітей, почали створювати громадські організації.

Сьогодні Україна активно реалізує реформу децентралізації, за якою право вирішувати питання місцевого значення належать територіальним громадам. Основні положення створення та функціонування територіальних громад розкрито у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Дослідниця питання громади О. Безпалько визначила три підходи до її розуміння: соціологічний (громада розглядається як спільнота чи соціальна система), соціально-педагогічний (громада розглядається як фактор соціалізації, мезорівень соціального середовища) та політико-правовий (громада розглядається як суб'єкт місцевого самоврядування). Для нашого дослідження найбільш актуальним є саме соціально-педагогічний підхід розуміння громади, оскільки громада виступає важливим фактором соціалізації особистості з інвалідністю.

На думку дослідниці Джуді Боп, громада характеризується як будь-яка група людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть [8, 113]. Саме батьки, що виховують дітей з інвалідністю у громаді виступають важливою рушійною силою для позитивних змін та включення власних дітей у суспільство.

Участь у житті громади – це активні дії членів громади, спрямовані на покращення функціонування громади, її розвиток, а також на особистісне самовираження та реалізацію власної громадянської позиції [8, 116]. Активна життєва позиція батьків, що виховують дітей з інвалідністю, сприяє створенню та розвитку нових організацій, що контролюють виконання місцевих рішень, відстоюючи реалізацію прав власних дітей.

Важливим нормативно-правовим документом, що регулює діяльність громадських організацій є Закон України «Про громадські об'єднання». Цей документ визначає поняття «громадське об'єднання» як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів». Громадське об'єднання розрізняють за організаційно-правовою формою як громадську організацію або громадську спілку. Громадська організація – «це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи» [5].

В Україні існує досить розгалужена система громадських організацій (далі ГО), що були створені батьками дітей з інвалідністю. Ці організації функціонують у різних містах країни. Наведемо деякі з них: ГО «Товариство реабілітації жінок з інвалідністю та жінок, які виховують дітей з інвалідністю «АСОЛЬ», ГО «Спілка батьків молоді з інвалідністю «Перспектива», ГО «Особливі діти», Кіровоградська обласна ГО матерів дітей-осіб з інвалідністю та осіб з інвалідністю «Серце матері», ГО дітей-осіб з інвалідністю та молоді з ДЦП «Наша родина», Благодійна організація «Одеська міська благодійна організація допомоги дітям з синдромом Дауна «Сонячні діти», ГО батьків дітей з інвалідністю «Богдан»; Волинська ГО батьків дітей із синдромом Дауна, Спілка батьків інвалідів із розладами аутичного спектру «Янголята», ГО батьків дітей із психофізичними вадами розвитку «Повір у себе»; ГО «АБ «ОСОБЛИВИЙ КІНДЕР», ГО «Товариство батьків дітей з інвалідністю та їх друзів «Зоря надії», ГО «Об'єднання батьків дітей хворих на цукровий діабет «Інсулін», Тернопільська міська ГО родин дітей-інвалідів «Дитина» та ін.

Громадські організації, що створені батьками з дітьми з інвалідністю провідним своїм завданням діяльності вважають інтеграцію та включення особливих дітей у суспільство. У своїй діяльності батьки дітей з інвалідністю ґрунтуються на таких цінностях інклюзії: «цінність людини не залежить від її здібностей та досягнень; кожна людина є здатною відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб її почули; усі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для усіх учнів прогрес скоріше може бути досягнутий в тому, що вони можуть, ніж у тому, що не можуть; освіта може здійснюватись краще в контексті реальних взаємостосунків» [10, 23].

Аналіз функціонування громадських організацій створених батьками, що виховують дітей з інвалідністю, дозволив нам виділити їхні основні напрями діяльності:

- сприяння розвитку та корекції порушень дітей з різними порушеннями;
- доступ до отримання корекційно-розвиткових послуг дітям з інвалідністю у віддалених районах, селах;
- фізична, психологічна, соціальна реабілітація;
- інклюзивно-змістовне дозвілля: відвідування театру, цирку, виставок, басейну, спортивних, творчих гуртків, мандрівки тощо;
- професійно-трудове навчання (наприклад, підготовка юного кулінара);
- налагодження соціального партнерства з різними фахівцями (корекційними педагогами, психологами, логопедами та ін.), державними та громадськими організаціями, благодійними фондами щодо реалізації прав особливих дітей на повне життя у суспільстві;
- соціальна адаптація та інтеграція у суспільство дітей з особливими освітніми потребами;
- інформаційна, психолого-педагогічна підтримка батьків, що виховують особливих дітей, посилення їхнього реабілітаційного потенціалу;
- висвітлення інформації про свою діяльність серед членів громади та залучення їх до підтримки.

Такі дії батьківських громадських організацій сприяють реалізації основних прав дітей з інвалідністю: права на освіту через доступ до інклюзивного навчання; права на недискримінаційне ставлення суспільства через доступ формування толерантності, гуманістичних цінностей, взаєморозуміння; права на сім'ю через збереження біологічної сім'ї, проведення спільного часу батьків зі своїми дітьми, а також через отримання підтримки всієї сім'ї щодо їхнього функціонування та активної участі у житті суспільстві.

Вчені З. Кияниця, І. Луценко громаду, що здатна забезпечити сприятливі умови для розвитку потенціалу сімей, задоволення потреб дітей, утвердження гуманістичних цінностей, вважають громадою, дружньою до дитини. Виділяють три ознаки такої громади: 1) «у центрі уваги перебуває дитина, а її благополуччя і безпека визнаються незаперечним пріоритетом; 2) упроваджується сімейно орієнтований підхід до надання соціальних послуг, встановлюються сталі дружні взаємини між людьми з метою вдосконалення самих себе та своєї спільноти (світу, в якому вони живуть); 3) система прийняття рішень ґрунтується на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [8, 117].

Саме така громада орієнтована на реалізацію положень Конвенції ООН про права дитини [2] та гарантуватиме права дитини на безпеку; участь у житті суспільства й ухваленні

рішень стосовно свого села, міста, громади; отримання оптимальних послуг з освіти, культури, охорони здоров'я; нормальні санітарні умови життя та доступ до чистої води; захист від жорстокого поводження; проживання на озелененій і чистій від забруднення території тощо.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, слід сказати, що об'єднання батьків особливих дітей у громадські організації з метою їхнього розвитку та соціальної інклюзії має важливе значення. По-перше, це означає реалізацію права на освіту через залучення особливих дітей до навчання (причому батьки мають право обирати різні форми навчання: інклюзивне, спеціальне тощо). По-друге, такі громадські організації батьків сприяють отриманню дітьми з інвалідністю більших можливостей у розвитку та самореалізації у соціумі (корекційно-реабілітаційні заходи, дизайн середовища, доступ у громадські місця, дозвілсві заклади тощо). По-третє, сім'я, здійснюючи підтримку особливої дитини, бере участь у прийнятті рішень у політиці держави щодо створення сприятливих умов включення дитини з інвалідністю у суспільство. По-четверте, відкритість та активна соціальна позиція батьківських громадських організацій з відстоювання прав дітей з інвалідністю сприяє формуванню у суспільстві гуманістичних цінностей, визнання і поваги щодо окремих осіб з інвалідністю та всієї соціальної групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Індекс інклюзії : загальноосвітній навчальний заклад : навчально-методичний посібник / кол. упорядників : Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І., Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 96 с.
2. Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, прийнята 13.12.2006. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Найда, Ю. М., Ткаченко, Л. М. (2014). Стандарти громадсько-активної школи : соціальна інклюзія : навчально-методичний посібник / Під заг. ред. Даниленко Л.І. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с. Retrieved from http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5617/1/y_naida_sgass_si.pdf
5. Про громадські об'єднання : закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#text>
6. Про охорону дитинства : закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
7. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#text
8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
9. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч.; Ч. II. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
10. Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / упор. Бондар К. М. 2-ге вид., доп. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий ріг», 2019. 170 с.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У ВІДКРИТОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Сорочан Т. М., доктор педагогічних наук, професор, директор Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, Україна,
DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7356

Abstract. The article is devoted to the issue of quality provision in respect of educational services rendered by the open university which is regarded as an innovative digital educational and scientific environment. The article gives substantiation and features the results achieved in approbation process of modern model applied for management of educational services quality in open university; this model is presented as the one which provides competitiveness of specialists in the labor market in conditions of social instability and uncertainty. In particular, the article characterizes such aspects as the influence of educational economics upon apprehension of educational services quality, the importance of transformational education applied to ensure the competitiveness of students in the labor market, the management basics of open university considered by the example of functioning of non-formal education system at SEE "University of Education Management" at NAES of Ukraine. The article features the orientation of transformational pedagogy at formation and development of complex (interdisciplinary) mentality of specialists, as well as at their ability to overcome obstacles in activities and to critically analyze different situations, to participate in joint problems solving, to find creative approaches and alternatives.

Keywords: open university, transformational education, professional development, economics of education, quality of educational services, management of open universities, quality management of educational services, virtual department.

Вступ. Сучасний стан освіти визначається новітніми тенденціями: розумінням її як потужного чинника розвитку економіки і людського капіталу, посиленням відкритості освіти в умовах цифровізації життєдіяльності громадян, зростанням вимог суспільства, держави, здобувачів до якості освіти і освітніх послуг.

На тому, що освіта є визначальним чинником інноваційного типу прогресу людства в епоху суспільства знань, неодноразово наголошував В. Кремень у своїх наукових працях і публічних виступах [4; 6].

Можна стверджувати, що на часі пошук нових підходів до технологій освіти, управління її якістю з метою реалізації суспільно значущої місії – розвитку людського капіталу й особистісного розвитку кожної людини.

Цінність освіти для суспільства полягає в отриманні вигоди від того, що фахівці з більш високим рівнем освіченості можуть приносити більший дохід. Вищий рівень освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, що має виявлятися у зростанні індивідуального доходу працівника. Чим вищий рівень освіти людського капіталу, тим вищі потенційні можливості для росту продуктивності праці в національній економіці і тим більшим має бути сукупний дохід суспільства. Таким чином, існує тісний зв'язок між освітою та економічним зростанням, що може виявлятися в темпах росту загальних економічних показників: валового національного продукту, валового внутрішнього продукту тощо. Вплив освіти на розвиток національної економіки є багатовекторним: прямо і опосередковано освіта поліпшує якісні характеристики економічного розвитку, суттєво впливає на культурне середовище, політичну сферу тощо. Саме тому освіта як сфера суспільної діяльності розглядається науковцями як продуктивна. Вона є частиною невиробничої сфери, але результати освітньої діяльності виявляються у зростанні продуктивності інших економічних та соціальних сфер.

Інша найважливіша економічна функція освіти полягає в задоволенні освітніх потреб людей. Специфічним товаром, що постачає на ринок освіта, є освітні послуги, які й задовольняють освітні потреби. Освіта як галузь належить до нематеріального виробництва, роль якого в сучасному інформаційному суспільстві постійно зростає. Економіка високорозвинених країн фактично вже стала економікою послуг. Це актуалізує дослідження проблем управління якістю освітніх послуг.

Сучасне суспільство можна охарактеризувати як суспільство знань, що перебуває в активній стадії цифровізації. Віддзеркаленням цих тенденцій є поширення дистанційного навчання, онлайн комунікації, відповідно, затребуваності освітніх послуг відкритих університетів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та апробації сучасної моделі управління якістю освітніх послуг у відкритому університеті, що забезпечує конкурентоспроможність фахівців на ринку праці в умовах соціальної нестабільності і невизначеності.

У ході дослідження з використанням **методів** аналізу наукових і статистичних джерел, спостереження, анкетування, моделювання нами було виокремлено декілька чинників управління якістю освіти у відкритому університеті: врахування економіки сучасної освіти, трансформаційне навчання фахівців, особливості управління професійним розвитком фахівців у контексті надання якісних освітніх послуг у відкритому університеті.

Дослідження проблеми управління якістю освітніх послуг у відкритому університеті базувалося на таких вихідних положеннях:

- людиноцентризм як методологія розвитку людського капіталу, забезпечення якості і безперервності освіти (В Кремень);
- економіка освіти, сучасні підходи до розуміння якості освіти як економічної категорії (І. Каленюк, С. Клепко, О. Падалка);
- ідеологія цифрового суспільства, поширення цифрових технологій у суспільстві знань, створення інформаційно-освітнього й освітньо-наукового середовища в університетах (В. Биков, М. Кириченко, В. Кремень, Л. Панченко, О. Спірін);
- нові технології освіти дорослих і післядипломної освіти (О. Аніщенко, В. Гравіт, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Олійник, Ю. Хасіневич);
- трансформаційне навчання (Дж. Мезіров (J. Mezirow), Р. Бойд (R. Boyd));
- трансформація професіоналізму у відкритому університеті (Т. Сорочан).

Результати. У ході наукового пошуку встановлено, що міжгалузеві дослідження у сфері економіки й освіти зосереджують увагу на таких аспектах, як вплив освіти на економічний розвиток країни; розуміння освіти як інвестиційної сфери й економічної галузі; особливості надання освітніх послуг і визначення їхньої якості [3; 6; 8].

Можна констатувати, що освіта є важливою для сталого розвитку суспільства, забезпечення прогресу в науці, технологіях, виробництві, оскільки визначальним чинником цих процесів є людські ресурси. Розвиток людських ресурсів забезпечується багатьма чинниками, а саме: освіта, охорона здоров'я, зайнятість, політичні та економічні свободи тощо. Вони всі взаємопов'язані і взаємозалежні, проте провідна функція належить освіті.

Освіта як галузь економічної діяльності, по-перше, має продуктивну природу, вона здатна давати віддачу і в короткостроковому періоді у вигляді зростання доходу та прибутку, і в довгостроковому, що зумовлює рентабельність інвестицій в освіту. По-друге, функціонування освіти як системи передбачає необхідність налагодження відповідного ефективного процесу. Це завдання досить складне, що зумовлено специфікою освіти як суспільного блага, яке не може продукуватися і розподілятися лише за допомогою ринкового механізму. Водночас, механізм функціонування освітньої галузі та окремих закладів обов'язково включає економічні виміри: покриття витрат доходами, економії ресурсів, більш ефективного використання коштів тощо.

Економічний аналіз потребує характеристики продукту, що виробляється, а також особливостей організації виробничого процесу саме цього продукту. Економіка освіти передбачає врахування специфіки освітніх послуг, аналіз відповідних витрат, особливостей технологічного (освітнього) процесу, одержаних результатів [8].

Отже, об'єктом аналізу економіки освіти виступає система освіти, її економічний механізм функціонування, процес виробництва і надання освітніх послуг, встановлення їхньої вартості. Важливим є економічний характер результатів освітньої діяльності, властивості і якість освітніх послуг.

Освіта надає специфічні послуги з формування компетентностей, передавання цінностей, інформації, знань, досвіду діяльності. Отже, з позицій економіки продуктом освіти можуть вважатися освітні послуги як специфічні блага. Освітні послуги надаються в процесі здійснення різних видів професійної педагогічної діяльності (освітньої, наукової, методичної, виховної тощо) з метою задоволення потреб окремих людей та всього суспільства, громадян різного віку та різних соціальних груп.

Смисли поняття «освітня послуга» можуть бути такими:

- діяльність, результати якої не є матеріальними, а реалізуються і споживаються в процесі самої діяльності;
- робота окремого педагога або педагогічного колективу, спрямована на соціально-психологічні зміни особистості тих, хто навчається;

- діяльність з реалізації основних цілей освіти;
- формування у здобувачів освіти компетентностей (цінностей, знань, умінь), що використовуються для задоволення різноманітних потреб людини, суспільства, держави.

Економіка освіти створює передумови для формування нових підходів до управління якістю освіти. Сучасне розуміння якості освітніх послуг з позицій економіки враховує показники двох рівнів – зовнішнього, статистичного, і внутрішнього, що свідчить про результат – сформованість компетентностей. Перший рівень показників важливий для управлінських структур, держави, громадськості, суспільства, оскільки дає можливість визначити ефективність з позицій співвідношення витрат ресурсів і кількісних показників надання освітніх послуг. Другий рівень показників, крім вищезазначених стейкхолдерів, є важливим для споживачів, замовників освітніх послуг і роботодавців, оскільки саме сформованість компетентностей і здатність до їх застосування визначає конкурентоспроможність здобувачів освіти на ринку праці.

Поняття якості освіти походить із економіки освіти і означає відповідність результатів освіти певним стандартам. Розуміння природи і сутності освітніх послуг, їхньої спрямованості на задоволення освітніх потреб здобувачів освіти і запитів суспільства та держави лежить в основі управління якістю освітніх послуг шляхом створення і реалізації сучасних моделей освіти.

У сучасних умовах основою конкурентоспроможності фахівця є його здатність до активної участі у різних видах діяльності. Зорієнтованість освіти на високий рівень якості освітніх послуг і готовність кадрів до роботи в умовах соціальної невизначеності, нестабільності ринку праці актуалізує опанування трансформаційної педагогіки. Саме вона здатна забезпечити швидку зміну стану професіоналізму фахівців і тим самим підвищити їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Трансформаційна педагогіка спрямована на формування та розвиток комплексного (міждисциплінарного) мислення, інклюзії, здатності долати перешкоди в діяльності і критично аналізувати різні ситуації, брати участь у спільному вирішенні проблем, знаходити творчі підходи й альтернативи. Такі здатності особистості як результат трансформаційної педагогіки мають сприяти глобальним соціальним змінам у суспільстві, подоланню невизначеності щодо майбутнього.

Методи трансформаційної педагогіки мають відповідати особливостям цільової групи, враховувати контекст навчання, підтримувати культурні традиції певної категорії населення. Трансформаційна педагогіка відзначається застосуванням інтерактивних методів, проблемністю, трансдисциплінарністю, поєднанням формальної і неформальної освіти. Вона ґрунтується на заохоченні до співпраці, взаємодії, спільної діяльності, самостійності в навчанні, прагненні до саморозвитку. Її основами є: орієнтація на того, хто навчається; орієнтація на дію в навчанні; трансформаційне навчання.

Трансформаційне навчання розглядається як спеціально організована спільна діяльність суб'єктів навчання (педагогів і здобувачів освіти) щодо обміну знаннями, вміннями, досвідом з метою зміни світоглядних установок та ціннісних орієнтацій, опанування нових знань та способів діяльності, результатом чого має стати набуття особистістю компетентностей, які дають змогу підвищити якість життя, рівень професіоналізму відповідно до змін соціуму або особистих життєвих обставин [10, 13].

Основи теорії та практики трансформаційного навчання (transformative learning) заклад Дж. Мезіров (J. Mezirow) [13]. На його думку, трансформація – це процес, у якому особистість критично усвідомлює, яким чином і чому в неї сформовано певну картину світу, розуміння того, яким чином можна змінити її та моделі поведінки, а також остаточний вибір щодо оновлення діяльності на основі цього нового розуміння.

Дж. Мезіров (J. Mezirow) та інші представники цього напряму досліджень (Р. Бойд (R. Boyd), С. Брукфілд (S. Brookfield), Д. Діркс (J. Dirkx), Дж. Майєрс (J. Myers) та ін.) [12, 13] уважали, що трансформаційна або перетворювальна освіта спрямовується на перспективу зміни ставлень, цінностей, ментальності, дій особистості у трьох вимірах: психологічному (зміни в розумінні себе), ціннісному (зміна переконань) та поведінковому (зміна стилю життя).

Поштовхом до трансформаційного навчання для особистості, стверджують дослідники, є ситуація невизначеності, необхідності діяти в обставинах, які є викликом інтелектуальним, емоційним, соціальним, моральним або їх поєднанням. Така ситуація може спершу викликати стрес, невпевненість, але потім спонукає до пошуку нових поглядів та перспектив. Трансформація починається тоді, коли людина набуває здатності бачити власну ситуацію в іншому аспекті. За таких умов вона потребує не отримання нової інформації у процесі

навчання, а нового досвіду для усвідомлених змін. Це супроводжується переосмисленням переконань, цінностей, аналізом різних поглядів.

Трансформаційне навчання як сучасна освітня технологія розглядається нами як спеціально організована взаємодія педагогів та здобувачів освіти щодо опанування цінностей суспільства знань, обміну знаннями, уміннями, досвідом з метою підготовки до життєдіяльності та професійної самореалізації в умовах постійних суспільних змін або невизначеності життєвих обставин [10].

Трансформаційне навчання дорослих здобувачів освіти характеризується спрямованістю на зміну світоглядних установок та ціннісних орієнтацій, на опанування нових знань та способів діяльності, результатом чого має стати готовність дорослої особистості до життя і професійної діяльності в умовах інноваційного типу прогресу людства (за В. Кременем) [4; 6]. Воно передбачає особисту відповідальність за результат, зміну зовнішнього контролю на внутрішній. Навчання має проводитись з урахуванням соціального контексту, а дорослі – бути переконаними в тому, що саме і з якою метою вони вивчають, як це пов'язано з їхнім особистим життям або професійною діяльністю.

Оскільки професійна діяльність є важливою для дорослої людини, сучасні технології трансформаційного навчання значною мірою спрямовуються на трансформацію професіоналізму. Трансформація професіоналізму – якісна швидка його, зумовлена набуттям фахівцем нового рівня здатності і готовності до професійної діяльності в умовах цифрового світу та суспільства знань.

У суспільстві і державі зростає попит на відкриту, доступну широким верствам населення, безперервну освіту, технологічно інноваційну, що надає широкі можливості для індивідуалізації, вибору змісту навчання, професійного і особистісного розвитку.

Однією із визначальних характеристик сучасної освіти є її безперервність. Безперервна освіта розглядається як поступовий процес набуття особистістю компетентностей, цінностей, знань, умінь, досвіду, що в різних формах триває впродовж життя і може відбуватися як перехід з однієї ланки формальної системи освіти до іншої (від дошкільної – до вищої і післядипломної). У процесі безперервної освіти людина також використовує можливості неформальної (освіти в сім'ї, участі у гуртках, творчих колективах, тренінгах, семінарах, майстер-класах, конференціях тощо) та інформальної освіти (самоосвіти).

У більшості досліджень безперервність освіти розглядається як стратегічний орієнтир суспільного прогресу. Вона є не лише провідним фактором соціально-економічного розвитку суспільства, а й важливою умовою розвитку особистості, її творчого потенціалу [7].

Важливу роль у залученні особистості до безперервної освіти відіграють освітні потреби, вплив соціуму, сім'ї, спосіб життя, а в дорослої людини – ще й мотиви професійного розвитку та кар'єри.

Отже, сучасна освіта набуває ознак відкритості і безперервності, тому в світі поширюється і стає затребуваним досвід відкритих, віртуальних університетів.

Відповідний досвід уперше в світі був започаткований у Великій Британії. Британський віртуальний університет відкритої освіти заснований указом її величності королеви Великої Британії у 1969 р. Мета його створення – надати можливість людям навчатися у зручному для них місці і в зручний час. Відтак понад три мільйони студентів пройшли там курс навчання. Офіси закладу знаходяться у тринадцяти регіонах країни, а також у понад п'ятдесяти державах світу.

Віртуальні відкриті університети надають освітні послуги за дистанційною формою навчання. Прикладами таких закладів є Державний університет губернаторів (США), Канадський відкритий університет, Голландський відкритий університет та інші. Усього їх функціонує в різних країнах світу понад п'ятдесят.

Наше дослідження дає можливість стверджувати, що віртуальний відкритий університет – це інноваційне освітньо-наукове середовище, яке забезпечує реалізацію функцій освіти та надання освітніх послуг у сфері вищої і післядипломної освіти засобами цифрових технологій на засадах цінностей суспільства знань.

Віртуальний університет – це середовище комунікації і співпраці, де розширюються можливості доступу здобувачів освіти, широких верств населення, фахівців, окремих осіб із розвинутими освітніми потребами до бази знань. Також забезпечується можливість для них стати учасниками творення цієї бази знань, що є сутнісною ознакою сучасної стадії розвитку суспільства. Викладачі віртуального відкритого університету разом із здобувачами освіти є

дослідниками, вони зростають академічно і професійно, запроваджують результати досліджень у практичну діяльність.

Академічна стратегія віртуального університету спрямована на реалізацію концепції безперервної освіти впродовж життя на основі інноваційних технологій вищої і післядипломної освіти, забезпечення якості освіти, професійного розвитку фахівців. Освіта, навчання, дослідження, особистісний і професійний розвиток суб'єктів освітнього процесу у віртуальному університеті стають самоцінністю. У соціально-педагогічному контексті відкритий університет дає змогу задовольнити потреби суспільства, культури, економіки, управління. В особистісному вимірі його діяльність спрямовується на забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до різноманітних освітніх запитів, розширення аудиторії споживачів освітніх послуг.

Віртуальний відкритий університет забезпечує потрібні передумови для безперервного професійного розвитку здобувачів освіти, координації освітньої, дослідницької, методичної, наукової діяльності його суб'єктів [5].

Провідними напрямками діяльності віртуального відкритого університету є такі: створення мобільного освітнього простору для студентів, слухачів і викладачів з використанням мережевих цифрових технологій навчання з метою розширення доступу до якісної освіти, створення умов для здобуття додаткової освіти та відпрацювання інших складових системи безперервної освіти; розвиток електронної мережі навчальних курсів, підручників для поліпшення інформаційного забезпечення освітнього процесу; розширення можливостей слухачів та студентів щодо вибору варіантів навчальних програм і форм навчання за різними напрямками і спеціальностями; поліпшення якості освіти, проведення наукових заходів; розроблення системи єдиного обліку навчальних модулів і кредитів, напрацювання технологій оцінювання якості освітнього процесу та результатів навчання здобувачів освіти; організація ефективної системи перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців різних галузей; здійснення міжнародної діяльності у сфері освіти і науки відповідно до чинного законодавства.

Віртуальний відкритий університет є перспективною моделлю безперервної освіти впродовж життя на основі цифрових технологій [9; 11]. Освітня, наукова, методична діяльність у відкритому університеті здійснюється віртуальними кафедрами, які об'єднують ресурси партнерів для забезпечення освітніх потреб споживачів освітніх послуг. Важливою функцією віртуального університету та віртуальних кафедр є реагування на зміни суспільних і ринкових вимог до фахівців різних галузей, надання їм можливостей професійного розвитку, трансформації професіоналізму на основі нових цінностей, оновлення знань та опанування сучасних технологій професійної діяльності.

Ідею, концепцію, організацію віртуального університету як інноваційної моделі безперервної освіти, особистісного і професійного розвитку фахівців реалізовано в Університеті менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України. Український відкритий університет післядипломної освіти (УВУПО) набув розвитку як інноваційна альтернативна модель неформальної післядипломної освіти. Він провадить освітню діяльність, пов'язану з підвищенням кваліфікації, професійним розвитком фахівців у різних галузях знань, здійснює прикладні наукові дослідження, сприяє поширенню наукових знань, зокрема в галузі освіти дорослих. Освітній процес здійснюється на автентичній платформі LMS AdL (Learning Management System Adult Learning), розробниками якої є В. Олійник, М. Кириченко, Т. Сорочан, Л. Карташова, С. Ларін.

Аналіз першого досвіду діяльності УВУПО дає підстави для визначення засад забезпечення якості освітніх послуг.

Відправною точкою є дотримання високих академічних стандартів, які втілені у відповідні курикули курсів інноваційного змісту, що пропонуються здобувачам освіти. Вони створюють передумови для задоволення освітніх потреб і запитів різноманітних категорій як споживачів освітніх послуг, так і замовників освітніх послуг, стейхолдерів.

Важливим чинником якості освітніх послуг є усвідомлення і дотримання цінностей відкритої освіти, а саме: людиноцентризм (за В. Кременем) [4], безперервність, інноваційна спрямованість навчання, визнання пріоритетного права людини на особистісний і професійний розвиток, а також на вільний вибір змісту, форм, термінів, технологій навчання. Такі цінності є основою взаємодії УВУПО зі слухачами, розширення меж доступності громадян до навчання, пошуку нових підходів до провадження освітнього процесу.

Дослідницький потенціал УВУПО і наявні конкретні результати наукових досліджень дають можливість представити у змісті освіти різні галузі знань, аспекти культури, економіки, громадянської освіти, публічного управління й управління освітою тощо.

Особливої уваги заслуговує професіоналізм викладачів УВУПО, розробників курсів, курикулумів, дослідників і носіїв інновацій. Саме цей чинник є найбільш вагомим у забезпеченні конкурентоспроможності УВУПО на ринку освітніх послуг.

Дистанційне навчання у відкритому університеті передбачає створення широких можливостей для комунікації управлінських структур, організаторів освітнього процесу, викладачів, слухачів, усіх зацікавлених осіб. Комунікація передбачає зворотній зв'язок з віртуальною аудиторією в цілому і кожним окремим слухачем або потенційним споживачем освітніх послуг, рефлексію й евалюацію, мотивацію слухачів до післядії по завершенні курсу.

Безперервний професійний розвиток, що є пріоритетом УВУПО, – це процес набуття фахівцем сутнісних ознак професійної самосвідомості та професійної культури вищого рівня, а також здатності до виконання більш складних функцій професійної діяльності, оновлення наявних і формування нових компетентностей, що характеризується діалектичною єдністю певних етапів навчання і самоосвіти, відбувається як доцільна послідовність різних форм і технологій формальної, неформальної й інформальної освіти.

Основним структурним підрозділом УВУПО є віртуальна кафедра – інноваційне цифрове середовище, що поєднує інтелектуальний, науковий, професійний, освітній, технологічний потенціал окремих суб'єктів з метою забезпечення якості освітнього процесу на основі цифрових технологій у віртуальному просторі.

У діяльності віртуальної кафедри на добровільних партнерських засадах можуть брати участь установи і заклади освіти, окремі кафедри, науковці, громадські організації тощо. Організаційна структура віртуальної кафедри характеризується опосередкованим управлінням, незалежністю учасників, передбачає наявність договірних взаємин між ними.

За аналогією з кафедрою як базовою університетською структурою віртуальна кафедра забезпечує якість освітнього процесу за певним напрямом з підготовки і післядипломної освіти фахівців різних галузей на основі системних наукових досліджень, розроблення сучасних методик, технологій провадження освітнього процесу, зорієнтована на задоволення освітніх потреб споживачів освітньої послуги. Створення віртуальних кафедр віддзеркалює клієнтоцентровану стратегію в освіті, сприяє поліпшенню організаційної гнучкості, реагуванню на нововведення.

Віртуальна кафедра може створюватися на основі кафедри, яка функціонує в закладі вищої освіти. Як об'єднання реальних і віртуальних структур вона має синергетичний ефект навчання здобувачів освіти в системі формальної і неформальної освіти, може посилити переваги та компенсувати окремі недоліки в кадровому і методичному забезпеченні, плеканні традицій, поширенні досвіду.

Віртуальна кафедра функціонує як віртуально-інтегрована спільнота творчих, соціально-активних фахівців міжпредметної й трансдисциплінарної сфер, вітчизняних та іноземних педагогів, що здійснює освітню, наукову, методичну та організаційну діяльність, зорієнтоване на спільну реалізацію отриманих результатів, створення доступної бази знань, поширення досвіду. Вона забезпечує відкритий доступ до наукових досліджень, здійснених у межах означеного співтовариства, що передбачає використання мережі дистанційного зв'язку; послідовне формування освітнього віртуального співтовариства фахівців певної галузі знань; маркетинг знань і дистанційних освітніх послуг; захист спільного використання інтелектуальної власності членів віртуальної кафедри; інтеграцію розгалужених освітніх практик до цілісної системи безперервної освіти фахівців.

Серед переваг віртуальної кафедри вирізняються такі: усвідомлення учасниками потреби в досвіді та ресурсах один одного, об'єднання на цій основі ресурсів для реалізації спільних цілей; електронна інтеграція кращих розробок; кооперація та координація віддалених партнерів; можливість гнучкого реагування на зміни середовища, ринку праці; реалізація міждисциплінарної стратегії навчання; формування гнучких навчальних груп, можливість індивідуального навчання. Віртуальна кафедра – частина мережевої інфраструктури, яка реалізує освітні технології на засадах міждисциплінарного підходу.

Висновки. Отже, УВУПО на основі кращого досвіду професійного розвитку фахівців, використання цифрових технологій забезпечує трансформаційне навчання здобувачів освіти, в результаті чого відбувається якісна зміна компетентностей, затребуваних на сучасному ринку праці.

Здатність УВУПО працювати на випередження освітніх змін, урахувати тенденції реформування системи освіти, своєчасно забезпечувати підготовку кадрів до роботи в умовах запровадження великої кількості інновацій зумовлює його конкурентоздатність у сучасних умовах.

Управління якістю освітніх послуг у відкритому університеті, модель якого реалізована в УВУПО, передбачає орієнтацію на такі пріоритети:

- реалізація інноваційної віртуальної моделі УВУПО як перспективної форми надання освітніх послуг високої якості у сфері формальної та неформальної освіти;
- організація освітнього процесу в УВУПО на засадах відкритої освіти, партнерства, андрагогічного, акмеологічного, синергетичного, кластерного підходів;
- забезпечення якості освітніх послуг в УВУПО на основі інноваційного контенту та технологій трансформаційного навчання.

Управління якістю освітніх послуг в УВУПО на етапі його становлення було спрямовано на розроблення і запровадження таких цифрових ресурсів:

- автентична веб-платформа для навчання дорослих «Система управління навчанням дорослих (Learning Management System Adult learning)» – LMS AdL.
- сайт «Український відкритий університет післядипломної освіти» <http://uvu.org.ua/>;
- електронне освітнє середовище для дистанційного навчання <http://uvupo.ues.net.ua/index.php/ua/>;
- віртуальні кафедри:
 - андрагогіки <http://uvu.org.ua/kafedra-osvity-doroslykh/>;
 - управління освітою <http://uvu.org.ua/kafedra-upravlinnia-osvitoiu/>;
 - професійної освіти <http://uvu.org.ua/kafedra-profesiinoi-osvity/>;
 - психології <http://uvu.org.ua/kafedra-psykholohii/>;
 - цифрових технологій <http://uvu.org.ua/kafedra-tsyfrovykh-tekhnohii/>;
 - Нової української школи <http://uvu.org.ua/kafedra-nush/>.

Управління освітньою, науковою, методичною, організаційною діяльністю педагогічних і науково-педагогічних працівників, які забезпечують освітній процес в УВУПО, спрямоване на висвітлення досягнень сучасної науки в освітньому процесі, запровадження трансформаційного навчання, визначення якості освітніх послуг і результатів навчання за об'єктивними науково обґрунтованими критеріями.

Задоволені якістю освітніх послуг УВУПО й постійно обирають його для професійного розвитку працівники різних закладів освіти України, зокрема, вищої – 39, професійної (професійно-технічної) – 44, загальної середньої – 30, фахової передвищої – 20, післядипломної – 15, інших закладів – 13. Слухачами курсів підвищення кваліфікації стали представники 23 областей України та міста Києва.

Освітній процес забезпечено 65 науково-педагогічними працівниками. Для забезпечення дистанційного навчання слухачів на курсах підвищення кваліфікації в електронному освітньому середовищі УВУПО створено понад 80 електронних кабінетів викладачів, розміщено понад 300 матеріалів у веб-бібліотеці.

В УВУПО також було проведено онлайн понад 70 методичних заходів (у формі вебінарів, конференцій, форумів, «толоки», «марафону» тощо), у тому числі – 2 відкриті засідання віртуальних кафедр. У заходах узяли участь понад 5000 осіб, кількість подальших переглядів у мережах – понад 7000. Інформація щодо діяльності УВУПО активно поширюється у соцмережах, де функціонують сторінки науково-педагогічних працівників, груп, УВУПО. Усього охоплена віртуальна аудиторія близько 40 тис. користувачів.

Таким чином, інноваційну модель управління якістю освітніх послуг в УВУПО можна вважати апробованою і готовою до широкого використання.

Подальші напрями досліджень будуть пов'язані з обґрунтуванням критеріїв встановлення рівня якості освітніх послуг у неформальній освіті, вдосконаленням діяльності віртуальних кафедр як основних структурних підрозділів відкритого університету, визначенням чинників впливу економіки освіти на розвиток різних моделей організації освітнього процесу.

Загальні висновки полягають у тому, що сучасне розуміння якості освітніх послуг ґрунтується на дослідженнях у галузі економіки освіти. Здобувачі освіти, замовники освітніх послуг висувають високі вимоги до якості освіти, оскільки мають потребу бути конкурентоспроможними на нестабільному ринку праці. Задовольнити запити держави і суспільства, особисті освітні потреби здобувачів освіти можливо лише із застосуванням

сучасних моделей і технологій освітнього процесу, що створюють передумови для забезпечення належного рівня якості освітніх послуг. Такою інноваційною моделлю є відкритий університет, а провідною технологією – трансформаційне навчання. Управління якістю освіти у відкритому університеті спрямовується на розвиток людського капіталу на основі сучасних цифрових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. Ю. Биков, В. Г. Кремень, *Категорії простір і середовище: особливості модельного подання та освітнього застосування* Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол. (2), 2013. – стор. 3-16.
2. М.О. Кириченко, *Формування ідеології інформаційного суспільства в умовах глобальної інформатизації: тенденції, парадигми, перспективи розвитку: [Монографія] / Микола Кириченко; Мін-во освіти і науки України, Університет менеджменту освіти НАПН України. - Харків: Вид-во ПП «Технологічний Центр», 2017. – 320 с.*
3. С. Клепко, *Економіка освіти з точки зору філософії освіти, Управління освітою. 2007. №7(151). С. 10 - 17*
4. В.Г. Кремень *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору [Текст]: монографія / В.Г. Кремень ; АПН України. - К. : Педагогічна думка, 2009. - 520 с.*
5. *Науково-методичні основи модернізації освітньої діяльності вищих навчальних закладів післядипломної педагогічної освіти на засадах сучасних технологій: зб. наук. пр. / [В.В. Олійник та ін.; редкол.: В.В. Олійник, В.О. Гравіт, С.Ю. Хасіневич]; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менеджменту освіти. - Київ : УМО НАПН України, 2014. - 275 с.*
6. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. – Київ, 2016: Педагогічна думка.*
7. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи: збірник наукових статей/за ред. Кременя В.Г., Ничкало Н.Г.; укл. Аніщенко О.В., Лук'янова Л.Б. К.: Знання України, 2018. 616 с.*
8. О. С. Падалка, І. С. Каленюк, *Економіка освіти та управління: посібник, - К.: Педагогічна думка, 2012.– 184 с.*
9. Л. Ф. Панченко, *Інформаційно-освітнє середовище сучасного університету: монографія / Л. Ф. Панченко; держ. закл. Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 280с.*
10. Т. М. Сорочан, *Технології освіти дорослих у вимірі трансформації професіоналізму фахівців, Відкрита освіта: інноваційні технології та менеджмент: колективна монографія / за наук. ред. М. О. Кириченка, Л. М. Сергєєвої – Київ: Видавництво інституту обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 440с. – С. 82-102.*
11. О. М. Спірін, (2019) *Інформаційно-цифрові технології підтримки науково-педагогічних досліджень в університеті* In: Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку, 4 квітня 2019 року, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/717839/>
12. Boyd, D.Robert, and Myers, J. Gordon. Transformative Education. International Journal of Lifelong Education 7, no. 4 (October–December 1988), 261–284.
13. Mezirow, J. (2003). Transformative learning as discourse. Journal of Transformative Learning, 1, 58-63.
14. T. Sorochan Transformation of educators' professionalism in the system of post-graduate teacher education: Modern Discourses, 2018, 1, 192-199.

TRANSLATION AS A MEANS OF COMMUNICATION BETWEEN CULTURES AND THE PROBLEM OF FUNCTIONAL ADEQUACY OF POLYSEMIC WORDS ON THE BASIS OF THE ORIGINAL AND ENGLISH VERSIONS OF «THE MARTYRDOM OF THE BLESSED QUEEN SHUSHANIK» BY IAKOB TSURTAVELI

Koniashvili I. O., Georgian Technical University (GTU), Faculty of Engineering, Economics Media Technologies and Social Sciences, Mass Communication Program Ph.D. Student, Tbilisi, Georgia

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7357

Abstract. *The present paper deals with the importance of communication and translation as a means of communication between cultures. It also highlights the intra and extra linguistic factors that are significant for translator works and thus, effective communication.*

In this respect the paper is an attempt to represent the equivalents of Georgian polysemic words within the frame of paradigms and syntactical functions on the basis of two English versions of Georgian hagiographic text, of the V century AD, The Martyrdom of the Blessed Queen Shushanik by Iakob Tsurtaveli.

The Paper deals with the problem of reference between the notions and subjects, the process of decoding and the reasons for possible simultaneous misconceptions or misunderstanding.

It also outlines the formation of a concept word through the linguistic-stylistic studies of the information by both translators which in turn provides the correct perception of the hagiographic text for the English speaking reader. The research is base don comparative and component analysis.

Introduction. Communication is the process of delivery of verbal(oral and written) and non-verbal information in which sender , recipient and information channel are three main features.

Communication process can be classified as 1. Mass-media and Group media. Radio, television and the Internet are the information tools of mass media whilst drama, narrative texts, storytelling, dance and music form group media. One way or other, both mass media and group media mean communication process.

In this case we want to stand out a literary work of hagiography as a means of group media communication in the respect of cross cultural understanding, we mean ‘The Martyrdom of The Holy Queen Shushanik’ and its English versions.

Cultural globalization

As we have mentioned the translated versions of literary work, we are bound to say that translation means communication between cultures. Namely, one of the first features to consider while finding the right definition of translation, is the fact that communication represents the interaction between the individuals, participants of which are the representatives of linguo-cultural society. Translation as a type of mediation, meanwhile, is not only interlingual but also an intercultural communication tool. In addition, a simple definition of translation can be formulated as follows: ‘Translation is a modification of the original text from one language into another.’ Thus, translation can be defined as a secondary communication act. In its, turn translation as a secondary communication act is supposed to retain invariant information in the text aiming at the contemporary recipient counting on the maintained balance and adequacy with the perspective of a new, conceptual approach to the text. The presupposition of all this originates in the conceptual approach to the word.

Translation can be defined as an outcome of linguistic-textual work in which a text in one language is given in the context of another. Translation is a cognitive process, that takes place in the mind of translation and social, cross-linguistic and cross-cultural process. Any valid Theory of Translation unambiguously acknowledges these two aspects. Moreover, the existence of Translation Theory is impossible to think of without the recognition of the equivalence as its main role in translating.

Translating as a linguistic-textual operation is significantly affected by the variety of extra-linguistic factors and conditions. Hence the interaction between internal linguistic-textual and external linguistic-contextual factors are the main determiners for translation as a complicated phenomenon. Translation methodology involves the sciences of linguistics, text linguistics, information theory and culturology.

Several interactive factors that are worth being considered are as follows:

1. Structural features, potential of expressiveness and the limits of target and source languages.
2. Extra-linguistic complications typical of source and target languages;
3. Text of source language with its linguistic, stylistic and aesthetic traits that belong to the applied norms of the linguo- cultural society of the source language.
4. Linguistic, stylistic and aesthetic norms of target linguo-cultural society;
5. The norms of target language which translator has to familiarize with and exploit.
6. Intertextuality that is responsible for the entirety of the text in the culture of the target language.
7. Traditions, principles, histories and ideologies of the target language linguo-cultural society
8. Short digest provided to the translator while deep in the process by a special or cultural institution;
9. Translator's working conditions;
10. Translator's knowledge, erudition, ethical principles and subjective approach to the translation theory.
11. Target reader's knowledge, erudition, ethical principles and subjective approach to the translator and the translation theory.

Regardless of a number of factors mentioned above, we could give the shortest definition of translation in this manner: 'Translation is a transformation of an original text from one language into another.' But one might misunderstand the word of 'transformation' confusing it with 'changing' the original text. Therefore, translation can be considered as a secondary act of communication. Communicative act in translation is carried out for people or groups of people, but for this, we would miss the importance of communicative act of the original text. In other words, translation is a tool of initial access to another world of knowledge, traditions and beliefs that, but for translation, would have been beyond other cultures due to a linguistic barrier. In this respect, translation is often regarded as a means of building up bridges and widening the scope which enables recipients go beyond the limits and share with new culture. That is translation by means of which linguistic-cultural barriers will be possible to overcome. Despite many credits of translation, the facts are transparent – through translation reader can comprehend the already existing message. This 'double nature' heredity means translator's focusing on the adequacy of previous message of the original and that of the product of translation text for the target reader. Such 'double obligatory' approach is the main feature of translation that cannot be ignored.

In accordance with Naida and Taber, the famous theorists of translation, 'Translation is the process during which the stylistic and meaningful transfer of the original information into the target language is bound to occur through the most natural equivalent of the recipients' language. The significance of the present definition is evident when concerning the transfer not only the text and message but poly semantic words as well.'

Before professional translators and scientists there has always emerged one problem: how to translate polysemic words from one language into another with functional adequacy? This is not an easy job not only for those who are fluent in source language and feel confident with the nuances of cross-cultural knowledge, but socio-cultural context as well. literary text is abound with polysemic potential of linguistic unit: polysemy of a word enables a translator to better and freely transfer the author's message through which there forms entire conceptual system, in which word can be realized in different meanings. Thus, the heterogeneous nature of a polysemic word gives a creative tint to the text both in source and target languages.

Conceptual studies of polysemic words helps to determine global knowledge and exploit cross-cultural heritage. Such words reveal self-organizing and self-governing power to create a conceptual system. Word that represents a model of real world, becomes the center of an entire system. Moreover, each concept like this in its turn makes its center and each center is incomparable and unique, which directly relates to the top of the semantic pyramid. The effectiveness of this relevance dictates the validity and functional adequacy of a certain word in translated text.

Main text: Word especially gains its informative potential in old hagiographic text, in which the aim of the author is not self-expression but the expression of a divine word. In this case the author refers to biblical typology. Subsequently, the translator is limited in choice and tries to keep the biblical-historical typology within the realm of characteristics of source language. Accordingly, the self-organizing power of word is the main principle while translating which makes a text perfect as a whole.

Every so often a non-adequate word in target language partly falls short of original concept that is the ability of simultaneous realization of polysemy. Consequently, there takes place misconception of original cultural tradition which does not respond to author's message.

To illustrate the postulates mentioned above, we present two English versions of "The Martyrdom of The Blessed Queen Shushanik" by Iakob Tsurtaveli (Iakob from Tsurtavi). This is a Georgian Hagiographic Text which belongs to the 5th century AD. One English version is done by Elizabeth Fuller, the English translator, and the other -by Jumber Cholobargia, Georgian translator.

Donald Rayfield -an English academic and Emeritus Professor of Russian and Georgian at Queen Mary University of London, in his book 'The Literature of Georgia' talks about the translations of Georgian Saints originals regarding them as cultural values and adds that despite their great importance, the earliest literary text that we own, is a formidable hagiographic narrative 'The Passion of Queen Saint Shushanik'(D.R.). From present perspective the narrative describes a woman that revenged on oppressing violator. In addition to the fact that the text is written with great mastery, it is of greatest historical and sociological value.

We only need to add to those words of Rayfield' that the woman was an orthodox Christian

Queen whose husband converted to Zoroastrian faith because of political purposes and wanted his wife and family to do the same but Shushanik resisted and went against his wishes because she was a devoted Christian believer. If she had changed the faith too, that would have shattered the Georgians' faith as well. The husband severely tortured her but Shushanik remained firm and steadfast to the end and in this way she became a contemporary living example for the nation.

Noteworthy, in order to keep the flavor of the Shushanik's contemporary epoch, Georgian translator sensed rightly to use the language of The Bible of James I to preserve the linguistic and stylistic similarity between the source and target languages of two different eras and in this respect to make the "The Martyrdom of The Blessed Queen Shushanik" as a Georgian hagiographic text apprehensible for the English speaking reader.

The Georgian Translator had to make historical- literary interpretation. He thinks that according to the principle of content and thematic synthesis we may talk about the in-variant or sort of direction as a main hypothesis in translation. Truly, translation as a secondary act of communication, is expected to maintain invariant information for contemporary recipient with consistency of balance and adequacy from the perspective of conceptual approach to the text. The precondition of all this is set by the comprehensive conceptual understanding of the word.

The concept word In English version of '**The Martyrdom of The Holy Queen Shushanik**' By Jumber Cholobargia, is the word of '**Holy**' - წმიდა (tsminda), which is simultaneously realized in the text with the polysemic informative differentiation. The very word of '**Holy**' is used in the title of the text translated by him. – '**The Martyrdom of The Holy Queen Shushanik.**' With Elizabeth Fuller such word concept is '**Blessed**', right in the title of the text – '**The Martyrdom of The Blessed Queen Shushanik.**'

In Georgian original text Queen Shushanik is interpreted as "წმიდა შუშანიკი", (tsminda Shushaniki – (saintly/holy Shushanik I.K.), "ნეტარი იგი შუშანიკი" (netari igi Shushaniki-(blessed Shushanik I.K.) which is translated in the English version by J. Colobargia as **saintly**, **holy** and **blessed**. These three words are used interchangeably within his English version while with E. Fuller the Queen is mostly called as 'blessed' except for the last paragraphs of her version.

According to the Georgian Explanatory Dictionary by Sulkhani-Saba Orbeliani the word of 'ნეტარი' ('netari' – 'blessed' I.K.) is explained as 'ნეტარებაჲმნილი', 'ნეტარეულჲმნილი' ('netarebakmnili', 'netareulkmnili' – blessed/blissful (I.K.), ნეტარეული – ნეტარებით მყოფი ('netareuli' – 'netarebit mkofi' (blissful – in the state of bliss, be blissfully happy I.K.)

The comparative semantic analysis of the given functional adequate equivalents in English is represented as follows:

Saintly	Holy	Blessed
Holy	1. Sacred	Sacred
-----	2. consecrated	holy
-----	3. hallowed	hallowed
-----	4. Sanctified	-----
-----	5. blessed	-----
-----	6. devoted	-----
-----	7. set apart	-----
-----	8. righteous	Beautified
-----	9. Saintly	Blissful
10. devout	10. devout	-----
-----	11. spiritual	-----
-----	12. sinless	-----
-----	13. Saint like	-----

All three terms ‘**Saintly**’, ‘**Holy**’, ‘**Blessed**’ have the same stylistic marker – ‘ecclesiastical’ or ‘churchly’ as a religious label. The words of ‘Blessed’ and ‘Saintly’ are the common components for the word of ‘Holy’ or წმინდა, ‘წმინდათა წმინდა’ (‘tsminda’, ‘tsmindata tsminda’) (‘saintly’, ‘blessed’-(I.K.) whilst the word of ‘Holy’ itself means both of them along with other additional components with no that much difference. The word of ‘Holy’ also means: sacred, saint, pious, sinless, divine, peerless. (I.K) From the perspective of semantic meaning the word of ‘Holy’ represents the way more perfect lexical unit conveying versatile information than the words of ‘Saintly’ and ‘Blessed,’ the interchangeable use of which is completely justified, proper and relevant within the text to describe Shushanik’s merits by means of temporal priority system.

For illustration we could have brought in the complete passages directly from the original and translated versions too but this time we prefer to only focus on the concept words from the title of the literary piece:

While developing the plot, along with Shushanik’s physical sufferings at the same rate strengthens her spiritual fortitude and, the word ‘Blessed’ gains those semantic meanings that are combined by its English equivalent ‘Holy’ and thus, the nucleus becomes directly proportional to the merits, belief and steadfastness of Shushanik. This word represents the intension whose extension is the widest and to which “Blessed”, ‘Saintly’ and ‘Saint’ are the signs of implication.

Thereupon, during translation after the word ‘Martyrdom’ the use of ‘Holy’ to denote the Georgian word „წმიდა“ (‘Tsmidai’) in the title “The Martyrdom of The Holy Queen Shushanik,” by the Georgian translator is irrefutably way more favorable because of its profoundly conceptual understanding than the word ‘Blessed’ by Fuller in the title as ‘The Martyrdom of The Blessed Queen Shushanik.’ This is because it can be read in a complex way not only on a linear but also paradigmatic and syntagmatic levels dimensionally.

Conclusions. Within finality, it is the right functional - semantic equivalents that provides a well-organized system of collaboration, compassion and coexistence and that the proper translation is the means of proper communication between cultures. Hence intercultural communication is the adequate mutual understanding between the parts of the communication act.

In the end, when it comes to the translation of different cultural meanings in hagiographic text, reader can recognize historical reality from present time perspective which, in its turn, is the paradigm of formation a new culture.

REFERENCES

1. Thsurtaveli, Iakob ‘THE MARTYRDOM OF THE BLESSED QUEEN SHUSHANIK’ Trnslated by Elisabeth Fuller, თბილისი, ‘Khelovneba,’ 1983
2. Thsurtaveli, Jacob ‘THE MARTYRDOM OF THE HOLY QUEEN SHUSHANIK’ translated by Jumber Cholobargia, თბილისი შპს “სეზანი”, 2006
3. Newmark P. ‘A textbook of translation’ 1988 London ,Prentice Hall
4. Translator as Communicator from www.researchgate.net/publication/307831789_Hatim_B_Mason_I...
5. Nida, E.A. and Taber, C.R. (2004) *The Theory and Practice of translation*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, p. 24-28
6. Rayfield Donald, THE LITERATURE OF GEORGIA ქართული ლიტერატურის ისტორია A HISTORY Second revised edition Published in the UK in 2000 by CURZON PRESS England CAUCASUS WORLD.

PRODUCTIVE WORD FORMATION TENDENCIES IN PRESENT-DAY ENGLISH

(based on modern coronavirus vocabulary)

Oksana Torosian, candidate of science in Philology, Institute of Philology, T. Shevchenko Kiev National University, Kyiv, Ukraine,

Alina Sheliakina, candidate of science in Philosophy, Institute of Philology, T. Shevchenko Kiev National University, Kyiv, Ukraine,

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7358

Abstract. *The given article considers some new word formation tendencies in present-day English forced by the coronavirus pandemic. Changes in productive ways of creating new lexical units are analyzed on the basis of coronavirus vocabulary. Compounding, blending, and abbreviations are among the most frequently used types of present-day word formation that serve to create the words related to the topic given.*

Keywords: *word formation, COVID vocabulary, compounding, blending, acronyms and initialisms.*

Introduction. Although productive word formation tendencies in present-day English have been sufficiently studied by linguists, new words constantly appear in the language, so there is a need for their study and detailed consideration of their means of creation. This topic will be relevant as long as the language exists and develops. Lexical changes in contemporary English are still a prolific field of investigation. Examining such changes reveal many trends in the lexicology of English, the types of processes which are observed there, the internal organisation of the vocabulary.

Lexical changes also tell us about the typological options available in the language and how they are used creatively by its speakers. In order to illuminate these various aspects of the subject, the present study considers a representative amount of lexical material which illustrates on-going changes in English lexicology of recent years (2020-2021) influenced by coronavirus pandemic

The material under consideration is part of a corpus of the present-day English usage. It has been gathered over the last year, mostly from sources in the print, spoken, and internet media, as well as from lexicographical sources.

The purpose of the article is to analyze recent trends in English word formation on the basis of COVID vocabulary.

The results of research. The COVID-19 crisis, developing at a rapid pace, makes people extensively use the words and ideas associated with it, and stimulates them to create new words connected with the disease and responses to it.

Usually, such word-formation processes take at least a few years, but there are urgent cases when a new term enters the language and immediately becomes part of our collective regular communication. Such is the case with the language of the present-day pandemic.

Not only new words have appeared, but also some old ones have acquired different denotational and connotative meaning. For example, the word “quarantine” in modern reality is associated with self-quarantine. Some previously used words are now rethought and perceived differently (for example, “distance” used in the collocation “social distance”). What is more, previously, it was a deliberate choice of freelancers to work remotely. Now, this is the only possible way to learn and work (distance learning). Another example includes “lockdown”, which was described in the dictionary as “the confinement of prisoners to their cells for all or most of the day as a temporary security measure”. Now a new meaning has been fixed: “a temporary condition imposed by governmental authorities (as during the outbreak of an epidemic disease) in which people are required to stay in their homes and refrain from or limit activities outside the home involving public contact (such as dining out or attending large gatherings)”.

Taking a word from one context and applying it to another is a significant feature of modern linguistic environment. Some words, which were not so widely known, have become part of everyday vocabulary, for instance, the words “pandemic, coronavirus” and many others were previously used only in medical scientific field. Today every child knows it.

In his widely cited article on linguistic creativity, Ronald Carter, Professor of modern English language at the University of Nottingham, states that word creativity is challenging the “normal” view of things, and goes on to argue that inventive language is not just decorative, but practical [2].

Recently, we have been made to change our ways of living, businesses and transform our working environment. Consequently, we have got to search for new linguistic inventory to talk about coronavirus-related issues – from the effect the virus has had on our working lives, to the influence of the lockdown methods – or even just a way to cope with the stress around us.

The outburst of metaphors, neologisms and lexical innovations we have seen in the past few months reveals the fact that linguistic creativity is a key part of language, reformatting our ways of cooperating with the world.

Scholars mention different factors influencing present day word formation. Among them there is the internet age, advertising and trademarks, science, entertainment and lifestyles, the globalization of English [1].

Perhaps one of the biggest features in the active spread of coronavirus terminology is the fact that we’re more digitally connected than ever before. Instant access social media is now a vital part of our lives – and content is shared with friends and family through a variety of social media channels. The range of our online connections means that there are now far more opportunities for individuals to coin a new term and share it beyond their immediate local communities.

We have analyzed more than 250 words connected with the disease and responses to it [4, 5, 6, 7, 8].

Modern English has many ways of forming new words, including affixation, compounding, conversion, blending, clipping, backformation, acronyms, coinage, multiple processes, etc. However, they are not used to the same extent, and the proportion of each of them in the word-formation process is different.

Traditionally, derivation, compounding, and conversion were considered to be the most wide-spread types of word formation in English. But the analysis of recent words that have entered dictionaries lately demonstrates changes in this linguistic tendency.

Analyzing the recent trends in word formation in English we have come to such results:

- derivation is no longer the prevailing type of creating new words;
- compounding, blending, and abbreviations are among the most frequently used types of present-day word formation;
- there is a big amount of words with multiple word formation process;
- there is a tendency to create a new item with a minimum linguistic resources, on the one hand, and a maximum semantic meaning, on the other hand.

Examples include the following:

- **Compounding.**

self-quarantine means to refrain from any contact with other individuals for a period of time,

self-isolate: to isolate or separate oneself or itself from others,

super-spreader and its related noun *super-spreading* refer to an individual who is highly contagious and capable of transmitting a communicable disease,

doomscrolling, *doomsurfing*, the limitless need to search the net for new information,

Blursday, an unspecified day because of lockdown’s disorientating effect on time,

lockdown/shutdown, more general and extensive restrictions on movement, work, and travel on all people in a city, region, or country. This word is not completely new, but demonstrates a shift of semantic change due to the new reality.

COVID Bubble, open compound word, the social circle you risk exposure for in order to stay sane and have actual conversations with people other than your family. These are friends and family that you see socially on a regular or semi-regular basis, even though none of you really know whether or not you’re being entirely safe,

Zoombombing, hijacking a Zoom videocall.

Fears associated with treatments and medical facilities themselves bring us several newly more prominent words:

Iatrophobia: intense fear of doctors,

Nosocomophobia: intense fear of hospitals,

Tomophobia: intense fear of surgery.

- **Blending:**

covidiot, someone ignoring public health advice,
covideo party, online parties via Zoom or Skype,
covexit, the strategy for exiting lockdown,
covidivorce, the divorce caused by forced togetherness as a result of quarantine,
coronababies, those who will be born in 2021,
quaranteams, online teams created during lockdown,
quaranteens, sometimes called *coronials*, those who are currently teenagers during a pandemic,
zumping, a reference to getting dumped whether by a significant other or your company over Zoom,
coronacation, it can be a *staycation* or working from home forced by pandemic,
coronapocalypse, corona apocalypse,
coronageddon, corona Armageddon,
quarantine, a mashup of "quarantine" and "martini," this is any cocktail you mix at home while in lockdown. It's a word that also showed up on a lot of restaurants' new takeout menus in places where to-go cocktails became legal,
moronavirus, it's the same virus as the one that starts with a "c," only this is what it's called when covidiot and maskholes test positive. Sometimes used by foreign media to describe what's happening with COVID-19 cases in the United States.

These examples prove a consideration of present-day blends [3] demonstrating that more than one process may be involved. Some words, for example, actually combine different word formation processes: abbreviations, compounding, clipping.

- **Acronyms and initialisms:**

COVID-19 is a new name for a new disease, coined as an abbreviated form of *coronavirus disease 2019*. The name is an odd sort of acronym, insofar as it is formed from portions of two distinct words (COronaVirus & Disease) and the latter portion of a date (the 19 from 2019). COVID-19 was first identified in Wuhan, China in December 2019,

nCoV – novel coronavirus,

WFH – working from home,

PPE – personal protective equipment,

PUI – a person under investigation, or an individual who is suspected of potentially having COVID-19,

MERS – Middle East respiratory syndrome, an acute infectious disease caused by a coronavirus.

The change of the traditional word-formation patterns exposes the latest tendencies in language, that is striving for the avoidance of long complicated phrases and the need to minimize language resources.

Other traditionally productive types of word formation are represented by infrequent examples.

- **Derivation:**

intensivist – a physician who specializes in treating patients who are in intensive care.

- **Clipping:**

the rona, coronavirus. It's something you would use, say, after sneezing in front of your neighbors: "Don't worry! It's allergies, not the 'rona!"

Australian English, no stranger to light-hearted abbreviations, has produced 'quaz' for 'quarantine' and "sanny" for "sanitizer".

- **Conversion:**

to self-quarantine is "to refrain from any contact with other individuals for a period of time (such as two weeks) during the outbreak of a contagious disease usually by remaining in one's home and limiting contact with family members." [6] The verb is fairly recent, showing evidence of use only within the past 20 years or so. The noun has been in occasional use prior to this in the 20th century.

to zoom - intransitive and transitive verb – to communicate with (a person or group of people) over the internet, typically by video-chatting, using the Zoom.

Conclusions. In times of important social or civil change, linguistic creativity not only reveals the major concerns of the time, but also shows how internal and external forces operate in the vocabulary of a language, how people feel about new challenges and contexts. As coronavirus rages on, understanding the language surrounding it will be ever more important. New words are introduced

all the time, but few of them enter the wider public consciousness in the way we've seen with coronavirus terminology.

From the results we can make a conclusion that the vocabulary presented has become a practical tool for talking about coronavirus-related issues. The outburst of neologisms and lexical innovations we have already seen for a year shows the ways we cooperate with the world. This new vocabulary also helps people express their worries about the biggest health crisis we have ever seen. Some of the terms presented are new, others have partially changed their meanings, some specialized and technical words often used only by professionals in a given field have been thrown into the general vocabulary. Compounding, blending, and abbreviations are among the most frequently used types of present-day word formation that serve to create the words related to COVID vocabulary.

REFERENCES

1. *Bastian Heynen*. Recent trends in English Word-Formation/ <https://books.google.ch/books>
2. *Ronald Carter*. Common language: corpus, creativity and cognition/<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/>
3. *Thomas Pyles*. The origins and development of the English language/ Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993.
4. <https://blog.cheapism.com/coronavirus-phrases>
5. <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/word-formation>
6. <https://www.merriam-webster.com>
7. <https://www.bbc.com/worklife/article/20200522-why-weve-created-new-language-for-coronavirus>
8. <https://public.oed.com/updates/new-words-list-july-2020/Coronavirus> and the New Words We Added to the Dictionary
9. <https://www.tmc.edu/news/2020/05/covid-19-crisis-catalog-a-glossary-of-terms/>
10. <https://www.oxforddictionaries.com/words/new-coronavirus-words>

THEORETICAL ANALYSIS REHABILITATION POTENTIAL AND FEATURES CARE OF COMBATANTS

Volkova O. O., PhD student of the Department of Differential and Special Psychology,

Odessa I. I. Mechnikov national university, Odessa, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5841-5880>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7359

Abstract. *As a result of the hostilities that are now taking place in the East Ukraine, the psychological and physical trauma of the combatants is increasingly being seen. Due to the fact that the processes of their adaptation and rehabilitation are delayed in time, we can get stuck with even greater and deeper psychological traumatization of people who have undergone a very high level of stress and returned from the combat zone. In our opinion, the use of both independent types of psychological assistance and their complex combination will contribute to the neutralization of traumatic material, complete processing, further elimination of the long-term consequences of stressful influences in combatants, their adaptation to social life and the restoration of mental health.*

Keywords: *Rehabilitation potential, combatant, dolphin therapy, stress, psychodynamic approach, psychological trauma.*

Introduction. As a result of the hostilities that are now taking place in the East of our state, the psychological and physical trauma of the combatants is increasingly being seen. Due to the fact that the processes of their adaptation and rehabilitation are delayed in time, we can get stuck with even greater and deeper psychological traumatization of people who have undergone a very high level of stress and returned from the combat zone. Questions regarding a more thorough study and improvement of methods for the rehabilitation of combatants can be attributed to a rather urgent problem of modern Ukraine.

V. Semke describes mental health as a state of dynamic balance of a person with the environment, when all the abilities inherent in his biological essence are manifested most fully and all vital subsystems function with optimal intensity. Some foreign researchers consider mental health to be the property of an individual's viability, provided by the full development and functioning of the mental apparatus. Domestic and foreign scientists were engaged in the study of personality and various aspects of psychological rehabilitation: B. Zeigarnik, M. Amosov, S. Baley, D. Elkin, V. Protopopov, V. Vernadsky, S. Freud, O. Lurii, L. Vyhotskyi, M. Bronshtein, P. Anokhin, K. Platonov, L. Burlachuk, V. Bleikher, V. Skumina, L. Bobina, S. Maksymenko. M. Korobov in his work describes the rehabilitation potential as a set of biological, psychological and socio-psychological characteristics of man, as well as socio-environmental factors that allow to some extent to realize its potential. In a set of qualitative and quantitative indicators of health, life and social status, a generalized assessment of rehabilitation potential is based on the results of a consistent study of its components [7]. The main criteria of mental health, according to ER Kalitievskaya, are: First - the absence or presence of severe forms of mental illness and borderline neuropsychiatric disorders; Secondly - the harmony of mental development and its age; Thirdly, the level of development of indicators of the state of leading social and professionally significant psychophysiological functions and personality traits, which determine the effective implementation of various professional educational and ordinary household tasks in everyday activities.

If we recall the story, on the day of his 70th birthday, Viktor Pavlovich Protopopov said: forces, with a promising future suddenly falls into the darkness of dementia or fusses in a whirlwind of delusional ideas. And do not think that the mentally ill person does not suffer from his illness. This is a misconception. The patient suffers from the horror that overwhelms him in the flow of delusions and hallucinations, as well as from the fact that at the time of enlightenment he understands what he is suffering from, and he is convinced that his disease cannot be cured. All this sometimes leads to suicide. Many patients, who seem even dull, retain exceptional tenderness and delicacy in their feelings and experiences [12].

Trauma is a fact of life. Veterans and their families deal with the painful aftermath of combat. They safer from flashbacks, nightmares, repetitive and distressing images or sensations, physical

sensations, such as pain, sweating, feeling sick or trembling. But trauma is even closer, than you think. Children who lived with alcoholics, who deal with sexual violence at home or just had no attachment at home, all of this led to PTSD and affected all their lives. Bessel van der Kolk uses recent scientific advances to show how trauma literally reshapes both body and brain, compromising sufferers' capacities for pleasure, engagement, self-control, and trust. He explores innovative treatments — from neurofeedback and meditation to sports, drama, and yoga — that offer new paths to recovery by activating the brain's natural neuroplasticity. Based on Dr. van der Kolk's own research and that of other leading specialists, *The Body Keeps the Score* exposes the tremendous power of our relationships both to hurt and to heal — and offers new hope for reclaiming lives. He worked with trauma more than 40 years [3].

According to V. Vernadsky, personality is the highest degree of human spiritual development, which is a stable set of socially important qualities that characterize the individual as a unique subjectivity, able to master and change the world. Every person is a man, but not every man is a person. People are born as individuals, and they become individuals. The concept of "personality" has three components: The physical component of personality; social component of personality; spiritual component of personality. These three main components of personality form a holistic system, and each of these components at different stages of human life can become dominant. Scientists distinguish four levels of rehabilitation: Emergency psychological care consists of primary care, screening and, if necessary, crisis intervention. The first rehabilitation level includes psychodiagnostics, assistance in adaptation and re-adaptation of combatants to new conditions in post-war society and psycho-social support. The second rehabilitation level consists of psychodiagnostics, psychological counseling and psychological support. The third level of rehabilitation is psychodiagnostics and individual psychotherapy, group psychotherapy or family psychotherapy. The last fourth level of rehabilitation is medical and psychological care.

Research results. As a result of theoretical analysis, it was revealed that in modern psychotherapeutic practice there are such types of psychological assistance as: psychodynamic psychotherapy; cognitive therapy; client-centered therapy by K. Rogers; dolphin therapy; behavioral therapy; positive psychotherapy; gestalt therapy; group psychotherapy; family post-traumatic therapy; body-oriented therapy; art therapy [1].

Psychodynamics is the movement, development, growth and attenuation, interaction and struggle of forces within the human psyche. K. Jung, A. Adler, O. Rank, R. Sullivan, K. Horney, E. Fromm and many other well-known scientists worked in the psychodynamic approach. If we recall history, the first references to the psychodynamic approach appeared in S. Freud in 1915. It all started with psychoanalysis, with the initial dynamic understanding of mental phenomena "... as manifestations of the struggle of psychic forces, as an expression of purposeful tendencies that work accordingly with each other or against each other"... S. Freud was the first to write in his work "Introduction to psychoanalysis" "Our understanding of the psychodynamic approach:" We want not just to describe and classify phenomena, but seek to understand them as a manifestation of the struggle of psychic forces, as an expression of purposeful tendencies that work respectively with each other or against each other. We adhere to a dynamic understanding of mental phenomena" [15].

Psychodynamic therapy uses a psychoanalytic understanding of the functioning of the human psyche; both treatments try to change behavior therapeutically through psychological methods such as confrontation, clarification and interpretation; both require introspection on the part of the patient and empathic understanding on the part of the therapist; both pay close attention to countertransference. But psychodynamic forms of psychotherapy often emphasize the features of the patient's real life and minimize consideration of aspects of the relationship "therapist-patient". Psychodynamic therapy is understood as various forms of therapy based on the basic tenets of psychoanalytic teaching and accordingly focus on the influence of past negative experiences, which consists of trauma, emotions, fantasies, actions, the formation of a certain behavior that has become repetitive and thus affects on the actual physical, social and mental well-being of man. Psychodynamic psychotherapy creates a space for the patient in which he begins to "understand" his difficulties. Gradually, the patient better understands the characteristics of his own personality.

Cognitive-behavioral therapy (CBT) is quite effective in dealing with mental disorders. This method has been included in the treatment protocols of most mental disorders and is effective in the treatment of depression, eating disorders, anxiety disorders, post-traumatic stress disorder, personality

disorders. It is used at different ages, in individual, group and family formats. Based on comparisons and studies of the effectiveness of therapy, NICE since 2004 considers CBT effective for various psychological problems.

Rogers' client-centered therapy in working with the client and the psychotherapist is based on the principle of "man-man". The personality of the therapist is very important. This position of Rogers is shared by many domestic scientists. According to M.I. Buyanov, the effect of psychotherapy depends not only on proper treatment, but also on the personal qualities of the doctor and the patient and their successful combination. The immediate feeling of sympathy or antipathy often plays a decisive role as a result of the interaction between the client and the therapist. Rogers' client-centered therapy solves the problems with which clients come to therapy well enough. Namely: professional problems, problems in marital relations, psychosomatic disorders. Thus, the main attention in the client-centered approach is focused not on the person's problems, but on the person himself, on his self.

Research on dolphin therapy began in the 50s - 60s of last century. In Ukraine, dolphin therapy began to be studied in the 1980s at the State Oceanarium in Sevastopol under the direction of L.N. Lukina. Dolphin therapy is a non-specific method of strengthening the body's defenses by psychosomatic and somatopsychic rehabilitation, psychosocial rehabilitation of patients. The uniqueness of the method is that dolphins have developed cognitive abilities, curiosity, friendliness and are easy to learn. They communicate through a variety of sounds, covering an unusually wide range of frequencies, from infrasound to sound and ultrasound. These signals can be pulsed or continuous. Pulse signals accompany echolocation, and continuous signals have a complex spectral composition that affects the skull and soft tissues of the head, which concentrate sound vibrations and act as an acoustic searchlight and sound lens. It has been proven that the ability of dolphins to emit ultrasonic waves is an important component in the healing process. Communicating with an exotic, cheerful animal carries an element of shock, stress with a positive result which has a therapeutic effect and helps to neutralize negative traumatic material. Research on the brain and psyche of dolphins today is very intensive in various countries around the world. The use of dolphin therapy for the rehabilitation of combatants today is a rather unique method in Ukraine. However, it is considered the most effective in the United States, so it is often used to restore the physical and psychological health of people who have experienced traumatic experiences. The analysis of the authors' scientific observations based on the results of dolphin therapy and the assessments of doctors, trainers and psychotherapists who rehabilitated patients shows that positive changes in emotional state occurred in 76% of patients. Improvement of speech and other forms of communication occurred in 41% of cases, ordering behavior in 45% of patients. Thus, this method is quite effective in working with a wide range of psychoneurological diseases in patients of different ages, taking into account the interests of both patients and animals. The largest dolphin therapy centers are in the United States, Russia, Turkey, Israel and Spain. In 2005, the only international program DAT (Dolphin Assisted Therapy) was developed, which is still used in the treatment of diseases such as: cerebral palsy; CNS disorders; speech and hearing disorders; Down syndrome and other complex genetic pathologies; neurosensory hearing loss; brain dysfunction; depression and mood swings; neurosis and other nervous disorders; disorders of memory and ability to learn; chronic diseases of the cardiovascular system and musculoskeletal system and others [9].

Behavioral therapy or behavioral therapy - was once based on the theory of learning, as well as on the principles of classical and operant conditioning. At the heart of this psychotherapy is the idea that the symptoms of some mental disorders appear as a result of incorrectly formed skills and habits. The main purpose of behavioral psychotherapy is to eliminate unwanted behaviors and develop useful behavioral skills for the patient. This psychotherapy is most successfully used to treat a variety of phobias, behavioral disorders and addictions. It is successfully used in working with those patients in whose condition it is possible to identify a specific symptom as a "target" for therapeutic intervention. The scientific and theoretical basis of behavioral psychotherapy is behaviorism. Behavioral therapy can be used alone or in combination with cognitive and other psychotherapies. Behavioral psychotherapy is a directive and structured form of psychotherapy. Its stages are the analysis of behavior, determination of the stages necessary for correction of behavior, gradual training of new skills of behavior, working off of new skills of behavior in real life. The main goal of behavioral therapy is to purposefully change the patient's behavior. Rapid improvement can occur even with disorders that have lasted for many years, such as long-term alcohol dependence, eating disorders, phobias.

Positive psychotherapy describes that all illnesses, conflicts, stresses, or life problems of the patient are a given of life and this must be recognized. According to this psychotherapy, each person is endowed with abilities, thanks to which he is able to find solutions to the most difficult problems and implement them in his life. The authors of the theory say: "If there is a problem - then there is a solution." It orients the concentration on a holistic vision of life to the so-called holistic approach and orients the patient to an optimistic perception of its nature, taking into account all its real components. The main components of the method of positive psychotherapy are: Positum-approach, based on the principle of hope in relation to the constructive nature of man, his abilities and opportunities to solve their own problems; Psychodynamic differential analysis of the content of conflicts, based on the principle of harmonization of actual and basic abilities "Know" and "Love"; A 5-step strategy of psychotherapeutic care based on the principle of counseling, in the process of which clients learn to help themselves. Positive psychotherapy is a resource-focused method that systematically combines psychodynamic, cognitive and behavioral elements.

F. Pearls began Gestalt therapy in 1942. This approach is based on the following provisions: Man - is a holistic socio-biological being. Man and the environment is a single gestalt, which is called the field "organism and environment." Human behavior is subject to the principle of formation and destruction of gestalts. A healthy human body functions on the basis of its self-regulation. An urgent need arises and begins to occupy the dominant attention of the organism - the figure appears from the background. Convergence with the object and its adequate interaction with it leads to the satisfaction of the need - in this case, the gestalt is completed and destroyed. Contact is the basic concept of Gestalt therapy. All basic human needs can be met only in contact with the outside world. The place where the body meets the world around, in Gestalt therapy is called the boundary of contact. In this case, the degree of effectiveness of the implementation of its needs depends on how flexibly it can regulate its contact boundaries. Awareness - awareness of what is happening inside the body and in its environment. The main goal of Gestalt therapy is to increase awareness. This psychotherapy does not aim to change human behavior, and behavior changes as awareness develops. Everything relevant to the body is always happening at the moment.

Group psychotherapy is a combination and use of various psychotherapeutic techniques in the treatment of a group of patients. Almost all psychotherapeutic areas can be used in group therapy. Effective in inpatient and outpatient settings for the treatment of patients with neurosis, psychosis, behavioral disorders. Group psychotherapy became widespread due to: the desire to include more patients in psychotherapy; the belief that the best therapeutic effect can be achieved due to group interactions; recognition of the influence of socio-dynamic factors on human behavior. However, group psychotherapy does not replace individual: patients can participate simultaneously in both forms, often with different psychotherapists. Group psychotherapy is quite effective in working with patients who are unsure whether they will be able to communicate with others, for delinquent and paranoid people who are more likely to trust the same people as them than the psychotherapist. The advantage of the group approach is that the patient can communicate with different people. Each of them can be identified, and emotions and hopes, which are the essence of the patient's conflict, can be unconsciously transferred.

Systemic family therapy - as an approach developed along with cybernetics, and this is its significant difference from other psychotherapeutic approaches. This form of therapy and its effectiveness are scientifically recognized in Germany. In Austria and Switzerland, recognition took place in the 1990s. The person in this approach is not the object of influence and the client. The client is the whole family, the whole family system, it is the object of psychotherapy. At present, the theory is strongly influenced by the biological theory of systems by Chilean scientists Maturan and Varela, which was then expanded and strengthened by the sociological theory of systems by Nicolas Luhmann. It is necessary to tell the relatives of servicemen about the clinical signs of post-traumatic stress disorder, about their experiences and feelings, about the principles of behavior of relatives in this situation. It is important to inform them about the duration of the disease and the possibility of "flashbacks" effect. It is also necessary to conduct psychotherapeutic sessions with close relatives, because very often the behavior of a serviceman can contribute to the development of borderline mental disorders. In conversations with family members, we can recommend the following: try to help in order to psychologically return to a normal, normal life; listen carefully and with interest to the

serviceman's story about what he had to go through. It is very important to let this person speak out, especially with the moral support of a loved one [5].

Body-oriented psychotherapy is focused on the study of the body, the client's awareness of bodily sensations to study what needs, desires and feelings are manifested in different bodily states and to teach realistic ways to solve problems in this area. The most well-known and basic type of body-oriented psychotherapy is Lowen's bioenergetic analysis. In addition, body-oriented psychotherapy is associated with Alexander's method, Rolf's structural integration, and Janow's primary therapy. All of them are based on the works of the famous psychoanalyst Wilhelm Reich, whose method is called "characterological analysis". Reich believed that the mechanisms of psychological protection and related protective behavior contribute to the formation of "muscle armor", which is expressed in the tension of different muscle groups, limited breathing and so on. It is possible to resist psychological protective mechanisms by change of a physical condition and influence on a tense area. Reich developed techniques for reducing chronic tension in each muscle group, when physical actions release veiled emotions and feelings. Breathing exercises are classic elements of body-oriented psychotherapy. These include shortness of breath, relaxation, or full breathing, which helps to relieve restrained feelings. In body-oriented psychotherapy, the emphasis is on acquaintance with the body, which implies the expansion of the sphere of awareness of the individual of deep bodily sensations.

Art therapy is a branch of psychology that helps the client to realize their inner state by creating a visual image, metaphors, symbols or art-therapeutic product. It simultaneously solves diagnostic and therapeutic problems. The use of different types of paints, colored pencils, chalk, alternative materials, dough, plasticine, sand, kinetic sand, quartz colored sand, and other natural materials - provide ample opportunities for the therapeutic process. Art therapy is literally an art treatment. Methods of art therapy help on a subconscious level to identify, realize, bring out the problem from the subconscious, to translate it into the field of consciousness, into the physical world, to materialize on paper or sand. Then, with the help of a specialist, you can work with this problem, expressed in the material world, by special methods and find ways to solve this problem.

Scientists distinguish three main psycho-therapeutic areas: psychoanalytic; behaviorist; humanistic. The WHO provides the following classification of methods for the selection of psychotherapy depending on the disease: 1. In acute hysterical symptoms, the predominant suggestion; 2. At vegetative disturbances - autogenic training; 3. At life difficulties - "conversational" therapy; 4. At complex frustration with existence of a previous inclination - deep psychological methods; 5. At phobias - behavioral therapy; 6. At frustration connected with family problems - family psychotherapy; 7. At characterological disturbances - gestalt therapy or psychodrama [14].

The major tasks of investigation: Restoration of the patient's household capabilities, that is, the ability to move, self-service and perform simple homework; Restoration of working capacity, that is, professional skills lost by a disabled person through the use and development of the functional capabilities of the motor apparatus; Prevention of the development of pathological processes leading to temporary or permanent disability, that is, the implementation of secondary prevention measures.

Rehabilitation process consists of such rehabilitation periods as: convalescence, readaptation and resocialization. Convalescence is a process of recovery with the restoration of impaired biological and psychological functions. During this period, pathogenetic therapy, surgery, and medical rehabilitation of patients are actively used. Readaptation - is the process of adaptation of the patient to life, work or study and the environment. At this time it is necessary to apply medical rehabilitation, social and vocational rehabilitation, as well as pathogenetic therapy. Resocialization is a process of rehabilitation through which a mature person restores previously broken ties or strengthens the old ones. Rehabilitation potential is a set of biological, psychophysiological characteristics and socio-environmental factors that allow to realize the potential of the patient. It includes a systemic biopsychosocial characteristics of the human condition. The content of this characteristic can indicate what opportunities - objective and subjective can determine the change of the specified status [8].

Scientists identify such components of rehabilitation potential as: clinical and functional component, psychological component, occupational component, educational component and social component. There are such types of pathological personal reactions to the disease as: phobic reaction; depressive or anxiety-depressive reaction; hypochondriac or depressive-hypochondriac reaction; hysterical reaction and anosognostic reaction. A personal reaction can be qualified as adequate if: First

- the patient's behavior, his experiences and perceptions of the disease correspond to the information received from the doctor about the severity of the disease and treatment, as well as their possible consequences; Secondly - the patient follows the regime, follows the doctor's instructions; Third - the patient is able to control their emotions. As a result of prolonged exposure to the stressor to which the body has adapted, a person gradually depletes the reserves of adaptive energy, and this leads to mental strain, which is the trigger for the development of various mental or somatic diseases. Under the influence of stress there are pronounced changes in the work of almost all body systems - nervous, endocrine, immune, hematopoietic and circulatory systems, digestive system and others. Clinical signs of mental disorders are varied [6].

With the help of classification and by selecting groups of patients with clinically similar psychopathological signs, doctors and psychotherapists try to ensure the planning of appropriate treatment, forecasting the course of the disease, in particular in the final stages. These features are the basis for the creation of ICD-11. The reaction of the individual and the support of this reaction are influenced by: the nature of the diagnosis; change in physical integrity and appearance; change of position in the family, society; life restrictions, deprivations associated with the disease; need for treatment and surgery [14].

Scientists from the World Health Organisation (WHO) distinguish three types of rehabilitation: Medical rehabilitation. It includes such drugs as: drug therapy, new and cosmetic surgery, physiotherapy and exercise therapy, psychotherapy, diet therapy, additional methods; Vocational rehabilitation, independent occupational therapy, vocational training or retraining and career guidance; Social rehabilitation consists of such an understanding as domestic and labor law, sociotherapy, socio-economic, socio-hygienic and legal counseling [2].

There are eight levels of rehabilitation potential: biomedical potential; psychophysiological potential; personal potential; educational potential; social and domestic potential; professional or labor potential; social potential; and socio-environmental potential. It is established that rehabilitation is carried out in various institutions, namely crisis centers, early social rehabilitation centers, social and psychological rehabilitation centers, specialized rehabilitation centers, military hospitals, shelters, medical and specialized institutions where a multi-disciplinary team of specialists works. The effectiveness of rehabilitation is assessed on the basis of full provision of the full range of rehabilitation measures: medical, social, psychological, pedagogical, professional. Among the disorders that cause the need for rehabilitation, scientists include: disability, alcoholism, drug addiction, loss of social status, work, housing, loved ones, crime.

Conclusions. After analyzing the above, we can identify 3 degrees of rehabilitation potential for resocialization: The high potential of rehabilitation is determined when the implementation of all aspects of rehabilitation is forecasted - psychological, functional, family and social recovery, social. Also at partial restoration of function full social, psychological and family-social recovery of the combatant is reached. The average rehabilitation potential of a combatant is determined if it is predicted that moderate or mild dysfunction will persist with incomplete social recovery at the time of realization of the professional role, but with the possibility of his full social and domestic activity. The low potential of rehabilitation of the companion is determined if the preservation of a pronounced functional defect is predicted, which is accompanied by violations of the psychological and family-social direction of recovery.

Dolphin therapy is an effective method of working with a wide range of psychoneurological diseases in patients of all ages, taking into account the interests of communities as such people and animals. [9] Therefore, we consider it appropriate to invite this method in the rehabilitation of combatants. After analyzing the existing methods, we came to the conclusion that effectively affects the work with combatants, can be mental psychotherapy and combining it with a behavioral method.

We consider it important to draw the attention of scientists and practitioners to the analysis of the rehabilitation potential and finding an effective combination of approaches and methods in the provision of psychological assistance and rehabilitation measures with combatants who have undergone the remote consequences of stressful influences. In our opinion, the use of both independent types of psychological assistance and their complex combination will contribute to the neutralization of traumatic material, complete processing, further elimination of the long-term consequences of stressful influences in combatants, their adaptation to social life and the restoration of mental health. Analyzing the above, we see that the current state of our society is associated with a

complex of various factors of political, economic, demographic and spiritual nature. All this has a very negative effect on people, and as a result, quite often our citizens cannot cope alone with the problems in which they find themselves for objective or subjective reasons. Summing up, we came to the conclusion that Ukrainian society needs qualified rehabilitation activities of highly qualified specialists, which are carried out in special rehabilitation centers.

REFERENCES

1. Agayev N.A., Kokun O.M., I.O.Pishko I.O. (2016) Zbirnyk metodyk dlia diahnostyky nehatyvnykh psykhychnykh staniv viiskovosluzhbovtiv. [Collection of methods for diagnosing negative mental states of servicemen]. Kyiv: Metodychnyi posibnyk [in Ukrainian].
2. Babova K.D., Pinchuk I. Y., Steblyuk V.V. (2003) Reabilitatsiia postrazhdalych v umovakh nadzvychainykh sytuatsii ta boiovykh dii. [Posttraumatychnyi stresovyi rozlad.Rehabilitation of victims in emergencies and hostilities. Post-traumatic stress disorder]. Odessa [in Ukrainian].
3. Bessel van der Kolk (2015) The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. London [in English].
4. Voronova V.I., Shevchenko V.E., Korshevnyuk D.O., Baibayev D.S., Kravchenko B.V., Galkin S.A., Malko I.V. (2003) Psykholohichne suprovodzhennia viiskovosluzhbovtiv v diialnosti za ekstremalnykh umov. Natsionalnyi universytet fizychnoho vykhovannia i sportu Ukrainy. [Psychological support of servicemen in extreme activities conditions. National University of Physical Education and Sport of Ukraine]. Kyiv: metodychni rekomendatsii [in Ukrainian].
5. Kine Terence M., Friedman Matthew J. (2005) Effektivnaia terapiia posttraumatycheskoho stressovoho rasstroistva. [Effective therapy of post-traumatic stress disorder]. Ed. Foa E. B. Moscow "Kogito-Center" [in Russian].
6. Zeigarnik B.V. (1998) Psykholohiia lichnosti: norma y patolohiia. [Psychology of personality: norm and pathology]. Voronezh [in Russian].
7. Korobov M.V., Shelomanova T.N. (2000) Orhanyzatsiia professyonalnoi podhotovky spetsyalystov po reabylitatsii v uchrezhdeniakh hosudarstvennoi sluzhbi medyko-sotsyalnoi ekspertyz. [Organization of professional training of rehabilitation specialists in institutions of the state service of medical and social examination]. Moscow: Problemi reabylitatsii [in Russian].
8. Sait Ministerstva okhorony zdorovia. Nakaz "Pro zatverdzhennia Instruksii pro vstanovlennia hrup invalidnosti. [Ministry of Health, Order . On approval of the Instruction on the establishment of disability groups]. Kyiv Retrieved from URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM021568> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo okhorony zdorovia. (2010) Informatsiinyi lyst pro provedennia delfinoterapii u ditei ta pidlitkiv. [Ministry of Health - Information letter on dolphin therapy for children and adolescents]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2007) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro indyvidualnu prohramu reabilitatsii invalidiv. [On approval of the Regulations on the individual rehabilitation program for the disabled. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Official Gazette of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
11. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2015) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu reabilitatsiiu viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy, yaki braly uchast v antyterrorystychnii operatsii, pid chas vidnovlennia boiezdatnosti viiskovykh chastyn. [On approval of the Regulation on psychological rehabilitation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine who took part in the anti-terrorist operation during the restoration of military units] Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16/card2#Card_ Kyiv [in Ukrainian].
12. Protopopov V.P. (1961) Tsel y zadachy, vypolnenye kotorykh ya posviatyl svoiu zhyzn. [The purpose and tasks, the implementation of which I dedicated my life]. URSR: Yzbrannye Trudy [in Russian].
13. Ministerstvo okhorony zdorovia. (2011) Reabilitatsiinyi potentsial. Nakaz Pro zatverdzhennia Instruksii pro vstanovlennia hrup invalidnosti. [Rehabilitation potential. Ministry of Health, Order "On approval of the Instruction on the establishment of disability groups] Regime of access to the resource URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM043108.html Kyiv [in Ukrainian].
14. Sokruta V.M. (2019) Fizychna, reabilitatsiina ta sportyvna medytsyna. [Physical, rehabilitation and sports medicine]. Kramatorsk: Pidruchnyk dlia studentiv i likariv. Kashtan [in Ukrainian].
15. Freud Z. (2007) Vvedenye v psykhoanaliz. [Introduction to psychoanalysis]. Moscow: ZBERIGACH [in Russian].

ДІАЛЕКТНА ТЕКСТОТЕКА: ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАТИВНІСТЬ

*Ірина Задорожня, молодший науковий співробітник Інституту української мови Національної академії наук України, Київ, Україна, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4418-3158>
DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7360*

Abstract. *The article reviews the problem of Ukrainian dialectic textography. This scientific area has been recently enriched with new works. This article focuses on dialectic text. Text is one of the important tools to represent dialect materials. For example, small text fragments show how can a lexeme behave in a speech-space. One of the dialects of the central region of Ukraine was chosen for the analysis, as this dialect specifically is one of the ancestors of the modern Ukrainian literary language. The subject of the presented fragments is associated with popular geographical terminology. This vocabulary is closely related to primordial history and culture. This thematic group is archaic. It has not yet become the object of a separate study, which would represent the whole variety of dialects from the entire territory of Ukraine. Up until today, there are only a few regional works.*

Keywords: *Ukrainian dialect, dialect text, spoken language, geographical terminology, literary standard.*

Вступ. Упродовж останніх десятиліть українська діалектна текстологія збагатилася новими працями: видано низку збірників діалектних текстів із різних територій України, зокрема праці за редакцією П. Ю. Гриценка [7], Г. Л. Аркушина [2; 1], Г. І. Мартинової [4; 6], В. В. Леснової [5], М. С. Делюсто [10], а також збірники текстів, що тематично спрямовані: Т. М. Тищенко [12], І. В. Гороф'янюк [11] тощо; частина текстів досі залишається рукописами, оскільки їх сформовано як додатки до дисертацій із діалектології.

Різномасштабність дослідження, евристичну цінність, актуальні теоретичні і практичні проблеми діалектної текстології вміщено в збірнику матеріалів Міжнародної наукової конференції «Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій» [9]. Безумовно, діалектний текст має широке поле інформаційного потенціалу та значно переважає над іншими типами лінгвістичних джерел: атласами, словниками, монографіями та ін.

Увесь український континуум крізь призму діалектних текстів представлено лише єдиною працею «Говори української мови. Збірник текстів» [8], що не стала, на жаль, прикладом для наслідування. Очевидною проблемою формування діалектної текстотеки була і залишається всеохопність мовного простору всієї території України: на сьогодні збірники діалектних текстів представляють фрагментарно різні частини України та фіксують лексику різномасштабну або тематичні записи носіїв говірок.

На думку П. Ю. Гриценка «ефективність створення діалектної текстотеки та її опрацювань залежить від поєднання цілеспрямованого пошуку заздалегідь визначених мовних явищ із власне спонтанним записуванням різномасштабних оповідей наратора, його розмов з експлоратором-реципієнтом діалектного мовлення, діалогів і полілогів носіїв говірок» [9, с. 114-115]. Для визначення незаповнених лакун варто проаналізувати вже наявні праці: визначити, діалектне мовлення яких території представлено і яке потребує фіксації; тексти яких тематичних груп представлено найбільше і найповніше; встановити єдину систему правил транскрибування говіркового мовлення; звернути увагу на формування єдиної програмно-питальника, яка зможе систематизувати корпус діалектного матеріалу, а також бути використаною не лише для спеціального тематичного дослідження говірок, а й скеровувати спонтанне мовлення інформантів під час запису діалектних текстів.

Матеріали і методи. Інформативність діалектного тексту багатоаспектна та беззаперечна: охоплено одночасно всі мовні рівні та збережено лінгвальну інформацію про репертуар одиниць, їхні функції тощо; показано механізми сприймання та кодування інформації, метамовну свідомість діалектоносія; відтворено звичаєвість, обрядовість, глибинні фольклорні знання та ін. Для прикладу наводимо фрагменти текстів, що записані в с. Підставки Золотоніського району Черкаської області, презентуючи лівобережні північні середньонадніпрянські говірки. Ці говірки лягли в основу сучасної української літературної мови. Інформація, подана в текстах, пов'язана із народною географічною термінологією. Така тематична група лексики обрана зумисне через високий рівень інформативності, оскільки окрім насиченого реалемного плану, географічні терміни тісно пов'язані зі споконвічною історією та культурою певного народу.

Результати дослідження. Фрагменти текстів живої розмовної мови подано за традиційною в українському мовознавстві фонетичною транскрипцією, апробованою в «Атласі української мови» [3]. Власні назви подано з великої літери (прізвища, назви сіл, кутків, урочищ тощо). Для правильного прочитання окремих знаків додаємо коротке пояснення: ['] – наголос; [/] – коротка пауза; [//] – довга пауза; [ˈ] – напівпалаталізація; [ʲ] – палатальність; [и°] – переднього ряду, середнього підвищеного ступеня підняття, нелабіалізований; [л°] – апікальний боковий ясенний сонант; [ː] – довга вимова приголосного.

У текстах курсивом виділено лексеми, які належать до системи народної географічної термінології.

Перший фрагмент: [оце йа ни з'найу / ч'и це п'рава / ч'и брих'н'а / ну оце там кри'ниц'а / вийшл'а / о'то з'наїте кри'нич'ка / о'то вийшл'а во'на спид го'ри / о'там родни'ч'ок був спид го'ри / а тут бул'а в нас / ходил'а / ну казал'и во'но йасно'видниц'а во'на / х'тойзна / о'тут жи бул'а / церква в нас / мо ти й за'м'ітиш / о'тут / у Нас'т'і / і с'уди ходил'а Мил'ан'й'а / во'на бул'а / нач'и н'і'ма / а бал'акал'а / то казал'а шо там / на гор'і вил'икий монастир був / а це ж каут' / шо у нас тут мо'ре бул'о / а це де с'т'інка / о'то бач'иш йа'ри / о'то та'к'і зал'иви бул'и / і о'то хрест / о'то кам'інний на гор'і / о'то кажут' там при'чал'увал'ис'а ч'овни до 'того хри'ста / о'це ж і на 'гору / то наше ж сил'о / дуже в до'л'ин'і / в во'д'і / ран'ши ж казал'и / ну 'ран'ши до войни / икспид'іц'й'а прий'їжал'а / там кол'о 'Кос'ікович'ини дес' пото'нув кора'бел' / з'найіш де 'Кос'іковшч'ина // о'це пайо'вий л'іс / а за пайо'вим л'ісом там кос'іковшч'ина / там до Богдан'ів / Богдани ж 'тоже на гор'і / а це ми вни'зу т'іки / там 'город був на гор'і / а це тут все 'море бул'о / а то'д'і йак напа'дал'и та'тари / на с'уди ж / то во'ни л'уди то'д'і т'ікал'и / та о'то о'це вгор'і ви'копувал'и соб'і зим'л'анки / і о'то в тих зим'л'анках хо'вал'ис' / а то'д'і / йа'кийс' багатий був Кал'еник / шо о'то на там / та о'то вже Кал'еники назвал'и те сил'о//].

Другий фрагмент: [бул'о ж йак ми той па'хайімо ц'і бур'аки / то о'то ч'отириста п'ятди'с'ат метр'ів од по'садки до по'садки / а во'на ни 'сирид пол'а а так 'нач'и до по'садки / о'то така мо'зил'а насипана // горб' такий же ж / такий ну 'гарно височ'ен'кий горб' / і о'то йо'го називал'и 'робл'и'ниціу / це ж во'но в мене остал'ос'а ше ж од стар'іх л'удей та 'робл'и'ниц'а / бо каут' бул'о ж / куди на роботу / до 'робл'и'ниц'і / це вже з'найут' / ти'пер во'но о'це ж ц'і по'л'а под'іл'ил'и / шо там 'перше друге трет'є ч'ит'верте / а то о'то бул'о там / або куди / п'ід 'верби на роботу / або за 'верби / бо там о'так 'сирид пол'а во'но / ни 'сирид пол'а / а так сказат' / ну / хутор'ну до'рогу ж ти о'ц'у з'найіш / та о'то туди йак до ду'бини / до о'того л'ісу / до 'первого / це ж во'но дубина називайіц'а // а ч'о'го дубина / х'тойзна / йа туди ж 'дужи ни за'ходил'а туди / ч'и во'но / ну об'сч'є ж во'но так 'тожи із 'давн'іх да'вен називал'ос'а дубина / а та 'робл'и'ниц'а / к'ім во'на насипана / 'можи во'но / з'найіш / стар'і л'уди то 'можи' ше / ну стар'іш'і мене / то мо й з'найут' / ну та'ке ж / 'сирид пол'а / х'тойзна йа'кої во'но / йак то каут' височ'и / во'но вже кае го'да / то стал'о ж во'но й розор'увац'а / з'найіш / ти'пер же ж трактора вил'ик'і / то во'но розору'єц'а / а 'ран'ши' / то бул'о ж пр'амо / така 'гарна / така х'тойзна ж йа'кої сказат' би вил'ич'іни / так йак о'це 'можи' мо'йейі п'івхати / височ'ен'ке ж та'ке насипане / а хто йо'го насипав / то хто йо'го зна / а о'це ж за шл'ахом / бач' зга'дал'а за до'л'ину / ко'ровникова до'л'ина називал'ас'а // во'на над шл'ахом / 'дужи во'на така гл'ибока до'л'ина / то то називал'и ко'ровникова / а ч'о'го во'на називал'ас'а / во'но ж з'найіш йак то каут' / ше ж / ну ше ж мо'йі бат'ки йак жил'и / то во'но ж бул'и йак то каут' і багат'і й 'б'ідн'і / а ц'і ж багат'і'ї то во'ни ж мал'и 'земл'у / то х'тойзна ч'и во'но мо йа'кого / в нас жи ж йе в сил'і д'ід ко'ровник / то х'тойзна / мо то йо'го зим'л'а там / йо'го бул'а / а о'це пол'є ж / во'но ж це вже йа са'дил'а / це вже йа са'дил'а / о'це у л'и'вадку йак повир'нут' / о'це нал'єво ж го'ра / то во'но туди 'дал'і 'дал'і 'дал'і / бул'о са'ма ца о'р'ишина / л'и'щина / а то'д'і / а тут гол'о бул'о / а то'д'і о'то у'же йа з'найу / шо йа са'дил'а / та'к'і ко'пал'и л'унки / і о'то в т'іх л'унках ми са'дил'и це ди'рив'це / і ти'пер же ж це о'там л'іс / йа ж там ни бу'вайу //].

Подаємо закурсивлені назви в алфавітному порядку у формі словникових статей, які нам вдалося сформулювати, спостерігаючи за матеріалом у текстах.

ГОРА [го'ра] – гора, велике підвищення.

ГОРБ [горб] – горб.

ДОЛИНА [до'лина] – долина

ДУБИНА [ду'бина] – мішаний ліс із перевагою дуба.

ЗАЛИВ [залив] – місце біля річки, яке заливає вода.

ЗИМЛЯНКА [зим'л'анка] – викопана чи вирита яма в землі, яка слугує тимчасовим житлом.

КРИНИЦЯ [кри'ниц'а] – криниця; криниця в лісі.

КРИНИЧКА [кри'нич'ка] – криниця; криниця в лісі.
 ЛИВАДКА [ливадка] – невелика ділянка із сінокісною травою.
 ЛІЩИНА [л'іш'чина] – зарості ліщини.
 ЛУНКА [лунка] – квадратна яма для посадки дерева.
 МОГИЛА [мо'гила] – насипаний горб на полі.
 МОРЕ [море] – місце, де нагромаджується та зберігається вода, водосховище.
 ОРШИНА [ор'ішина] – зарості ліщини.
 ПОЛЕ [поле] – земельна ділянка, на якій росте певна культура.
 ПОСАДКА [по'садка] – смуга лісу, що слугує межею поля.
 РОБЛЕНИЦЯ [робле'ниц'а] – насипаний горб на полі.
 РОДНИЧОК [родни'ч'ок] – джерело.
 СТІНКА [с'т'інка] – глиняна гора, поросла лісом.
 ХУТОРНА ДОРОГА [хутор'на до'рога] – ґрунтова дорога між полями різних колгоспів.
 ШЛЯХ [шл'ах] – головна дорога за селом.
 ЯР [йар] – яр.
 КОСІКОВЩИНА, ПАЙОВИЙ ЛІС – топоніми; назви лісів на території досліджуваного ареалу.

Обговорення результатів. Навіть такі невеличкі фрагменти діалектного мовлення дають можливість зафіксувати чималу кількість термінів народної географії, а окрім того зафіксувати особливості говірки. Зауважимо, що представлені тексти записано в одному населеному пункті, де побутує лише одна говірка.

Висновки. Здійснюючи порівняльний аналіз зафіксованих термінів із сучасною літературною нормою, можемо стверджувати про те, що значення деяких термінів перенесено до літературного стандарту (наприклад, гора, горб, долина, дубина, криниця, поле, яр), хоча часто ці лексеми у говірках мають значно ширшу семантику, зважаючи на реалемний план прояву; деякі терміни до народної географічної термінології перейшли з інших терміносистем (наприклад, лунка, стінка). Спостережено також явище синонімії (криниця, криничка; ліщина, орішина). Але найбільшої уваги заслуговують саме локальні утворення (орішина, роблениця, хуторна дорога, шлях), які в текстах можуть бути описані або пояснені діалектоносієм, що полегшує розуміння реалії та особливостей її розташування, функціонування та ін.

Подібна фіксація скерованого за тематичним питальником монологічного матеріалу дає можливість якнайповніше охопити діалектний мовленнєвий простір, а також поступово формувати і наповнювати базу української діалектної текстотеки.

REFERENCES

1. Arkushyn, G. L. (2012) *Voices from the Beresteyshchyna: texts* [Голоси з Берестейщини: тексти]. Lutsk.
2. Arkushyn, G. L. (2010) *Voices from the Volyn Polissya* [Голоси з Волинського Полісся: тексти]. Lutsk.
3. Matviyas, I. G. *Atlas of the Ukrainian language* [Атлас української мови]. (1984 - 2001). Kyiv: Scientific thought.
4. Martynova, G. I. *Dialects from the western Poltava region. Corpus of dialect texts* [Говірки Західної Полтавщини. Збірник діалектних текстів] (2012). Cherkasy.
5. Liesnova, V. V. *Dialects from the Eastern Slobozhanshina: corpus of dialect texts* [Говірки Східної Слобожанщини: збірник діалектних текстів]. (2013). Lugansk.
6. Martynova, G. I. *Dialects from the Cherkasy region. Corpus of dialect texts* [Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів]. (2013). Cherkasy.
7. Hrytsenko, P. Y. *Dialects from the Chornobyl zone: system description* [Говірки Чорнобильської зони: Системний опис]. (1999). Kyiv.
8. Nasarova, T. V. *Dialects of the Ukrainian language. Corpus of dialect texts* [Говори української мови. Збірник текстів]. (1977). Kyiv.
9. Hrytsenko, P. Y. *Dialects in synchrony and diachrony: text as a source of linguistic studies* [Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій] (2015). Kyiv.
10. Deliusto, M. S. *Ukrainian dialect from the region over the Danube: corpus of dialect texts* [Українська наддунайська говірка: збірник наддунайських текстів]. (2016). Ishmael.
11. Horofianiuk I. V. The memory candle is burning. The fire did not go out: *Corpus of dialect texts of witness to the Holodomor* [Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів]. (2014). Vinnytsia.
12. Tyshchenko T. M. The family rite from the Eastern Polissya: lexicographical and textual descriptions [Східнополіський родинний обряд: лексикографічний і текстовий опис]. (2014). Uman.

ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ

Тетяна Гуменюк, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7361

Abstract. *In Ukraine, the scientific sphere of activity is being reformed due to new requirements for its development, in particular, national scientific journals are being prepared for inclusion in the international databases Scopus and Web of Science. Modern higher education institutions are the subject of scientometric assessments in various national and world rankings, which reflect, in particular, the level of their research activities. Now it is one of the most authoritative indicators of academic work. Today, higher education institutions of Ukraine in national and world rankings are evaluated not only by indicators of their academic and international activities, the quality of professional training of students, the results of inventive activity, but also by the level of publishing activity of researchers in journals indexed in international scientometric databases, by the number of citations of their works by other scientists.*

Keywords: *scientometrics, international scientometric databases, publication activity, Scopus, Web of Science.*

Вступ. *Актуальність теми зумовлена тим, що в наш час замість традиційних критеріїв оцінювання результатів наукової діяльності (захист дисертації, монографії, статті, їх рецензування) запроваджуються наукометричні методи. У зв'язку з цим значного поширення набуло поняття публікаційної активності, як результату науково-дослідницької діяльності науковців і науково-педагогічних працівників. Ідеться передусім про наукові публікації в міжнародних наукометричних базах даних, єдино визнаних в сучасному науковому світі. Про рівень і значення цих публікацій свідчать позиції у світових рейтингах: QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings та Academic Rankings of World Universities.*

Міністерство освіти та науки України надало провідним закладам вищої освіти можливість безкоштовного доступу до найпопулярніших наукометричних баз даних, зокрема Scopus, Web of Science (Про затвердження Порядку, 2020). Це дає змогу українським вченим актуалізувати міжнародний досвід, публікувати у цих виданнях результати своїх наукових досліджень. Крім того, сьогодні в Україні головним напрямом діяльності з інформаційно-цифрового супроводу наукових досліджень та поширення їх результатів у міжнародній системі загальної наукової комунікації стає підготовка українських наукових фахових періодичних видань до включення їх в найпопулярніші наукометричні бази даних. Участь українських вчених у міжнародних конференціях, симпозіумах, створення спільних наукових підприємств, міжнародних програм обміну, організація і проведення наукових заходів – це основні форми міжнародної співпраці, завдяки якій Україна стає повноправним учасником світового наукового товариства.

Мета статті – розкрити сутність процесів реформування наукової сфери діяльності в Україні, зумовлених новими вимогами до її розвитку, зокрема підготовки національних наукових журналів до внесення їх в міжнародні бази даних Scopus і Web of Science, найбільш авторитетних показників академічної роботи працівників наукових інституцій і вищих навчальних закладів.

Українським фахівцям належать вагомі теоретичні праці у сфері наукометрії. Ще у 60-ті роки XX століття засновник Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України Г. Доброва видав свою фундаментальну працю «Наука про науку: Вступ до загального наукознавства» (1966), у якій розкрив тенденції і перспективи розвитку науки в Україні. У наш час потужним імпульсом до поширення бібліометрії й наукометрії вважають появу на ринку інформаційної індустрії мультидисциплінарних баз даних Web of Science корпорації Clarivate Analytics та Scopus корпорації Elsevier.

Результати дискусії. Протягом багатьох років дані Web of Science є основним джерелом для бібліографічного аналізу. Однак з появою Google Scholar (2004 випуск бета-версії), а згодом і Scopus (2004) залучають різні джерела для перевірки достовірності і походження інформації. Зауважимо, що Google Scholar – це платформа, завдяки якій здійснюється відбір та індексація публікацій, а користувачам, на відміну від комерційних баз даних Web of Science і Scopus, надається безкоштовний доступ.

Наукометрична база даних Scopus – одна з найбільших у світі, у ній індексовані найкращі наукові журнали в галузі технічних, природничих, соціальних, медичних і гуманітарних наук. У Scopus індексуються майже 24 000 наукових журналів з різних галузей науки, матеріали конференцій, книжкові видання, майже 80% яких містять анотації. Дані Scopus, окрім іншого, використовуються у визначенні деяких рейтингів провідних університетів світу, зокрема в Times Higher Education або QS World University Rankings.

Пошукова платформа Web of Science містить реферативні бази публікацій в наукових періодичних виданнях переважно з природничих, точних і суспільних наук. Web of Science охоплює інформацію з усіх галузей знань, індексуючи понад 12 000 журналів, 120 000 різних наукових матеріалів конференцій. Експерти з оцінювання ефективності наукових праць спираються здебільшого на дані WoS (Scopus та Web of Science, 2020). Web of Science Group і компанія Clarivate Analytics збирають наукову інформацію у всьому світі для науковців, компаній, видавців, сприяючи процесу наукових досліджень.

Web of Science – це найбільша у світі видавничо-нейтральна база наукового цитування і дослідницька аналітична платформа, в якій 1981 року було проіндексовано майже 500 000 наукових публікацій із 6800 журналів. 2019 року їх кількість зросла до 2,5 млн. публікацій із 21 300 журналів. Безперечно, це одне з найбільш авторитетних джерел даних широкого спектра аналітичних завдань.

Серед багатьох відомих брендів компанії – Converis, EndNote, Kopernio, Publons, ScholarOne та Інститут наукової інформації (ISI). «Університет» Web of Science Group, ISI підтримує корпус знань, що становлять основу цієї бази даних, а також пов'язаний з нею інформаційний і аналітичний контент і послуги. Ці знання поширюються завдяки проведенню конференцій, досліджень, здійснюваних для підтримки, розширення і вдосконалення бази даних. В ISI постійно оновлюють чинні стандарти, співпрацюючи з партнерами з державного і приватного секторів над збиранням даних публікацій і цитування, а також над створенням інноваційних індикаторів цінності для дослідників і керівників наукових установ.

Матеріали міжнародного науково-дослідницького звіту («Цінність наукометричних баз даних: від пошуку інформації до глибокої аналітики») переконує, що Web of Science є основним джерелом даних про публікації й цитування, найбільш авторитетним, порівняно з будь-яким іншим джерелом. Ці дані вміщуються в більшості систематичних оглядів щодо наукових досліджень з широкого кола дисциплін, і майже вдвічі більше з питань організації й оцінювання наукових праць.

Основними бенефіціантами структурованого використання бібліографічних записів Web of Science є біолого-медичні науковці, які системно й регулярно використовують вихідні дані, аналізуючи поточний стан дослідження тем, що мають вирішальне значення для збереження здоров'я людини і боротьби з хворобами. Завдяки цьому можливо визначати нові й перспективні наукові галузі, напрями їх фінансування. Маючи чітке уявлення про те, хто найбільш активно публікується в певній галузі, можна виявити розподіл експертного знання за країнами й організаціями, що також сприятиме об'єктивному оцінюванню їхніх наукових досягнень і перспектив.

Обсяг контенту в Scopus вже на третину більший, ніж у WoS, за цим критерієм база даних Scopus утримує першість щодо природничих, соціальних, гуманітарних наук і медицини. Кількість журналів у Scopus поповнюється швидше, ніж у WoS, однак остання переважає за обсягом архіву і за ретельністю добору журналів, за вагомістю журнальних індексів.

Для кожного вченого наукометричні бази даних становлять джерело цінної інформації для пошуку, створення чи доповнення його праць. На базі даних Scopus і WoS постійно створюються рейтинги як світового масштабу, так і на рівні певної держави, вони характеризують діяльність науковців, наукового закладу, певної наукової галузі в країні і вимірюються за індексом Гірша. Як відомо, це один з головних наукометричних показників у сфері науки й наукометрії, його увів в

науковий обіг фізик Хорхе Гірш для оцінювання наукової діяльності вчених-фізиків. Згодом цей критерій почали застосовувати, оцінюючи досягнення вчених і в інших наукових галузях. Чим більше публікацій має вчений, чим більше його праці цитують інші дослідники, тим вищий h-index. Він свідчить про ефективність дослідницької діяльності і кар'єрне зростання, просування у державних і світових рейтингах, про науковий авторитет вченого.

Для підвищення рівня цитування необхідно: налагоджувати і підтримувати творчі зв'язки з колегами у певній сфері досліджень, співпрацювати з іншими вченими, особливо на початку дослідницької діяльності; частіше публікувати унікальні наукові статті, особливо в міжнародних рейтингових журналах, які індексуються в Scopus та Web of Science, щоб у науковому співтоваристві на них звернули увагу; просувати своє дослідження, вдаватись до самоцитування (не більше 12% у статті), додавати результати експерименту до особистого профілю, адже це може допомогти знайти статтю у співавторстві; повідомляти зарубіжним колегам про публікацію своїх статей.

Бази даних Scopus і WoS надають користувачам можливість налаштувати профіль, використовувати переваги кожної з них. Зокрема, у WoS зручна функція пошуку за цитованим посиланням (CRS), а також функція «Пов'язані дописи», що надає інформацію про авторів, які посилалися на ті ж матеріали. Scopus також містить функції пошуку за ключовими словами чи авторами, «аналізатор журналів» – оцінювання видання за кількістю цитувань і опублікованих статей. Щоправда, певні незручності становить відсутність посилань до 1996 року.

Відстеження та аналіз цитування має важливе значення для оцінювання впливу й авторитетності кожного запису у певний період часу. Цей процес відбувається завдяки Scopus і WoS Citation Tracker, він відображає кількісний рівень цитувань певної публікації в інших дослідженнях, надає змогу виявляти ефект зацікавленості й актуальності (Scopus та Web of Science, 2020).

Кожен сучасний вищий навчальний заклад є суб'єктом наукометричних оцінювань багатьох у національних і світових рейтингах, які відбивають рівень його науково-дослідницької діяльності. Тепер це один з найбільш авторитетних показників академічної роботи наукових працівників, що характеризує їх публікаційну активність в журналах, індексованих в міжнародних наукометричних базах даних (Scopus, Web of Science тощо) і кількість цитувань їхніх праць іншими вченими. Рейтинг наукової установи залежить від наукової активності кожного працівника, а це впливає на її зовнішнє фінансування (Атестація, 2019).

Заклади освіти і науки, відповідно до вимог часу, обирають нові напрями реформування і розвитку наукової роботи. Міністерство освіти і науки України здійснює атестацію наукових напрямів у закладах вищої освіти за спеціальною методикою, завдяки якій визначається ефективність наукової діяльності науково-педагогічних працівників протягом останніх п'яти років. За умови найвищої характеристики, такі наукові установи отримують фінансування спочатку в обсязі 100 млн. грн. Оцінювання здійснюють експерти, провідні спеціалісти відповідних галузей знань за такими показниками: перспективність ідей, чільні місця наукових досягнень у світових рейтингах; практична цінність дослідницьких результатів (застосування їх іншими науковцями, економічна й екологічна ефективність тощо); сприяння вирішенню глобальних питань; інтегрування у світовий науковий простір.

Експертне рішення затверджує атестаційна комісія, за результатами цієї атестації вищі навчальні заклади будуть розподілені на чотири групи: **А, Б, В** та не атестовані. Фінансування отримують передусім вищі навчальні заклади групи **А**, з часом передбачається фінансування й закладів групи **Б**.

Досі заклади вищої освіти фінансувались з бюджету лише для конкретного проекту, що не давало можливості планувати тривалі перспективні дослідження, у новій ситуації зростає мотивація до системних новітніх експериментів, тому для українських вчених є перспектива посісти вищі рівні в різних рейтингах. Слід визнати, що наука, як рушійна сила цивілізаційного процесу, зазнає впливу соціальних і політичних змін у світі. Багато країн вже підвищили свій науковий рейтинг завдяки міжнародній співпраці, Україна також бере участь, адже потенціал українських вчених відомий у світі. Для поширення їх досягнень необхідно долучитись до міжнародних наукометричних баз даних, як системи загальних наукових комунікацій.

На порталі «Times Higher Education World University Rankings 2020» було опубліковано світовий рейтинг університетів, визначений за даними Scopus (Elsevier), – тільки шість українських закладів вищої освіти посіли в ньому відповідні позиції в межах 801–1000, зокрема: Національний

університет «Львівська політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені Василя Каразіна (Українські ВНЗ, 2019).

Рейтинг визначались за такими критеріями ефективності (%):

1. Research – дослідження: 30% (обсяг, дохід, репутація); опитування репутації (18%), дохід від досліджень (6%), продуктивність дослідження (6%);

2. Teaching – викладання: 30% (освітнє середовище); опитування репутації (15%), співвідношення кількості персоналу і студентів (4.5%), докторів і бакалаврів (2.25%), докторантів та академічного складу (6%), інституційний дохід (2.25%);

3. International outlook – міжнародні перспективи: 7.5% (персонал, студенти, дослідження), іноземні студенти (2.5%), міжнародний персонал (2.5%), міжнародне співробітництво (2.5%);

4. Citations – цитування: 30% (дослідницький вплив); моніторинг університетських публікацій та середньої кількості їх цитування для виявлення найбільш актуальних наукових у науковому співтоваристві;

5. Industry income – дохід галузі: 2.5% (передання знань); здатність закладів вищої освіти передавати інноваційну інформацію для підприємств.

Цей рейтинг складений на сайті Освіта.ua на основі моніторингу суб'єктів науково-видавничої діяльності України за показниками бази даних SciVerse Scopus. Результати рейтингу вищих навчальних закладів, за показниками бази даних Scopus, відбивають рівень цитування наукових публікацій співробітниками навчального закладу.

У рейтинговій таблиці вищі навчальні заклади України ранжовані і за індексом Гірша. За даними рейтингу 2020 року, найвищий індекс Гірша серед університетів України мають Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 93 (89 у рейтингу 2019 року), Харківський національний університет імені Василя Каразіна – 73 (70) та Львівський національний університет імені Івана Франка 64 (60) (Рейтинг університетів, 2020).

Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта» (<http://www.euroosvita.net/>) у партнерстві з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence (<http://ireg-observatory.org/en/>) презентували академічний рейтинг закладів вищої освіти України III, IV рівнів акредитації «Топ-200 Україна 2019» (Линовицька О., 2020). Згідно з методикою проєкту «Топ-200 Україна», розробленою відповідно до Берлінських принципів ранжування університетів, за основу взято відкриті дані прямих вимірів (сумарно 85%) та експертні висновки фахівців в галузі вищої освіти і головних ринків праці України (сумарно 15%). Відповідно до цієї методики, діяльність закладів вищої освіти (закладів вищої освіти) оцінюється за інтегрованим індексом – I_z . Цей індекс містить три комплексні складники: $I_z = I_{np} (40\%) + I_n (25\%) + I_{mv} (20\%)$, де I_{np} – це індекси якості науково-педагогічного потенціалу, I_n – індекс якості навчання, I_{mv} – індекс міжнародного визнання.

Для формування зазначених індексів застосовано 30 індикаторів прямого вимірювання (анкетні дані, інформація на сайтах закладів вищої освіти, дані міжнародних асоціацій університетів, дані про участь ЗВО в міжнародних проєктах (Horizon 2020, Erasmus+), інформація про участь закладів вищої освіти в міжнародних рейтингах (Webometrics, Scopus, uniRank), дані МОН України, ЄДЕБО, Комітету з питань державних премій України і премій імені Т. Г. Шевченка, участь закладів вищої освіти у проєктах, фінансованих НАТО в рамках Програми «Наука заради миру і безпеки», а також у білатеральних проєктах, середній конкурсний бал вступника та інші відкриті дані.

Експертне оцінювання якості науково-педагогічного потенціалу і якості навчання (сумарно 15%) здійснювалось за такими критеріями: рівень базової, загальноосвітньої підготовки студентів, рівень фахової підготовки, рівень практичного володіння інформаційними технологіями, попит на випускників закладів вищої освіти на ринку праці.

Одну з головних тенденцій у цьому ранжуванні університетів становив баланс між створенням нових критичних знань, результатів досліджень та інновацій і практичним використанням цих напрацювань в сучасному суспільстві. За даними експертів, які брали участь у підготовці цього рейтингу, переважає майже незмінна тенденція: значний розрив між потребами ринків праці в Україні і результатами роботи університетів за моделлю сучасних знань, головними компетенціями і якістю практичної підготовки фахівців.

Кращими визнані Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Харківський національний університет імені Василя Каразіна (Линовицька О., 2020).

За таким же зразком, на основі сучасних тенденцій розвитку університетів, узагальнених міжнародною Конференцією IREG (IREG 2019 Conference, Bologna, Italy, 8–10 травня 2019 року) і Берлінських принципів, затверджених учасниками другої наради IREG (Берлін, Німеччина, 18–20 травня 2006 року) презентовано й наступний, чотирнадцятий академічний рейтинг закладів вищої освіти України.

Надалі базові рейтинги університетів України будуть визначати лише за відкритими даними прямих вимірів на основі вебресурсів незалежних національних і міжнародних організацій і установ. Жодні матеріали чи експертні оцінювання самих університетів і органів управління не актуальні. Зокрема, рейтинг українських університетів 2020 року розраховували за десятима показниками, шість із них – міжнародні, чотири – національні:

1. QS World University Rankings – 0.135: академічна діяльність (<https://www.topuniversities.com>);
2. Scopus – 0.135: науково-видавнича діяльність (<http://ru.osvita.ua>);
3. Webometrics – 0.135: оцінювання науково-дослідних досягнень університетів шляхом порівняння їх інтернет-сайтів (<http://webometrics.info>);
4. Участь у програмах Erasmus+ Європейського Союзу – 0.135: міжнародна діяльність (<https://erasmusplus.org.ua/erasmus/novyny-i-baza-proektiv.html>);
5. Google Scholar Citations – 0.135: цитування наукових праць вчених університету (<http://www.webometrics.info/en/transparent>);
6. UniRank – 0.10: якість представлення і популярність закладу вищої освіти в інтернет-просторі на основі незалежних вебметричних показників (<https://www.4icu.org/ua/>);
7. Результати всеукраїнських студентських олімпіад і конкурсів наукових робіт 2018/2019 (за сумою балів) – 0.065: якість підготовки (<https://imzo.gov.ua/2019/08/07/nakaz-mon-vid-5-08-2019-1060>, <https://imzo.gov.ua/2019/08/07/nakaz-mon-vid-05-08-2019-1059>);
8. Стипендії Президента України та Кабінету Міністрів України для молодих вчених – 0.065: навчально-наукова робота (<http://www.kdpu-nt.gov.ua>);
9. Кількість патентів, отриманих вченими університету протягом 2019 року – 0.065: винахідницька діяльність (<http://www.euroosvita.net>, <https://ukrpatent.org>);
10. Середнє зважене значення для рейтингів закладів вищої освіти за кількістю заяв, поданих абітурієнтами та середнім конкурсним балом в 2019 році – 0.03: привабливість університету для абітурієнтів (<https://vstup2019.edbo.gov.ua/statistics/>).

Крім рейтингів, привертає увагу й громадське обговорення нового проєкту «Порядку присудження наукових ступенів», розробленого в Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти. У ньому конкретизовано вимоги щодо присудження ступенів доктора філософії і доктора наук. Зокрема, здобувач наукового ступеня доктора наук має опублікувати не менше трьох статей, а з 1 вересня 2022 року – не менше п'яти статей з наукового напрямку дисертаційного дослідження, щонайменше, у двох різних періодичних виданнях, включених до «Переліку наукових фахових видань України» категорії «А» або в зарубіжних виданнях, проіндексованих в базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що наукометричні оцінювання сучасних закладів вищої України як суб'єктів національних і світових рейтингів, здійснюються, окрім академічної та міжнародної діяльності, якості підготовки студентів, винахідницької діяльності, ще й за рівнем публікаційної активності науково-педагогічних працівників у журналах, індексованих в міжнародних наукометричних базах даних (Scopus, Web of Science тощо) та за кількістю цитувань їхніх праць іншими вченими.

В Україні здійснюється реформування наукової сфери діяльності, зумовлене новими тенденціями щодо організації наукової діяльності і зростання її ефективності, зокрема й новими вимогами до наукових публікацій у міжнародних наукових виданнях, проіндексованих в наукометричних базах даних. Це спонукає наукові установи і заклади вищої освіти дбати, щоб національні наукові журнали були визнані в міжнародних базах даних Scopus та Web of Science, розвивати наукометрію, сприяти публікаційній діяльності науково-педагогічних працівників. Це важлива умова для налагодження міжнародних наукових контактів і кар'єрного зростання науковців, підвищення ефективності наукових досліджень.

REFERENCES

1. Certification of scientific directions for their financing in Ukrainian universities. (2019). [Atestacija naukovykh naprjamiv dlja jikhnjogho finansuvannja v ukrajinsjkykh VNZ.] In: Science and metrics. Vip. 2. pp. 4–5. [in Ukrainian].
2. Lynovytska O. Labor market inquiries: a challenge for Ukrainian universities. [Zapyty rynku praci: vyklyk dlja ukrajinsjkykh universytetiv]. [Jelektronnyj resurs] // Rezhim dostupu: URL: <http://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6091> (date of application: 03.08.2020). [in Ukrainian].
3. About the statement of the Order of maintenance of access of establishments of higher education and scientific establishments to electronic scientific databases: the Order of the Ministry of Education and Science [Pro zatverdzhennja Porjadku zabezpechennja dostupu zakladiv vyshhoji osvity i naukovykh ustanov do elektronnykh naukovykh baz danykh: Nakaz Ministerstva osvity i nauky]. Vol. 269, 27.02.2019. [Jelektronnyj resurs] // Rezhim dostupu: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0463-19#Text> (date of application: 18.09.2020). [in Ukrainian].
4. Ranking of universities according to Scopus 2020. [Rejtyng universytetiv za pokaznykamy Scopus 2020 roku]. [Jelektronnyj resurs] // Rezhim dostupu: URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/> (date of application: 17.08.2020). [in Ukrainian].
5. Ukrainian universities in the struggle for ratings. (2019). [Ukrajinsjki VNZ u borotjbi za rejtyngy]. In: Science and metrics. [Nauka i metryka]. Vol. 2. P. 27.
6. Scopus and Web of Science: parallels and points of intersection. (2020). [Scopus ta Web of Science: paraleli ta tochky peretynu]. In: Science and metrics. [Nauka i metryka]. Vol. 3. pp. 8–10. [in Ukrainian].

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN GOVERNMENT PROCUREMENT INTO THE NATIONAL ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Akramov Azamat, Tashkent Institute of Finance, Independent researcher, Uzbekistan

Rano Isakovna Mardanova, Dr., Tashkent Institute of Finance, Uzbekistan

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7362

Abstract. *The experience of Western countries with a developed market infrastructure shows that the public procurement system naturally became an integral part of the sphere of internal commodity exchange of certain types of products and services and one of the mechanisms for maintaining competition and a liberal way of doing business. The objective basis for the existence and progressive development of the public procurement system in the national economy of many countries is the fact that in the process of fulfilling their target functions, individual government departments and organizational structures of any of them are forced to face the problem of material and technical support both for the implementation of state and local programs, and for the implementation of their current activities. As a rule, it is solved by purchasing the necessary material and intangible resources, goods, works and services through purchases, called state, in the process of specially organized competitive bidding. The purpose of this article is to show the experience of developed countries in the implementation of public procurement.*

Keywords: *government procurement, efficiency, demand, supply, investment, fixed capital, income, profit, economic growth, market, market demand, economic fluctuations, inflation, money supply, price level, innovation, competition, budget, tax policy.*

Introduction. Many developing countries in the recovery of the national economy are faced with many problems in resolving issues of efficiency. There is always a question about the correct allocation of limited resources. Due to the fact that resources are always in the economy in limited quantities, the issue of their use is always in the focus of the country's economic policy. The transition of the economy always means the transformation of the economic system. Therefore, it is required and also necessary to refer to foreign economic experience. The state plays a special role in transforming the economy. Acting as a customer, in turn, the state plays an important role and influence on the development of the economy. The market economy is based on free market mechanisms, where both demand and supply play the main role. In turn, the state also acts as a buyer, that is, the main customer. Therefore, there is such a question in a market economy, how to make sure that by buying goods and services, the state can effectively influence the economy as a whole. What mechanism should be introduced in the structure of public procurement in order for all economic entities to benefit from this, as well as the entire economy as a whole.

The study of a significant period of foreign practice in the use of the public procurement system indicates that its emergence and further development is closely related to the strengthening of the role of the state, the transformation and improvement of the forms of government. Despite the fact that in developed countries by now the goals of public procurement and the mechanisms of their organization have undergone significant changes, two of their characteristic features have remained unchanged. First of all, this is the nature of interaction between the state and representatives of the business community in the system of contractual relations regarding the procurement of goods, works or services, as well as the principle of their payment - at the expense of the state budget. A prerequisite for a significant increase in the physical and cost volumes of public procurement in the second half of the last century in most countries, especially European ones, was the problem of the need to restore and build large national infrastructure facilities. This, in turn, required significant public financial investments and intensive involvement in this process of various economic entities from among the manufacturers and suppliers of products, works and services. In addition, the experience of working with business structures in the field of state defense orders, accumulated by the governments of individual countries (USA, Germany, Great Britain, Japan), as well as achievements in the field of communication technologies, made it possible to transfer its positive aspects to the system of relations

in the area of public procurement in the field of civil engineering [6]. There are several ways to conduct government procurement. One of them is the competitive mechanism.

The competitive mechanism, especially in case of bulk purchases, allows achieving several solutions - reducing the cost of the products required by the customer, ensuring a higher level of transparency and accountability of the purchase and sale process, and ultimately resisting corruption.

Materials and methods.

The study of a significant period of foreign practice in the use of the public procurement system indicates that its emergence and further development is closely related to the strengthening of the role of the state, the transformation and improvement of the forms of government. Despite the fact that in developed countries by now the goals of public procurement and the mechanisms of their organization have undergone significant changes, two of their characteristic features have remained unchanged. First of all, this is the nature of the interaction of the state with representatives of the business community in the system of contractual relations regarding the procurement of goods, works or services, as well as the principle of their payment - at the expense of the state budget. A prerequisite for a significant increase in the physical and cost volumes of public procurement in the second half of the last century in most countries, especially European ones, was the problem of the need to restore and build large national infrastructure facilities. This, in turn, required significant public financial investments and intensive involvement in this process of various economic entities from among the manufacturers and suppliers of products, works and services. In addition, the experience of working with business structures in the field of state defense orders, accumulated by the governments of individual countries (USA, Germany, Great Britain, Japan), as well as achievements in the field of communication technologies, made it possible to transfer its positive aspects to the system of relations in the area of public procurement in the field of civil engineering. Thus, this period was the beginning of an active stage in the development of public procurement processes in Western countries. At the same time, in most of them, the basic principles of the functioning of a market economy emerged, a market for the means of production appeared and competitive conditions were created, the business sector, including small and medium-sized businesses developed and expanded rapidly. An important stage in the development of the system of public procurement abroad was a ten-year period, which was characterized by the exit of processes in this area of activity outside the national markets. At the same time, the first special interstate directives on the regulation of public procurement within the European Union countries were adopted (1971, 1976) [6]. Somewhat later, in 1981, the GATT Agreement "On Public Procurement" came into force, which was aimed at facilitating the access procedures for foreign companies supplying products to national markets to participate in tenders. The current stage of development of the public procurement system in international practice, starting from the 90s of the XX century, is characterized by new features [9]. This is largely due to the manifestations of the globalization of the world economy and the liberalization of economic activity, which could not but affect the change in the role and functions of the state, including in the field of government orders in industrialized countries. A noticeable phenomenon has become the fact that the state is now an active subject of market relations, actively participating in production, trade, investment, innovation and socio-economic processes through the system of public procurement. In addition, government purchases abroad themselves have become one of the main instruments for the implementation of long-term and large-scale on-farm programs - in the construction of power plants, transport networks, oil and gas pipelines; creation of large industrial facilities, land reclamation work, as well as in the framework of social and educational projects.

From this period onwards, the term "government procurement system" was used in relation to public procurement in Western countries. At the same time, the principles of economy and efficiency in the processes of spending funds for these purposes have acquired particular importance. The prerequisites for this were the realization by the national governments of a number of developed states of the complex and interrelated nature of the public procurement processes, including in the system of relations between their participants. In the process of evolutionary development, the public procurement system in the practice of developed countries has turned from a means of meeting the current needs of state and local structures and solving problems of ensuring national defense into one of the most important tools for regulating the economy. The experience gained indicates that their advantage is expressed in the expansion of the independence and initiative of supplier enterprises in market conditions of management. First of all, this was due to the fact that in such a situation the state in the public procurement system acts as an equal economic entity and a participant in the competitive process.

Modern foreign practice in the field of government procurement shows that the necessary acquisitions by the state through the state order are carried out mainly to solve problems of meeting current

state needs for certain types of goods, works and services. In addition, in order to replenish the state food reserve through government orders and implement individual investment projects, funds from international financial organizations (IBRD, EBRD), as well as foreign regional development banks are used [9].

In general, public procurement costs in most developed countries are covered from the state or territorial budgets, special government and extra-budgetary funds, formed from tax and other types of revenues, including revenues from the activities of government agencies themselves. Sources of financing for government procurement abroad are shown using the example of Uzbekistan in Figure 1.

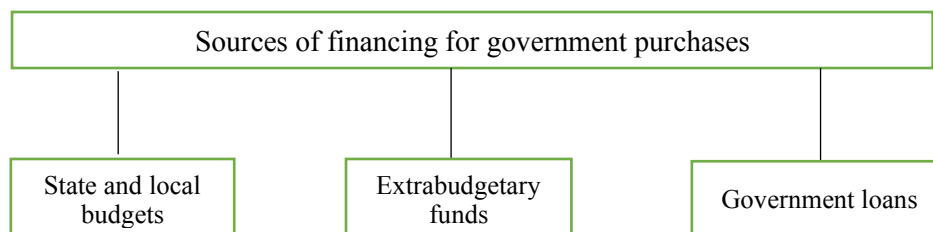

Fig. 1. Source: made by author

Discussion. Meanwhile, one of the problems in terms of a real assessment of the volume of national public procurement is the absence of a separate item for accounting for their financing in the composition of the expenditure side of the state budget of most countries. In international practice, it is customary to estimate the total volume of public procurement based on the cost of services produced in the public sector, that is, on the basis of costs incurred in connection with the performance by government agencies of their target functions, including the acquisition of inventory items necessary for this. Their aggregate size is usually calculated on the basis of data on government intermediate or final consumption.

The problem is aggravated by the lack of a unified methodology for determining the value of government procurement, a standard classification of the product range, and, most importantly, an information base on reliable indicators of the state of the public procurement sector in the context of individual countries. So, at the moment there are three sources of statistical information on the cost of national government orders. These are data from international economic organizations (IMF, OECD, WTO, World and European Development Banks), specially authorized state bodies, as well as commercial companies supplying goods, works and services through public procurement [12]. With varying degrees of detail and representativeness, they reflect the volume and structure of national public procurement. However, estimates show that their information base often turns out to be incomparable both in terms of the nomenclature and the total volume of purchases, which is due to a number of reasons. Firstly, due to the fact that the understanding of public procurement in foreign practice is ambiguous, for example, in the EU countries they are associated with the purchase of products and services for public purposes (public procurement), and in other countries this includes procurement for state needs (government procurement) [14]. Moreover, the first of them is much broader, since it includes meeting the needs of not only state enterprises and institutions, but also utilities, and most realistically reflects the financial costs of the state for these purposes. That is why the value of the public procurement market in European countries, according to the Commission of the European Community (EEC), is usually higher than the OECD estimates, since they include only budgetary expenditures on the procurement of goods and services for public needs [12].

Secondly, the discrepancy in international statistics on the cost of public procurement in the context of countries is caused by the confidentiality of some information on government spending on the purchase of relevant products for the needs of the national army, its defense capability and security. Largely for this and other reasons, the IMF, for example, in its statistics takes into account the cost of military uniforms as part of budget allocations for the purchase of goods for public needs, and the OECD includes them in the item "payments to civil servants"[2].

Results. As a result, according to foreign experts, by the end of the 90s of the twentieth century, the indicators of the share of government orders in 20 WTO member countries were underestimated by more than 11% [6].

So, according to their own estimates, taking into account the values of 140 countries, the global public procurement market by the beginning of 2010 was estimated at 5.5 trillion dollars, which was equivalent to 82.3% of world exports of goods and services (Table 1). Of these, 4.8 trillion dollars (85.7%) accounted for countries in the OECD [6].

Over the past 25 years, national purchases in the 15 most developed countries have increased by \$ 4.4 trillion, i.e. more than 4 times. Moreover, the US accounts for 46.5% [4].

Orders for the purchase of goods, services, works for state needs at the present stage are more consistent with the market principles of economic regulation and plays an important role in the economic development of many developed countries. Although the state of the public procurement system itself significantly depends on the level of development of the national economy, the form of government and the specifics of budgetary policy, which has a significant impact on their physical and cost volumes. This interaction can be confirmed by the situation in the mid-90s. the previous century, prevailing in the EU. Carrying out a pan-European one on their territory led to a significant decrease in the volume of state purchases. As a result of the accompanying partial privatization and contracting of a number of non-core activities for state structures, the total financial costs for the production of public services and, accordingly, the size of state purchases decreased. Their share in GDP decreased on average by 0.8%, or 35.3 billion euro [5]. At the same time, privatization processes in most developed countries stimulated the emergence of a significant share of consulting services in public procurement - engineering, audit, management, etc.

Western practice demonstrates that the form of government also affects the degree of centralization of the national public procurement system and the level of its perfection, which in turn affects the ratio of the value of products purchased by enterprises and organizations of various levels of government, and their commodity structure [10]. Thus, a number of OECD countries with a centralized form of government are characterized by higher spending on public procurement at the government level compared to regional and municipal structures.

In modern conditions, the national policy of foreign countries in the field of public procurement is largely influenced by international norms and rules, as well as by the activities of transnational corporations (TNCs), which seek to penetrate the markets of different countries, including through the system of government orders. In addition, the intensifying processes of integration into the world economic system have a significant impact on the development of public procurement within countries, pushing them to accelerate the liberalization of domestic markets [12].

At the present stage, in countries with developed market economies, the social function of the public procurement system has noticeably increased, which is expressed in life support and the provision of guaranteed services to various segments of the population, especially those who represent the so-called risk group [8].

In countries with the most developed market infrastructure, complementary functions of competitive procurement are clearly visible, which are focused on maintaining a stable economic situation in the domestic market, stimulating economic activity in certain industries and spheres, as well as administrative-territorial entities, for the development of innovations and R&D [4]. All this, as Western practice shows, ultimately contributes to the optimization of state budget expenditures and an increase in the level of national income.

A prerequisite for the manifestation of additional functions in the public procurement system is the significant interest of national and foreign business structures in obtaining a government order, especially as a general contractor. Taking into account that the state, represented by its structures, is the largest national buyer of the relevant types of products, obtaining a state contract by a supplier means, in fact, for any of them the possibility of ensuring production at the expense of the state budget and guaranteed sales of products. And further - the establishment in the domestic market of the predicted level of prices for purchased products, the systematic increase in the efficiency of work on the implementation of government contracts, and their size.

The competitive form of procurement, as you know, allows you to maximize budget savings. According to experts, in developed countries it reaches an average of 14-16% of the initial price of production and up to 30% in developing countries [7]. In some situations, these values may be even higher. Thus, according to the OECD, in Italy, the achievement of the European standard for the state to hold open tenders for the purchase of cars for high-speed trains led to a 30% decrease in their cost [11]. The Brazilian government saves up to 20% of the budget after the introduction of the Dutch-type auction procedure in electronic form on the Internet [6]. In Colombia, through the use of open government tenders, it was possible to reduce government spending on the purchase of military goods by 47% [6].

Conclusions. The study of international experience in the field of government procurement convinces that they are capable of becoming a source of growth for the national economy. For developing countries, this situation is an alternative to borrowing and financial assistance from foreign

financial funds. In particular, OECD studies show that in 37 out of 39 developing countries, a decrease in the level of prices in the process of public procurement by only 10% leads to budget savings in an amount comparable to the volume of external financial assistance in the form of loans and credits through international credit organizations [6].

The stimulating function of public procurement in the economies of developed countries entails the solution of several problems. First, the state gets the opportunity to demand from national companies in the process of fulfilling a future order, pre-established technical parameters of purchased products, to use innovative technological and other achievements. At the same time, the desire of the producers of goods and services themselves to introduce the most modern production and management technologies allows them to achieve a higher level of product competitiveness. Foreign practice shows that orders placed in such industries, in particular in aircraft and instrument making, are capable of stimulating the development of innovations [10].

Secondly, public procurement makes it possible to select the most competitive representatives from among the manufacturers and suppliers of specific goods and services, as well as executors of work within the framework of the tender. [11] In the long term, these processes lead to savings in public budget resources and the efficiency of their use. At the national level, it also contributes to the strengthening of export potential, industrial restructuring and the development of the marketing system. The ability to combine orders and deliveries of scientific and technical products for the needs of individual government customers leads to the productive use of resources. In general, this leads to an increase in national income.

The stimulating innovative role of public procurement is also manifested in the fact that the state, acting as a customer, is also the "first buyer" of new types of products and samples of experimental products that have not yet become serial. In this case, the government unwittingly shares the risks and benefits of technological projects together with manufacturers, often participating in promising developments from their initial stage to production testing of prototypes of products. Western practice of the last period shows that the cost of innovative developments acquired by the state, especially in such areas as health care, education, energy and the environment, transport services, is about 435 million euros annually in the EU countries and 49 billion dollars in the United States [2]. These figures are equivalent to 5-15% of the total public procurement in these countries [6].

Thanks to the stimulating function of public procurement, the state strengthens the processes of developing competition in the domestic market, promoting the activity of small and medium-sized businesses by providing them with certain benefits. At the same time, these consequences go beyond the framework of a separate state contract, since, in turn, they stimulate them to conduct tenders in the future for the selection of subcontractors and sub suppliers for the execution of the state order.

REFERENCES

1. Bykova, N.N., Shaydullova, A.I. Content and principles of formation of incomes of budgets of different levels // *Young scientist*. - 2019. - No. 14. - S. 141-146.
2. Volkova, A.A. Problems of budgeting at the municipal level / A.A. Volkova // *Scientific Almanac*. 2017. No. 5-1 (31). S. 64-66.
3. Galukhin A.V. Stability of the budgetary system of the region: problems and ways of their solution / A.V. Galukhin // *News of higher educational institutions. Series "Economics, finance and production management"*. - 2019. - No 2. - C. 41-49.
4. Davydova, N.Yu. The right of the municipality to the local budget: content and forms of implementation / *Bulletin of VEGU*. 2019. No. 2 (76). S. 20-26.
5. Ermoshina, T.V., Svyatkina, E.A. Development of the mechanism for generating local budget revenues // *Young Scientist*. - 2020. - No. 9. - S. 601-603.
6. Efimov, Ya.G. The role of the local budget in the socio-economic development of the territory / Ya.G. Efimov // *Modern trends in the development of science and technology*. 2017. No. 1-7. S. 118-121.
7. Zyryanova, M.A. Assessment of the financial stability of the regional budget using an integral indicator / *Bulletin of Science and Education*. 2019. No. 5 (7). S. 59-63
8. Karavaeva, Yu.S. Financial independence of regional and local budgets / Yu.S. Karavaeva // *Problems and prospects of economics and management: materials of the International conference. scientific. conf. (St. Petersburg, April 2012)*. - SPb.: Renome, 2018. - S. 73-76.
9. Kozhemyachenko, A.V. Solving the problems of the independence of the budgets of municipalities / A.V. Kozhemyachenko // *Scientific notes of PNU*. 2019. Vol. 7. No. 4. P. 572-575.
10. Kyshtymova, E.A., Mertsalova, A.A. Analysis and planning of financial results / *Collection of articles of the International Scientific and Practical Conference in 3 parts. Resp. ed.: Sukiasyan Asatur Albertovich*. - 2017. -FROM. 169-172.

11. Levonsky, A.A. Fiscal risks and stability of the Federal budget / Economy, entrepreneurship and law. 2018.Vol. 6. No. 2. P. 175-184.
12. Lytneva, N.A., Datiy, I.S. Methods for analyzing directions for optimizing municipal budget expenditures / Fundamental research. 2017. No. 7.P. 162-166.
13. Milyukin, A.N. Concept and structure of the municipal budget / Science Alley. 2017. T. 3. No. -9. S. 185-188.
14. Molvinskikh, N.A. Features of the budget of the municipal formation / N.A. Molvinskikh // Science and Modernity. 2019. No. 37-2. S. 119-122. Mogilev, S. V. Theoretical aspects of the formation of incomes of local budgets // Young scientist. - 2019. - No. 7. Vol. 1. - S. 99-101.
15. Nikitskaya, EF, Gorbacheva, IA Interbudgetary relations in the system of formation of investment sources of financing for innovation activity // Science Science Internet magazine. - 2018 - No. 4 (13). - S. 112.
16. Petrushina, O.V., Sviridova, M.S. To the question of the role of local budgets in the socio-economic development of municipalities // Young scientist. - 2017. - No. 32. - S. 55-58.
17. Rakitina, I.S., Berezina, N. N. State and municipal finance: textbook and workshop for an academic bachelor's degree - Moscow. Yurayt, 2019. - 333.

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЛНЕЧНЫХ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЙ В СОСТАВЕ АВТОНОМНЫХ ГИБРИДНЫХ ЭНЕРГОУСТАНОВОК В ЭНЕРГЕТИКЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ ИЗОЛИРОВАННЫХ ЭНЕРГОРАЙОНОВ ДАЛЬНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНА

Ахметшина Г. Р., Ведущий инженер, АО «Мосгаз», Москва, Россия

Ильковский К. К., Доктор экономических наук, профессор кафедры возобновляемых источников энергии, Российский государственный университет нефти и газа (НИУ) имени И. М. Губкина, Москва, Россия

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7363

Abstract. *The article describes the energy sector of the Russian Federation as a whole (centralized and decentralized energy supply), the Far Eastern Federal District and the Khabarovsk Territory. The main problems inherent in technologically isolated energy districts (technical and technological, economic, environmental and social), as well as ways to solve them, are listed. The results of calculations of the annual solar radiation on the territory of the Khabarovsk Territory are presented. The description of the presented model of power supply of one of the settlements of the Khabarovsk Territory on the basis of an autonomous hybrid power plant, which includes a diesel generator, photovoltaic modules, and batteries, is given. The analysis of the operated solar power plants such as "Batagai" in the Republic of Sakha (Yakutia) and the station at the gold deposit "Svetloye" is presented. The statistics of existing photovoltaic stations in European countries located at the same latitudes with the Khabarovsk Territory are presented.*

Keywords: *technologically isolated energy districts, energy supply, solar power station, autonomous hybrid power plants.*

Введение. В Российской Федерации энергоснабжение разделяется на централизованное – Единая энергетическая система (ЕЭС), и децентрализованное – технологически изолированные энергорайоны (ТИЭР). ЕЭС России включает в себя такие объединенные энергетические системы (ОЭС), как Северо-Запад, Восток, Средняя Волга, Урал, Центр, Сибирь и Юг. К ТИЭР относятся Камчатский край, Магаданская и Сахалинская области, Чукотский и Таймырский (Долгано-Ненецкий) автономные округа [1], а также децентрализованные энергорайоны, которые входят в состав ОЭС. Общая площадь местностей с локальной энергетикой насчитывает около 20% от площади России с населением порядка 2% численности страны [2].

Одним из примеров территорий с децентрализованным энергоснабжением является Дальневосточный федеральный округ (ДФО), где энергообеспечение районов осуществляется по большей части дизельными электростанциями (ДЭС). Данные станции генерируют электроэнергию для 400 населенных пунктов, население которых достигает одного миллиона человек. Так, энергетика Хабаровского края входит в состав ЕЭС и включает в себя децентрализованные локальные энергорайоны, где 68 ДЭС являются основным энергетическим источником. Это, в свою очередь, влечет ко многим технологическим, социальным, экономическим и экологическим проблемам.

Цель и методы исследования.

Определить перспективы солнечных электростанций в составе автономных гибридных энергоустановок для энергоснабжения децентрализованных энергорайонов Хабаровского края путем проведения анализа солнечного потенциала и его сравнения с европейскими странами.

Результаты исследования.

Для ТИЭР, в том числе для районов Хабаровского края, характерен ряд проблем [3, 4]:

- существенные технологические и коммерческие потери электроэнергии (30-50%);
- дорогое дизельное топливо (ДТ), поставляемое затрудненной логистической цепочкой и требующее минимум полуторагодового запаса;
- слабая надёжность энергоснабжения, связанная с отсутствием долговременной работы дизель-генераторных установок (ДГУ) в течение суток;

- высокие удельные расходы ДТ;
- высокая себестоимость электроэнергии, вырабатываемая ДГУ;
- в большом количестве загрязняющие вещества, возникающие вследствие сгорания ДТ в ДГУ.

Данные проблемы могут быть решены различными способами, которые зависят от географического положения, климатических условий местности и её отдаленности от сети централизованного энергоснабжения или действующей газотранспортной системы. Одним из вариантов оптимизации энергообеспечения ТИЭР Хабаровского края рассматривалась автономная гибридная энергетическая установка (АГЭУ). В её состав входит современная ДГУ, возобновляемый источник энергии (ВИЭ), система накопителей энергии.

В качестве генераторов энергии на основе ВИЭ анализировались фотоэлектрические электростанции (ФЭС) и ветровые. Проведённые технико-экономические расчеты солнечного и ветрового потенциалов местностей Хабаровского края показали, что в наибольшей степени эффективным источником энергии является ФЭС. Производилась оценка суммарной годовой инсоляции для населённых пунктов Хабаровского края и его муниципальных районов в целом. Результаты представлены на рисунке 1 и в таблицах 1, 2. Солнечная радиация местностей имеет среднюю степень инсоляции (1162-1722 кВт×ч/м² в год), согласно классификатору, представленному в таблице 3.

Для проведения расчетов и построения модели энергоснабжения на основе АГЭУ выбран посёлок Хабаровского края с населением 942 человека. Гибридная установка состоит из современной ДГУ, односторонних фотоэлектрических модулей, литий-ионных аккумуляторных батарей, инвертора и прочего вспомогательного оборудования. В качестве исходных данных использовались типовые годовые графики нагрузки (рисунок 3) и суточные (рисунок 4). Принято, что ДГУ работает в постоянном номинальном режиме, ФЭС замещает 27 % от общей генерации электрической энергии. Мощность ДЭС составила 2×170 кВт, ФЭС – 123 кВт, общая ёмкость накопителей энергии 217 кВт×ч. По итогу модернизации энергообеспечения данная модель способна снизить себестоимость 1 кВт×ч электроэнергии с 41 до 35 руб., сэкономить 314 т ДТ, сократить 81,2 т загрязняющих окружающую среду веществ. Стоит отметить, что эксплуатация двусторонних солнечных панелей, приводит к генерации большего объема электричества и, следовательно, сокращению требуемого объема ДТ. Например, с увеличением капитальных затрат на панели на 7-10%, растёт выработка электроэнергии на 30% и экономия топлива на 24%.

В ДФО на сегодняшний день имеются ФЭС в эксплуатации. В конце 2015 г. в Республике Саха (Якутия) была задействована солнечная электростанция «Батагай». Установленная мощность равна 1МВт с коэффициентом использования установленной мощности (КИУМ) 10%, среднегодовая выработка электроэнергии – 742 тыс. кВт×ч, что позволяет экономить порядка 179 т ДТ в год. В процессе эксплуатации было выявлено, что некачественная очистка солнечных панелей от снега и пыли приводит к низкому количеству генерируемой энергии. После устранения проблемы прогнозируется рост КИУМ на 4%.

В Охотском районе Хабаровского края находится первая в России крупнейшая автономная солнечная станция, которая снабжает золоторудное месторождение «Светлое». Построила её компания «Полиметалл» в 2019 г., мощность составила 1 МВт [5]. В первый год эксплуатации ФЭС сгенерировала 957,4 кВт×ч электроэнергии с КИУМ 11%, что, в свою очередь, сэкономило 211 т ДТ. ДГУ станции имеет переменный характер работы (загрузка-разгрузка, остановка-запуск), что связано с непостоянством солнечной радиации. В качестве решения проблемы предложено использование накопителей энергии, которые берут на себя задачу сглаживать режим работы ДЭС-ФЭС.

Хабаровский край находится между 47 и 60 градусами с.ш. На тех же широтах расположены некоторые европейские страны, в энергетике которых задействованы крупные ФЭС – от 1 МВт в Латвии до 46 ГВт в Германии (рисунок 2, таблица 4) [6]. Составленная статистика установленных мощностей солнечных станций предоставляет возможность предполагать, что у Хабаровского края есть перспективы строительства и эксплуатации ФЭС для энергоснабжения ТИЭР.

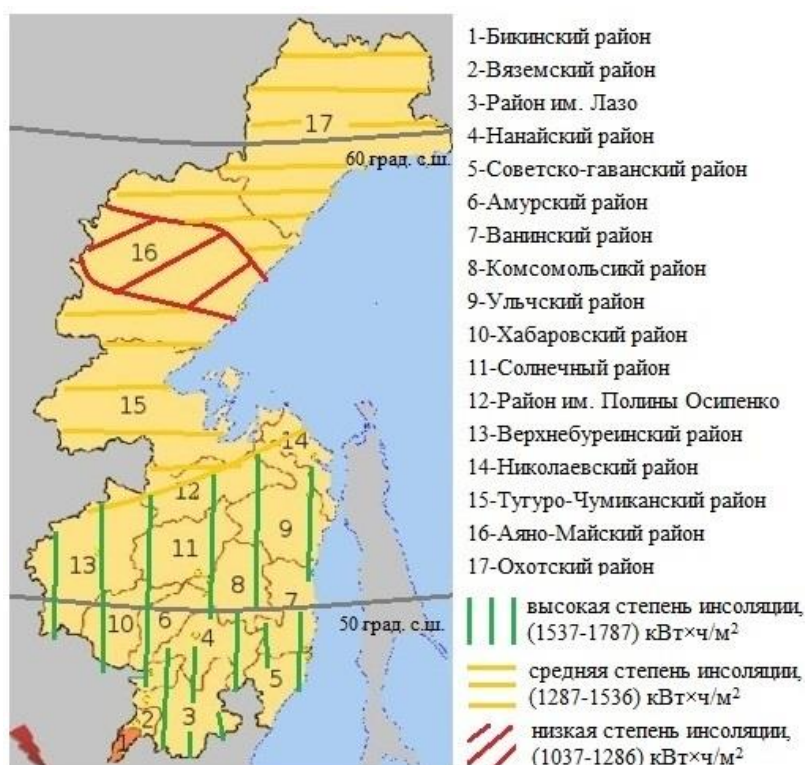

Рис. 1. Карта Хабаровского края с обозначением степени инсоляции (составлено авторами)

Таблица 1. Годовая инсоляция по районам Хабаровского края (составлено авторами)

Обозначение района на карте	Наименование муниципального района	Суммарная инсоляция в год, кВт×ч/м²	Обозначение района на карте	Наименование муниципального района	Суммарная инсоляция в год, кВт×ч/м²
1	Бикинский	н/д	10	Хабаровский	5046
2	Вяземский	3202	11	Солнечный	н/д
3	им. Лазо	7719	12	им. Полины Осипенко	4766
4	Нанайский	4842	13	Верхнебуреинский	3180
5	Советско-гаванский	н/д	14	Николаевский	10711
6	Амурский	н/д	15	Тугуро-Чумиканский	7525
7	Ванинский	3248	16	Аяно-Майский	5456
8	Комсомольский	9248	17	Охотский	11379
9	Ульчский	21336			

Таблица 2. Годовая инсоляция по населённым пунктам ДЭС Хабаровского края (составлено авторами)

№ п/п	Населенные пункты ДЭС	Наименование муниципального района	Годовая инсоляция, кВт×ч/м²	№ п/п	Населенные пункты ДЭС	Наименование муниципального района	Годовая инсоляция, кВт×ч/м²
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Наумовка	Хабаровский	1722	33	Удское	Тугуро-Чумиканский	1524
2	Константиновка	Николаевский	1716	34	Катэн	им. Лазо	1523
3	Кукан	Хабаровский	1705	35	Озерпах	Николаевский	1519
4	Шахтинский	Верхнебуреинский	1674	36	Алгезя	Тугуро-Чумиканский	1517
5	им. Полины Осипенко	им. Полины Осипенко	1664	37	Ухта	Ульчский	1515
6	Мариинское	Ульчский	1637	38	Тыр	Ульчский	1514
7	Тулучи	Ванинский	1628	39	Чильба	Ульчский	1513
8	Славянка	Нанайский	1622	40	Софийск	Ульчский	1508
9	Гумнин	Ванинский	1620	41	Софийск	Верхнебуреинский	1506
10	Догордон	Хабаровский	1619	42	Дуди	Ульчский	1506

Продолжение таблицы 2.

1	2	3	4	5	6	7	8
11	Шумный	Вяземский	1617	43	Тором	Тугуро-Чумиканский	1500
12	Верхняя Манома	Нанайский	1616	44	Чумикан	Тугуро-Чумиканский	1500
13	Верхний Нерген	Нанайский	1604	45	Кизи	Ульчский	1495
14	Медвежий	Вяземский	1585	46	Санники	Ульчский	1495
15	Киселевка	Ульчский	1579	47	Тугур	Тугуро-Чумиканский	1484
16	Долми	им. Лазо	1573	48	Аэропорт	Охотский	1483
17	Солонцы	Ульчский	1573	49	Пуир	Николаевский	1477
18	Князево	им. Полины Осипенко	1565	50	Савинское	Ульчский	1475
19	Новоильиновка	Комсомольский	1563	51	Новая Иня	Охотский	1471
20	Нижнее Пронге	Николаевский	1563	52	Орель-Чля	Николаевский	1448
21	Циммермановка	Ульчский	1555	53	Нелькан	Аяно-Майский	1447
22	Виданово	Николаевский	1547	54	Тахта	Ульчский	1446
23	Среднехорский	им. Лазо	1543	55	Новое Устье	Охотский	1443
24	Южный	им. Лазо	1542	56	Охотск	Охотский	1443
25	Нижнетамбовское	Комсомольский	1541	57	Оремиф	Николаевский	1441
26	Боктор	Комсомольский	1540	58	Вострецово	Охотский	1439
27	Нижние Халбы	Комсомольский	1540	59	Джигда	Аяно-Майский	1429
28	Солонцовый	им. Лазо	1538	60	Аим	Аяно-Майский	1418
29	Оглонги	им. Полины Осипенко	1537	61	Морской	Охотский	1412
30	Ягодное	Комсомольский	1533	62	Булгин	Охотский	1382
31	Верхнетамбовское	Комсомольский	1531	63	Арка	Охотский	1306
32	Булава	Ульчский	1525	64	Аян	Аяно-Майский	1162

Таблица 3. Классификация годовой суммарной инсоляции на горизонтальную поверхность (составлено авторами)

Степень инсоляции	Группа	Годовая суммарная инсоляция, кВт×ч/м ²
низкая	1	менее 803
	2	803-949
средняя	3	950-1095
	4	1096-1241
	5	1242-1387
	6	1388-1534
	7	1535-1680
	8	1681-1826
	9	1827-1972
	10	1973-2118
высокая	11	2119-2264
	12	2265-2410
сверхвысокая	13	2411-2556
	14	2557-2702
	15	более 2702

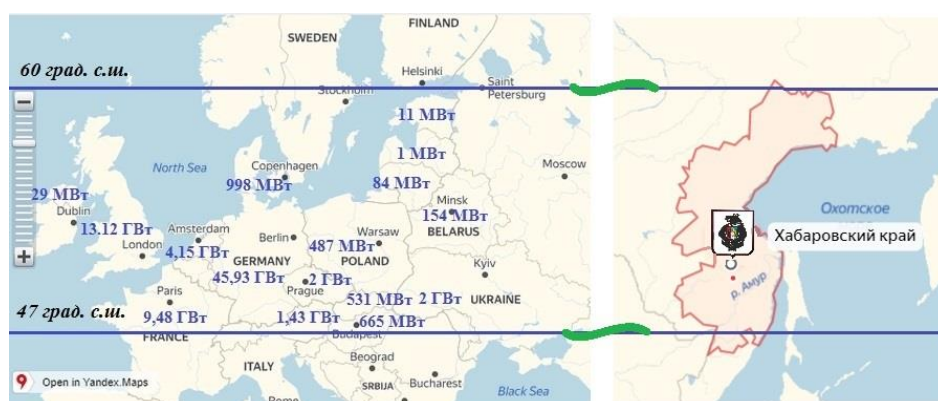

Рис. 2. Установленные мощности ФЭС европейских стран на 2018 г. (составлено авторами на основе [6])

Таблица 4. Установленные мощности ФЭС европейских стран на 2018 г. (составлено авторами на основе [6])

№ п/п	Страна	Установленная мощность, МВт	№ п/п	Страна	Установленная мощность, МВт
1	Германия	45930	9	Венгрия	665
2	Великобритания	13108	10	Словакия	531
3	Франция	9483	11	Польша	487
4	Нидерланды	4150	12	Беларусь	154
5	Чехия	2078	13	Литва	84
6	Украина	2003	14	Ирландия	29
7	Австрия	1431	15	Эстония	11
8	Дания	998	16	Латвия	1

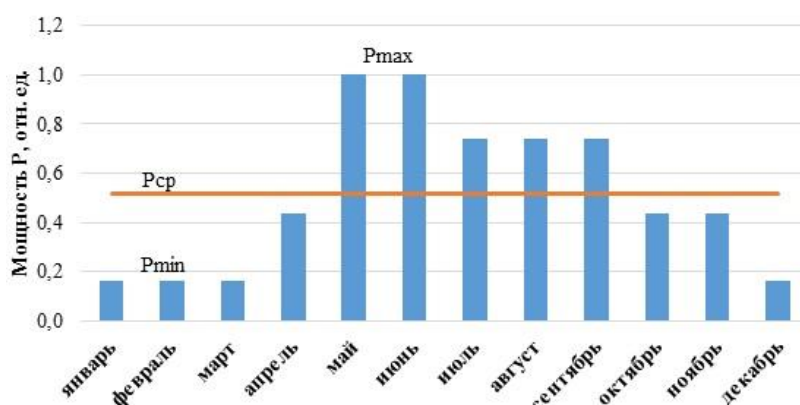

Рис. 3. Типовой годовой график нагрузки потребителя технологически изолированных энергорайонов (составлено авторами)

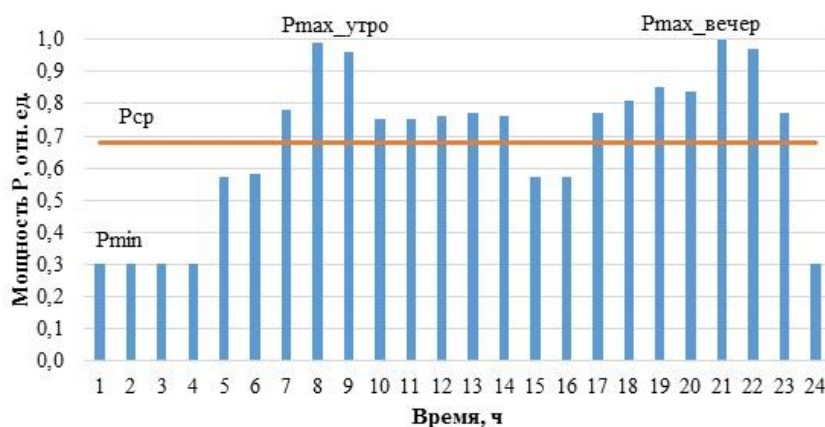

Рис. 4. Типовой суточный график нагрузки потребителя в зимнее время [7]

Выводы. Солнечные электростанции в составе автономных гибридных энергоустановок с современными и эффективными дизельными генераторами и аккумуляторными батареями способны приводить к таким эффектам, как экономический – снижаются эксплуатационные затраты на обслуживание ДЭС, на покупку дорогого ДТ и выплат за его токсичность; экологический эффект – снижаются выбросы загрязняющих веществ; социальный эффект – растет надежность энергоснабжения; технологический эффект – уменьшаются потери электроэнергии в распределительных сетях. Хабаровский край имеет существенный потенциал инсоляции для эксплуатации ФЭС. В программе оптимизации энергоснабжения региона предлагается строительство 47 единиц АГЭУ с двусторонними солнечными панелями.

REFERENCES

1. List of technologically isolated territorial electric power systems and relevant subjects of operational dispatch management [Electronic resource]: Resolution of the Government of the Russian Federation of 27.12.2004 No. 854 (ed. of 08.12.2018) "On approval of the Rules of operational dispatch management in the electric power industry". - Access from the legal reference system "ConsultantPlus".
2. Berdin V. Kh., Kokorin A. O., Yulkin G. M., Yulkin M. A. Renewable energy sources in isolated settlements of the Russian Arctic. Moscow: World Wildlife Fund (WWF), 2017. 80 p.
3. Akhmetshina G. R., Ilkovskiy K. K., Kusimov M. R. Analysis of the features of technologically isolated energy districts taken into account when developing Programs for optimizing local energy // Scientific and Practical Journal "Microeconomics. 2019. No. 5 (88). pp. 64-68.
4. Ilkovskiy K. K., Tulchinskaya Ya. I. Distributed power engineering – one of the main factors for reducing the effects of depopulation on the example of the Republic of Sakha (Yakutia) // Electronic Scientific Journal "Oil and Gas Business" No. 4 (2012). URL: www.ogbus.ru.
5. A solar power plant has been launched at the Svetloye field of the Polymetal company // Khabarovsk Krai Segodnya News Agency. [Electronic resource]. URL: <https://www.todaykhv.ru/news/economics-and-business/19284/>.
6. Renewable capacity statistics 2019 // IRENA, 2019. [Electronic resource]. URL: <https://www.irena.org/publications/2019/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2019>
7. Elistratov V. V. Renewable energy / V. V. Elistratov. - 3rd ed., add. - St. Petersburg: Publishing House of the Polytechnic University. un-ta, 2016. - p. 394.

SIGNIFICANT MEASURES OF STATE SUPPORT FOR BUSINESS (Comparative Analysis)

K. Kokrashvili, Doctor of Law, Professor of Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia,

R. Kutateladze, Doctor of Economics and Technology, Professor of Georgian Technical University, Dean of the Faculty of Business Technology at GTU, Tbilisi, Georgia,

N. Pailodze, Doctor of Technology, Professor of Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7364

Abstract. *The paper describes the governmental activities for business support carried out by Georgia and foreign developed countries. The comparative analysis and the effectiveness of the results of the implemented measures have been presented and analyzed. The situation in Georgia has been highlighted and better opportunities of the support for small and medium-sized enterprises in our country have also been identified and presented in the given paper. State support for entrepreneurial activity is the deliberate creation of legal and economic conditions and incentives by the state for business development in the country. According to entrepreneurs, it is the state's responsibility to create all the conditions for business development in the country and also to assist the entrepreneurs in achieving their goals, such as maximizing profit, investment efficiency, risk minimization, entrepreneurial security, protection of property rights etc.*

Keywords: *State support; Business support; Small entrepreneurship; Anti-crisis measures; Association agreement.*

Introduction. The constitution of the country is the essential and significant basis for the regulation of the economy by the state. The fundamental law of almost all countries, including the Constitution of Georgia, declares Georgia to be a social state (Article 5). The mentioned fact implies that “the state cares about the strengthening the principles of social justice, social equality and social solidarity in society. The state cares for the equal socio-economic and demographic development throughout the country. The law creates special conditions for the development of mountainous regions. The state cares about human health and social protection, about the provision of the subsistence minimum and decent housing, about the protection of family welfare. The state promotes employment of citizens. The conditions for providing the subsistence minimum are defined by the law. The state cares about environmental protection and rational use of natural resources.” In one of its decisions in 2002, the Constitutional Court of Georgia ruled that the state should make every effort to ensure at least a minimum level of protection of social rights. The principle of a social state not only obliges the state, but also imposes solidarity obligations, creates social responsibility of individuals, so that their property can be used to some extent for the benefit of the society. In such a society property obliges, it has some social bound applying to everyone who owns the property. Sometimes, a democratic and legal state, for objective reasons, fails to provide even the minimum level of social security. In such cases, not only the results and success of the state's efforts are crucial - it's also crucial to see that “the state does its maximum to provide at least the minimum”.¹

Article 6 of the Constitution of Georgia recognizes economic freedom, in particular, the state cares about the development of free and open economy, free entrepreneurship and competition. It is inadmissible to abolish the universal right to the private property. Entrepreneurial activities of the state are subject not only to legal regulation, but also to the active implementation of supportive measures.

Research Results. The best state policy can be implemented at the intersection of the interests and goals of the state and the private sector. This is where the strategy and tactics of the state regulation of entrepreneurial activity come from.²

The state, as a major regulator, also has the function of supporting entrepreneurial activity. Worldwide practice demonstrates that multilateral support by the state is needed for the development

¹ ა.ფორცხაძე. სოციალური სახელმწიფოს ფორმულა: მაქსიმუმი, სულ ცოტა, მინიმუმისათვის. European.ge.2017.

² Государственное регулирование рыночной экономики. Под ред. Кушлина В.И. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: РАГС, 2005. с.76

of entrepreneurial relationships, which can be achieved through co-financing of certain areas or programs, establishing a favorable system, subsidizing and generally creating a favorable business environment for development.

State support for entrepreneurial activity is a series of activities, which implies creation of economic and legal conditions to stimulate entrepreneurship development, as well as its financial and material support. In the process, the interests of both the public and private sectors must be equally protected. This should become the basis of the state strategy for the development of economy.

It is not easy to realize the above mentioned activity. It is important for the state to apply the stimulating norms along with the prohibited ones.

Creating the system of the state support for entrepreneurial activity is a multistage and complex act, being a very complex and long-term process due to its content and prospect of real implementation. The mentioned process should be based on:

- The relevant legislative framework;
- The protection of the rights of the subjects implementing entrepreneurship;
- The system of special institutions providing business support;
- The support with financial resources.

In the countries with developed market economies, an effective, multilevel mechanism of cooperation between the state and entrepreneurship has long been established. In such countries creating favorable conditions for the development of small and medium-sized enterprises is seen as an important area of public policy. From the point of view of small business representatives, the state should create the necessary conditions under which small business can succeed. In line with the interests and goals of the state and SMEs, effective state policy can be pursued in this area. This defines the state's strategy and tactics regarding small business¹.

No less important is the infrastructure support for small and medium-sized businesses, which has actively been pursued in foreign developed economies for the last 50 years. In Germany, for example, the development of technological infrastructure has received a great deal of state attention. Already in 1978 the German Federal Government approved the "General Concept of Scientific-Technical Policy for Small and Medium Businesses", defining forms and mechanisms of technical assistance for small businesses. In the 1980s technology parks, research institutes, and an appropriate transportation network were created for this purpose. To plan strategically the activities of higher education institutions and support small enterprises the Federal Chamber of Industry and Commerce established advisory centers and the commission for stimulating technological transfer. In 1989 the German government developed the concept of stimulating scientific research in small business, which provides information and consulting services in the field of new technologies, transformation of the vocational education, and training the personnel. As a result, German small and medium-sized enterprises are very successful in producing and promoting scientific innovations. The share of German businesses in financing research and design is 63%, including 17% for SMEs.²

It would be beneficial for our state to share the German experience. In Georgia since 2016 the law on "innovations" has been functioning. The mentioned law "aims at creating and improving the national innovation eco-system necessary for socio-economic development of Georgia, at building the knowledge and innovation-based economy, at promoting in Georgia the use of technologies created in other countries, at supporting the introduction of the intellectual property and technologies creating in Georgia, at fostering export, at penetrating all areas of the advanced technologies, science and economy in order to increase the competitiveness of the mentioned area" (The first article).

This law creates an opportunity to bring education / science and production closer together and create a unified cycle. "Innovative activities are crucial in raising the technological level of production and competitiveness of products. It is aimed at utilizing the results of scientific research and processing to obtain new or missing goods or services, the manner in which they are manufactured, and for their effective sale on the domestic and foreign markets"³. The importance of innovation in the business of any country is great. It gives the enterprise a chance to break away from its competitors

¹ In 1985 the law on tax cuts, designed to reduce the tax burden on small businesses, was adopted in Germany. In 1990, the marginal rate of the income tax was reduced to 53% and the minimal rate- to 19%. From January 1, 1990, small businesses were fully exempt from turnover tax not exceeding DEM 25,000 (before that limit was DEM 20,000).

² Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. - М.: ТЕИС, 2000.с. 72.

³ <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=16350>

and take the leading position in the market in the shortest possible time. It is important for the country's economy - more innovation is directly proportional to the country's economic growth.

In Germany small businesses perform a number of functions, primarily promoting competition in the country's market. Small businesses are more customer-focused, making it easier to adapt to the customer needs and tastes. Such enterprises employ more than half of the German population and, ultimately, small businesses are an important segment of the German budget. Today Germany, the United States, Japan, Italy and the UK are ranked fifth in the world in terms of the number of small business enterprises.¹

Under the German law, small entrepreneurs are given long-term (20-year) credits, with start-up entrepreneurs not paying interest on the loan for two years after the company was founded, and the next 8 years on a grace basis. KfW Bank of Germany is actively involved in small business lending. The so-called "special credits" for those who start their own business (Existenzgründer) are especially important. The amount of the loan is € 100,000, individuals (micro-businesses) are the recipients of the loan. The loans are given to small businesses with grace payment for the first 5 years. The German bank KfW is actively involved in lending them and, what is more important, takes on 80% of the risk (the remaining 20% is covered directly by the customer service bank).

As for our country, Chapter 12 of the Tax Code of Georgia deals with special taxation regimes that apply to: a) individuals with micro business status, b) entrepreneurs with small business status, c) persons with fixed taxpayer status (Code 83- Article e).

The status of a micro-business may be granted to a physical person who does not use the employment of hired persons and conducts economic activity independently of which the aggregate gross income received by him / her does not exceed GEL 30,000 per calendar year. The granting and revocation of the micro-business status, as well as the issue of the business certificate is performed in accordance with the procedure established by the Minister of Finance of Georgia (Article 84 (1) and (5) of the Code).

The implementation of a small business development policy is a key requirement of the EU towards partner countries. Thus, Georgia, as a country associated with the European Union, is required to comply strictly with European standards.

"The SME Development Strategy of Georgia for 2016-2020" has been created for the purpose of SME development in Georgia.² It is noteworthy that in our country the project "Development of Small and Medium Entrepreneurship and DCFTA in Georgia" has been functioning from 2015 to 2019. The project was co-financed by the European Union and implemented by the German International Cooperation Society (GIZ). The project aims at supporting institutional and regulatory environment reforms related to the implementation of Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). The project aims at strengthening the capacity of SMEs to increase the competitiveness of this sector and adapt it to the new regulatory environment. The purpose of the project is to prepare fertile soil for strengthening SMEs in Georgia and ensure large-scale economic growth.

International experience in the field of small business shows that small enterprises can function successfully if an effective economic policy to support small entrepreneurs is developed and implemented. The main requirement of the EU towards partner countries is the introduction of a small business development promotion policy. Georgia, as a country associated with the European Union, is required to adhere to European standards. Georgian politics has a clear European integration strategy, which is confirmed by the Association and Free Trade Agreements signed with the EU in June 2014. These agreements facilitate the process of integrating Georgian legislation with the EU model, which includes supporting the accelerated development of small businesses. Chapter 5 of Association Agreement is important in this regard, according to which, it is important to introduce a "Small Business Act", the principle of "think small first" emphasizes the importance of consulting with small entrepreneurs and taking into account their requirements. Special steps must be taken by the state to realize the issue at the political, administrative and institutional levels.

Today in the global pandemic the state support for business is especially important. Small businesses need special assistance from the state, accounting for an average of 60% of the private sector. The negative impact of the pandemic on small businesses is especially damaging. The number of active business owners worldwide has decreased dramatically. To mitigate the impact of these

¹ Правовое регулирование и государственной поддержки малого предпринимательства в Германии. Гималетдинова К. А. Свиницкая Е.В. 2019. с. 76-77.

² <http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic>.

changes, the economies of countries have gone through many crises, including revising procurement procedures, getting small firms, and increasing regulator discretion. According to the World Bank, countries in the recovery phase are supporting small businesses in a variety of ways.

Today, when the world is in a crisis caused by a global pandemic, business support is becoming increasingly important. In this sense extending short-term finance is the most widely used type of support. New lending under concessional terms, delayed repayments, restructuring and rescheduling, credit guarantees with new schemes, and capital buffer safeguards - such as lowering capital requirements on banks and central banks' actions to induce commercial banks to increase lending to business - are some examples of finance instruments used by various economies. For example, the French government has attempted to increase the liquidity of companies through state-guaranteed loans or investments in minority equity positions (EUR 3.5 billion). These schemes go beyond the assistance provided in the EUR 16 billion loan guarantee program announced during the early crisis response period in April 2020. Such measures are less feasible in low and lower middle-income countries, where governments have instead focused on reductions in the corporate income tax rate and expedited tax refunds.¹

The coronavirus epidemic has provoked a surge of rulemaking activity. Parliament and the government are considering varied measures to eliminate the consequences of the epidemic. World practice shows that the most important business measures in the current situation are:

- the government has a right to impose a moratorium on the initiation of insolvency proceedings;
- there are restrictions on the conduct of inspections by regulatory authorities;
- tenants have a right to deferred lease payments ("rent holidays") and to a decrease in payment for the period of quarantine;
- borrowers have a right to request deferred payment of a loan ("credit holidays");
- social insurance contributions for the salary fund have been halved for small and medium-sized businesses;
- there has been a deferral of taxes and insurance contributions.²

The global crisis caused by the pandemic is unclassical. Today no one knows when it will end and what economic and financial damage it will bring to the world. While the governments of the countries are taking measures to support business, according to economists, the global loss as a result of the pandemic crisis will be around 9 trillion dollars (greater than the economies of Japan and Germany, combined.) For the first time since the Great Depression both advanced economies and emerging market and developing economies are in recession.

The crisis was transmitted primarily by trade and financial flows forcing millions back into poverty. Attainment of the Millennium Development Goals is seriously jeopardised in many countries. Many developing countries did not and do not have the resources to stimulate the economy and protect their socially disadvantaged populations to the same extent as the industrialised countries. However, many countries have made considerable efforts to mitigate the effects. Emerging market and developing economies face additional challenges with unprecedented reversals in capital flows as global risk appetite wanes, and currency pressures, while coping with weaker health systems, and more limited fiscal space to provide support. Moreover, several economies entered this crisis in a vulnerable state with sluggish growth and high debt levels.³

Given the world reality, we see all the negative signs that characterize the economic crisis. The sharp decline in production, the total rise in unemployment, and the panicked fear of the virus have led to public outrage and depression. That is why the EU countries reached an agreement "to support the economy affected by the coronavirus epidemic" on April 9, 2020 and planned anti-crisis measures.⁴ One of the central points in the agreement is the support of business, as the basis of the country's economy.

As for Georgia, despite some attempts and due to subjective and objective reasons, the system of business support from the state is unfortunately not flexible and effective. In terms of private business, we are a relatively young country, so we do not lose hope that the economy of our country will also rely on the private sector for the next 20 years and therefore more reasonable and effective reforms will be implemented.

¹ <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/common-measures-help-small-businesses-during-covid>

² <https://www.borenium.ru/en/2020/05/covid-19-epidemic-overview-of-state-measures-to-support-business/>

³ <https://journals.openedition.org/poldev/144>

⁴ <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/09/report-on-the-comprehensive-economic-policy-response-to-the-covid-19-pandemic/#>

REFERENCES

1. ლ.გორგაძე. „მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი ასპექტები“. სადისერტაციო ნაშრომი. 2020.
2. Правовое регулирование и государственной поддержки малого предпринимательства в Германии. Гималетдинова К. А. Свиницкая Е.В. 2019;
3. ა.ფირცხალაშვილი. სოციალური სახელმწიფოს ფორმულა: მაქსიმუმი, სულ ცოტა, მინიმუმისათვის. European.ge.2017.
4. Государственное регулирование рыночной экономики. Под ред. Кушлина В.И. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: РАГС, 2005;
5. Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. - М.: ТЕИС, 2000.р. 72
6. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=16350>
7. <http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic>.
8. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/common-measures-help-small-businesses-during-covid>
9. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/common-measures-help-small-businesses-during-covid>
10. <https://www.borenus.ru/en/2020/05/covid-19-epidemic-overview-of-state-measures-to-support-business/>
11. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/09/report-on-the-comprehensive-economic-policy-response-to-the-covid-19-pandemic/#>
12. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/09/report-on-the-comprehensive-economic-policy-response-to-the-covid-19-pandemic/#>

MONGOLIA'S "THIRD NEIGHBOR POLICY"

Oyuntsetseg Densmaa, Chief of Department, National Defence University of Mongolia

oyuntsetseg@mndu.gov.mn, doyunaa2019@gmail.com

Gerelchimeg Kaliinaa, Lecturer of National Defence University of Mongolia

gerelchimeg@mndu.gov.mn, kgerelchimegk@gmail.com

Norovsuren Nanzad, Lecturer of National Defence University of Mongolia

norovsuren@mndu.gov.mn, norovoo79@gmail.com

Tsogzolboo Otgonbayar, Lecturer of National Defence University of Mongolia

tsogzolboo@mndu.gov.mn, temuulenmgl3@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7365

Abstract. Geographically Mongolia has two neighbors. Mongolia's existence today depends largely on mutually friendly relationships with two big neighbors.

The main pillars of Mongolia's new international strategy were incorporated in Mongolia's National Security Concept adopted on June 30, 1994. This document, approved by the Mongolian Parliament, emphasizes a balanced policy towards the country's two giant neighbors, underlines the importance of economic security in protecting Mongolia's national integrity, and warns about too much dependence on any one country for trade.

In today's world of globalization and interdependence, Mongolia has to engage with other countries beyond these two neighbors, Russia and China. This is fundamental thing of the Mongolia's searching third neighbor.

Mongolia needs more friends to ensure its national security interests and achieve economic prosperity its 'Third Neighbor Policy'¹ is a policy of extending its friends all around the world. Two immediate neighbors of Mongolia, Russia and China, remain the foreign policy priority and this priority is not contradictory to the policy of having more friends.

Mongolia is becoming an arena of clashes of economic interests of developed countries, multinational corporations due its rich mining deposits. Mongolia's Third Neighbor Policy is aimed to leverage the influence of neighboring countries in the national security issues of Mongolia.

In contrast with other satellite states of the former Soviet Union, Mongolia concurrently instituted a democratic political system, a market-driven economy, and a foreign policy based on balancing relations with Russia and China while expanding relations with the West and East. Mongolia is now pursuing a foreign policy that will facilitate global engagement, allow the nation to maintain its sovereignty, and provide diplomatic freedom of maneuver through a "third neighbor" policy.²

This policy is very much alive today but there is no reason to claim that its implementation is satisfactory. Mongolia has major investors from the US, Japan, Germany and France from the EU, for example. There are many universal conventions related to landlocked country. For Mongolia, access to sea via our two neighbors, means promoting economic ties with the third neighbors, as an important factor conducive to reinforcing the material foundations of Mongolia's third neighbor policy.

Introduction. Mongolia is geographically isolated. It is landlocked country with huge territory, between two giant powers Russia and China. Mongolia is sharing a 3,485 sq. km, frontier with Russia to the north and a 4,673 sq. km, with China to the south, east, and west. It encompasses a territory of about 1,564,116 sq. km, with a population of 3.3 million. The capital city is Ulaanbaatar, and the Mongolia's political system is a parliamentary republic.

Historically in 1206, Genghis Khan founded the Mongol Empire, the largest empire in history. The Mongol Empire's territory extended from present-day Poland in the west to the Korean peninsula in the east, from Siberia in the north to the Arab peninsula and Vietnam in the south, covering approximately 33 million square kilometers. In 1227, after Genghis Khan's death, the Mongol Empire was subdivided into four kingdoms. In 1260, Genghis Khan's grandson, Kublai Khan, ascended the

¹ Third neighbor policy is Mongolia builds relations with other countries beyond two neighbors, Russia and China.

² The term "third neighbor" is used to describe the concept of Mongolia looking beyond its two immediate geographic neighbors (Russia and China) to develop strong relations with the world's democratic nations, including the United States, Japan, South Korea, India, Canada, Australia, and various European countries.

throne of one of the four kingdoms that encompassed present-day Mongolia and China. In 1271, Kublai Khan formally established the Yuan Dynasty. The Yuan Dynasty was the first foreign dynasty to rule all of China until it was overthrown by the Chinese Ming Dynasty in 1368.¹

The Mongol court returned to its native land, however, centuries of internal conflict, expansion and contraction brought them fall into Manchu Qing dynasty. They conquered Inner Mongolia in 1636. Outer Mongolia was submitted in 1691. For the next two hundred years Mongolia was ruled by the Qing Dynasty until 1911. Mongolia declared its independence in 1911 under the Bogd Khan, the spiritual leader of Mongolia's Tibetan Buddhism. However, the Chinese government still considered "Outer Mongolia" as part of it and invaded the country in 1919. In 1921, People's Revolution won in Mongolia with the help of the Russian Red Army and thus Mongolia became the second socialist country in the world. November 26, 1924 was the day that Mongolia declared itself as an independent country and the Mongolian People's Republic was proclaimed and the first Constitution was adopted.²

For the next 70 years Mongolia was a satellite country to the Soviet Union.³

The Mongolian People's Republic (MPR), a communist state, under the rule of the Mongolian People's Revolutionary Party (MPRP), lasted until 1990.⁴

Mongolia during the twentieth century. In 1920s, after the death of the Bogda Khaan, Mongolia had a real alternative to repressions and executions which followed the revolutionary events. The idea of development along the path of national democracy was extremely popular among many leaders of the Mongolian People's Party (MPP) and government. However, the influence on the part of Komintern and Bolshevik government in Russia was overwhelming.

In August of 1924, the third Congress of the MPP adopted a communist type program, thus condemning the country to many years of political terrorism and later on stagnation and political inertia. The first Deputy Prime Minister S. Danzan and others, who stood in opposition to the majority's views, were executed. This marked the beginning of witch hunting in Mongolia.

Many prominent leaders, including the Prime Minister B. Tserendorj, Deputy Prime Minister A. Amar, Chairman of the MPP's Central Committee, and T. Tseveen fell victims to Stalinist type repressions. Repressions against religion and lamas were especially severe. "Between" 1937-1939, over 700 temples and monasteries were destroyed, and over 17,000 lamas and monks executed. Political massacre continued up to 1941.⁵

In 1930s, when fascism in Europe and Asia became a real threat, Mongolia signed a Protocol with the Soviet Union, on rendering military assistance in case of insult by a third country. Undeclared war started on 28 May 1939, when Japanese troops attacked Mongolia's borders in the area of the Khakhyn-Gol. Pursuant to the provisions of the Protocol, Soviet troops were brought up to the border, and Mongolian-Soviet joint forces stopped the invader in August, 1939. The tripartite negotiations held between Mongolia, Soviet Union and Japan in 1940, settled the border disputes. When in June 1941 the Nazist Germany invaded the Soviet Union, Mongolia offered a helping hand to the Soviet people. Domestic resources were mobilized and sent as aid to the Soviet Red Army. At the Yalta conference held in February, 1945, the leaders of the Soviet Union, USA and UK agreed to the existing status quo with regards to the Outer Mongolia.

Under the 1945 Chinese-Russian Treaty, China agreed to give up Outer Mongolia, which, after a plebiscite, became a nominally independent country. A 20-year treaty of friendship and cooperation, signed in 1966, entitled Mongolia to call on the USSR for military aid in the event of invasion. Thus allied with the USSR in a dispute with China, Mongolia began mobilizing troops along its borders in 1968 when the two powers became involved in border clashes on the Kazakh-Sinkiang frontier to the west and at the Amur and Ussuri rivers.⁶

¹ Mongolian history, Accessed 14, October, 2015, <http://mongolianembassy.us/about-mongolia/history/#.VkgF17Jiddg>

² Embassy of Mongolia in U.S.A, accessed, August, 24, 2015, <http://mongolianembassy.us/about-mongolia/history/#>.

³ Accessed, May, 12, 2015, <http://www.mongolian-ways.com/history.htm>

⁴ Accessed, October, 15, 2015, <http://fellowsblog.kiva.org/fellowsblog/2010/11/29/mongolian-independenceconstitution-day-a-short-history-lesson>

⁵ Mongolia History, Accessed September, 9, 2015, <http://www.legendtour.ru/eng/mongolia/history/history.shtml>

⁶ "Info please" accessed, September, 12, 2015, <http://www.infoplease.com/country/mongolia.html?pageno=2>

After the II World War, Mongolia adopted the Soviet five-year-plan pattern in the economic policy. In 1958, 99.7 percent of the country's total livestock was nationalized. In 1960, the Constitution was revised to proclaim a single political party monopoly, single form of property and communist ideology.

Mongolia remained one of the most closed countries in the world up until 1990s. Politically, the country was a satellite of the Soviet system. Economically, Mongolia was heavily dependent on Russian subsidies. Distortions in the economy and inefficient governance brought the country to social, economic and political stagnation.

Mongolia was under a Soviet-dominated Communist regime for almost 70 years, from 1921 to 1990. In the fall of 1989 and the spring of 1990, new currents of political thought began to emerge in Mongolia, inspired by the glasnost and perestroika in the Soviet Union and the collapse of the Communist regimes in Eastern Europe. In March 1990, a democratic revolution that started with hunger strikes to overthrow the Government led to the peaceful enunciation of communism. Mongolia's renouncement of communism led to a multi-party system, a new constitution and a transition to a market economy.¹

With the brake-up of the socialist system, deep political and economic reforms were launched in Mongolia and adopted democratic norms and principles through introduction of multi-party, parliamentary system. In 1990s, for the first time in the country's history, democratically elected government approved the program for transition towards the market. Privatization of the state-owned property and the policy of liberalization were launched. Mongolia declared the policy of open doors. Since 1991, the government of Mongolia's, has been pursuing on a program of economic stabilization.²

The collapse of the communist system brought two significant changes to Mongolia the end of Russian subsidies and funding for development, and the transition to a market economy. Mongolia went into economic recession, followed by a collapse in the banking system in 1995. In the elections of 1996 the Democratic Party won, establishing the first ever democratic government. In the 2000, 2008, 2016, 2020 elections the MPP won again, and in the 2004, 2012 elections the Democratic Party won. The transition to a Democratic Republic has brought about relatively stable government, and peaceful transfers of power, while election results reflect a struggle between the desire for the stability and state support of the past and an equally deep desire for a free economy and liberal business policies. Mongolia has been experiencing economic growth and increased prosperity, largely due to the inflow of foreign investment and the exploitation of mineral resources. As educated Mongolians, business people, and younger people find jobs in the cities and new industries of Mongolia, nomadic herders find it increasingly necessary to participate in the market economy and are becoming less reliant on government promises to provide services in a system where social subsidies have become meaninglessly small.³

Throughout the twentieth century Russian and Soviet influence over Mongolia has been predominant factor in its national development. The post-Cold War era has changed Mongolia's external environment and Mongolia will depend not only on well-established relationships with its two neighbors on the vertical level but also on its relations with the outside world on the horizontal level: Germany and other West European countries in the west, and Japan, Korea, USA, and whole of the Pacific rim in the east. It will provide some kind of balance to Mongolia's relationship with its two nuclear neighbors.⁴

Mongolia's third neighbor policy⁵.

From 1921 to 1990, when Mongolia was engulfed in the socialist system, there was neither need nor opportunity to seek 'third neighbors' due to the Soviet Union's undivided dominance in Mongolia's domestic and foreign policy. The 'third neighbor' policy has been both a political and economic success. In the early 1990s, when Mongolia began political reforms, the support of Western countries was crucial to its democratic transition. Also, donor countries helped Mongolia overcome its economic hardships after the sudden end of Soviet aid.

¹ Embassy of Mongolia in U.S.A, accessed, August, 24, 2015, <http://mongolianembassy.us/about-mongolia/history/#>.

² Accessed, November, 01, 2015, http://www.selenatravel.com/162/mongolia_history

³ <http://www.mongolian-ways.com/history.htm>

⁴ Dr. Bayasakh, Mongolia and Russia-China in the new millennium, SMHRIC, Accessed, September, 16, 2015, http://www.smhric.org/SMW_16.htm

⁵ Beyond Russia and China, third neighbor countries play a crucial role in Mongolia

Russian troop withdrawal was completed on September 15, 1992. Mongolian leaders recognized that it was necessary to declare their intention to pursue a new foreign policy of balanced relations with Russia and the PRC.

The top priority in Mongolia's next diplomacy was to fill the vacuum in its foreign relations created by the Soviet Union's disintegration."¹ Thus, in this climate of crisis and uncertainty began a debate, which continues to the present, of devising a new approach to economic and strategic security for the Mongolian nation.

Mongolia's search for a Third Neighbor - a concept attributed to U.S. Secretary of State James Baker, who noted that Mongolia has two good neighbors, but, if it needed a third, the U.S. would be happy to be it. While Russia and China are the giant neighbors that Mongolia shared borders with, the idea of a third neighbor refers to countries other than Russia and China that Mongolia has built relationships with. The term 'third neighbor' was first mentioned by U.S. Secretary of State James Baker during a meeting with Mongolian leaders during his visit in August 1990. "Baker said that referring to the U.S. as a third neighbor". "That was a rhetorical gesture to support Mongolia's first move toward democracy." The concept of third neighbors was picked up by Mongolian policymakers and eventually became formalized in its foreign policy and legislation.²

Widely used in Mongolian media and scholarly works throughout the 1990s, the term was not reciprocated until the late 1990s, president of the Mongolia Society recalls, American officials agreed that their Mongolian counterparts could refer to the United States as a "third neighbor."³ Then in 2005 President George W. Bush reiterated that the United States is "proud to be called" Mongolia's "third neighbor." President Bush used this term while in Mongolia (he was the first sitting U.S. president to visit the country), in part in recognition of the successes of Mongolia's democratization and in part in recognition of Mongolia's support of U.S. efforts in the Global War on Terror.⁴

The purpose of the 'third neighbor' policy is to maintain Mongolia's national security with the support of not only our two big neighbors but some other influential countries. It is a policy of simultaneous and parallel development of implementing the priority of deepening relations with China and Russia and at the same broadening cooperation with other friendly countries. The vital component of the 'third neighbor' policy is to maintain strategic partnership with our two immediate neighbors.

Mongolia does not have land connection with its 'third neighbors', but it has values connection. Common democratic values are at the heart of Mongolia's relationship with its 'third neighbors'. The 'third neighbor' policy is not only about politics. It also helps us diversify our foreign trade and investment. Mongolia's economic linkages with its 'third neighbors' are growing more and more. For example, Canada is our largest export partner after China. The US, Japan and the ROK are our largest import partners after Russia and China. Singapore, Canada, ROK, US, Hong Kong, Australia and Japan are among our top 12 investment partners.⁵

Mongolia's 'third neighbors' play a critical role in bringing financial capital, high technology, and much-needed eco-friendly strategies and management to Mongolia. Mongolia focused on expanding our rail and road networks to better connect to our immediate and 'third neighbors'. With these transit corridors, Mongolia can become a bridge connecting Europe and Asia and the shortest destination to either of them.

¹ Ts. Batbayar and K. Demberel, "Contemporary Mongolian-Russian relations: Problems and Perspectives," in proceedings of The Geopolitical Relations between Contemporary Mongolia and Neighboring Asian Countries: Democracy, Economy and Security (Mongolian and Tibetan Affairs Commission Conference, September 2003), p. 333

² H.E. Baasanjav Ganbold, Ambassador of Mongolia to the Republic of Korea Seoul, June 18, 2013 – In Part 4 of Asia Society Korea Center's 2013, Accessed, October, 29, 2015, <http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy>

³ Alicia J. Campi "Mongolia's Foreign Policy Vision for Eurasia," speech at a Jamestown Foundation seminar, November 10, 2010

⁴ Munkh-Ochir Dorjjugder, Mongolia's "Third Neighbor" Doctrine and North Korea, January 28, 2011, BROOKINGS, Accessed, November, 13, 2015, <http://www.brookings.edu/research/papers/2011/01/28-mongolia-dorjjugder>

⁵ Source of mfa.gov.mn, Speech by the foreign minister, his Excellency Mr. I. Bold to honorary consuls of Mongolia, September 18, 2014, Accessed, November, 8, 2015, http://www.mfa.gov.mn/en/index.php?option=com_content&view=article&id=3514%3Aspeech-by-the-foreign-minister-his-excellency-mr-i-bold-to-honorary-consuls-of-mongolia&catid=58%3A2009-12-20-23-32-18&Itemid=64&lang=en

Mongolia's new foreign policy. The identity of Mongolia's foreign policy has been based on its geopolitical position, especially its landlocked location between two powerful nations - China and Russia. Ever since it embraced an independent foreign policy in the early 1990s, while trying to ensure active and balanced relations with its two immediate neighbors, Mongolia has focused on developing close ties with states that do not border it, but which serve as metaphorical 'third neighbors'.

With the Democratic revolution, Mongolia adopted a peaceful, open, independent and multi-pillar foreign policy enshrined in the 1992 Constitution and the 1994 Concepts of National Security and Foreign Policy. The Constitution prohibited the stationing and transition of foreign troops through Mongolia's territory. In its Foreign Policy Concept, Mongolia pledged to "pursue a policy of refraining from joining any military alliance or grouping, allowing the use of its territory or air space against any other country, and the stationing of foreign troops or weapons, including nuclear or any other type of mass destruction weapons in its territory".¹

The 1994 Foreign Policy Concept further stated that "maintaining friendly relations with China and Russia shall be the top priority of Mongolia's foreign policy, and Mongolia shall not align to either country, but rather develop balanced relations with both of them and promote all-round good-neighborly cooperation". The Concept further stated that the second priority of Mongolia's foreign policy shall be developing friendly relations with developed countries in the East and West. This was a clear implication of Mongolia's 'third neighbor' policy.²

Mongolia had signed treaties on friendship and cooperation with both Russia in 1993 and the PRC in 1994. Those treaties lay down the basic principles of cooperation, including mutual respect for each other's independence, sovereignty and territorial integrity, non-aggression, non-interference in each other's internal affairs, peaceful co-existence and equality in relations. The past few years marked a very important development in our relationship with China and Russia. Mongolia had established strategic partnership with both of them. Mongolian people consider strategic partnership as the highest level of cooperation.

Given Mongolia's geographic position, it is only natural that our relationship with China and Russia is our top foreign policy priority. Furthermore, being landlocked, we are dependent on them for land access to the global markets. China's Tianjin Port is Mongolia's main route to the Asia Pacific. And Russia is our main route to Europe.³

China is the biggest trading partner of Mongolia. Despite being our biggest import partner, two-way trade volume stood at \$7.3 billion. Mongolia mainly exports mineral products and live-stock to China.⁴ Russia is lagging behind China in terms of overall trade and investment into Mongolia. Mongolia meets almost its entire demand for oil products through imports from Russia.⁵ Despite less substantial volume of bilateral trade and investment, Mongolia and Russia share close historic ties. One important part of that legacy is the fact that hundreds of thousands of Mongolians have received their higher education degrees in Russia.⁶

Mongolia's foreign policy imperatives were all duly reflected when Mongolia updated its Foreign Policy Concept in 2011 in light of the fundamental changes the world and Mongolia itself have undergone since 1994. The revised Foreign Policy Concept sets 5 priorities for Mongolia's foreign policy, which are as follows:

1. Given Mongolia's unique geographic location, it is only natural that maintaining friendly and balanced relationship with the two neighbors remains our top priority.

2. The second priority is to "develop and expand partnership relations and cooperation with countries and blocs of countries in the East and West in the framework of the 'third neighbor' policy". This way, the Concept officially declared the 'third neighbor' policy of Mongolia for the first time in its history.

¹ Source mfa.gov.mn, Mongolian Foreign Policy Concept, Accessed 14, November, 2015, http://www.mfa.gov.mn/en/index.php?option=com_content&view=category&id=36&Itemid=55&lang=en

² Mongolia: Growth, Democracy, and Two Wary Neighbors

³ Ds. Batbayar, "The Third Neighbour Policy and Australia" 2015, Accessed 10, November, 2015, www.mongolijol.info/index.php/MJIA/article/download/401/422

⁴ Li Xiaokun, China-Mongolian economic corridor, November, 11, 2015, China daily, accessed, November, 15, 2015, <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1865242>

⁵ Ibid 11

⁶ Dr. Batbayar Tsedendamba, Chairman, Board of Mongolian Development Research Center, Second Open Conference on Mongolian Studies, November, 4, 2013

3. The third priority is to further develop bilateral relations and cooperation with other Asian countries, participate in multilateral cooperation in the Asia-Pacific region, as well as support efforts to strengthen strategic stability and expand security cooperation in East Asia, Northeast Asia and Central Asia.

4. The fourth priority is to continue our active cooperation with the United Nations, its specialized agencies, as well as international financial, trade and economic organizations, and support efforts to increase the role of the UN in global governance.

5. The fifth priority is to strengthen our bilateral relations with developing countries, including in the framework of the UN, G77 and the Non-Aligned Movement.¹

Mongolia today.

Following seven decades of Communist rule, Mongolia's peaceful Democratic revolution in 1990 ushered in a transition from a single-party Communist system with strong ties to the Soviet Union to a multiparty democracy without bloodshed or shattering a single window. In 1992, Mongolia adopted its first democratic Constitution and held the first free elections to the newly established State Great Khural. Since that time, we held eight successful rounds of parliamentary elections. And in 2020, Mongolia updated some of the additional changes into Constitution.

Since the development of political pluralism and transition to democracy and market economy, Mongolia pursues peaceful, open, independent and multi-pillared foreign policy. Today Mongolia has diplomatic relations with 184 states.² Mongolia is successfully developing friendly relations and cooperation with our two neighbors, third neighbors and many western and eastern countries. Relations with UN organizations and other international and regional organizations deepened and Mongolia's participation increased in multilateral regional activities, which led to strengthened reputation of Mongolia in international arena.

As a part of foreign policy priorities of Mongolia, bilateral relationships with Russian Federation and People's Republic of China has elevated to a new strategic partnership level while expanding close cooperation. At the same time, relations and cooperation with "third neighbors" has advanced. For instance, strategic partnership relations with Japan, United States, comprehensive partnership commitment with Germany, Republic of Korea, India and Turkey, as well as an expanded partnership with Australia, Canada and Kazakhstan.

The 'third neighbor' concept is not confined to a community of countries. It also includes international and regional organizations. Mongolia is a member of the UN and international financial, trade and economic institutions. "Mongolia's military is very small, but it's transformed very well with the help of U.S. and U.N. institution to become an active member of international peacekeeping campaigns and this helped to increase Mongolia's international profile and is also part of our efforts to implement this third neighbor policy."³

Mongolia actively collaborates with the United Nations, its specialized agencies and other international financial, trade and economic institutions. Such cooperation has served as significant engine and impetus for the social and economic development of the country. The admission to the United Nations provides a wide range of opportunities to maintain its independence and national security, to actively participate and contribute in the United Nations' activities together with other countries and to receive grants and assistance.

Mongolia has embraced a number of global security initiatives through the UN. The abolition of capital punishment comes to mind, but also recognition of Mongolia's nuclear-free status.⁴

Mongolia's military is very small, but it's transformed very well with the help of U.S. and U.N. institution to become an active member of international peacekeeping campaigns and this helped

¹ Dr. Batbayar Tsedendamba, Chairman, Board of Mongolian Development Research Center, Second Open Conference on Mongolian Studies, November, 4, 2013, accessed November, 4, 2015, <http://mdrc.mn/2013-06-14-04-14-12/news-and-information/220-dr-batbayar-the-third-neighbor-policy-and-australia#>

² Accessed, November 15, 2015, https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_Mongolia

³ H.E. Baasanjav Ganbold, Ambassador of Mongolia to the Republic of Korea Seoul, June 18, 2013 – In Part 4 of Asia Society Korea Center's 2013, Accessed, October, 29, 2015, <http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy>

⁴ Julian Dierkes, "Mongolia Focus", November 11, 2015, Strategic Analysis: Contemporary Mongolian Politics, Resources, Society, Accessed, November, 11, 2015

to increase Mongolia's international profile and is also part of our efforts to implement this third neighbor policy."¹

Since 2002, Mongolia has deployed troops to the UN peacekeeping operations in Africa as well as U.S. and NATO-led coalition operations in Afghanistan, Iraq and Kosovo. Given its population of around 3.3 million and the small size of its military, Mongolia's commitment to peace and security is substantial. It is one of the top 20 troop contributing countries for the UN peacekeeping.²

Meanwhile, more substantial progresses have been achieved in relationships and cooperation with European Union and its member countries which are considered as one of Mongolian foreign policy priorities. Relations with the EU have also advanced, with the EU and Mongolia signing a Cooperation and Partnership Agreement in April, 2012. Mongolia could be useful to the EU as a gateway to Northeast Asia. The trans-Mongolian rail route is part of the shortest rail link between Europe and China.

Mongolia continues to actively advance diplomacy to strengthen its position in the Asian region, to intensify bilateral relationships with other regional countries, to engage to a dialogue on political, security and economic cooperation of the region and to participate in the regional integration processes. Mongolia has strengthened friendly relations and cooperation with ASEAN member countries and thus increased frequency of high-level visits. Mongolia's accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia in 2005 shows a clear and convincing evidence of its commitment to expand its relationship with ACEAN.

Within the regional cooperation frameworks, Mongolia engages, through its certain assigned status, in important regional integration events and mechanisms, including the ASEAN Regional Forum (ARF) in 1998, the Pacific Economic Cooperation Council (PECC), the Asian Cooperation Dialogue (ACD), the Asia-Europe Meeting (ASEM), the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA) and the Forum for East Asia-Latin America Cooperation (FEALAC) and the Bali Democracy Forum (BDF). Mongolia is one of NATO's global partners, as well as an observer in the Shanghai's Cooperation Organization from 2004 and participating in Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) from 2012.

Burgeoning relations between Mongolia and the West were underlined by Mongolia's participation in the 2012 NATO summit, with Individual Partnership and Cooperation Program status. In 2012 both sides also signed their first bilateral cooperation program under NATO's new policy of developing more flexible partnership with countries that engage significantly within international security affairs. Mongolia has provided troops for the NATO-led international Security Assistance Force in Afghanistan since 2010 until today. It sent two contingents to support NATO's mission in Kosovo from 2005-2007.³

Mongolia continues its commitment to engage international community efforts aimed to overcome challenges and problems caused by climate change. For instance, the President of Mongolia attended the UN Climate Change Conference (COP15) in December 2009 so that Mongolia has acceded to the Copenhagen Accord. In 2010, Mongolia became a member of the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

As the scope of the third neighbor policy expanded, Mongolia became a member of the World Trade Organization (WTO) in 1997 and recognizes importance of establishing free trade agreement with its main trading partners, being part of regional trade agreements and participating multilateral trade negotiations having conducted within the framework of WTO by safeguarding of its national interests in order to create favorable condition for promoting foreign trade and to increase the access of local products to the international markets. Mongolia's trade policy objectives are aimed at developing an outward-oriented trade regime following the principles of the World Trade

¹ H.E. Baasanjav Ganbold, Ambassador of Mongolia to the Republic of Korea Seol, June 18, 2013 – In Part 4 of Asia Society Korea Center's 2013, Accessed, October, 29, 2015, <http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy>

² Dr. Batbayar Tsedendamba, Chairman, Board of Mongolian Development Research Center, Second Open Conference on Mongolian Studies, November, 4, 2013, accessed November, 4, 2015, <http://mdrc.mn/2013-06-14-04-14-12/news-and-information/220-dr-batbayar-the-third-neighbor-policy-and-australia#>

³ Zhao Shengnan, Mongolia boosts 'third neighbor' policy, November, 24, 2012, China daily, accessed, October, 5, 2015, http://www.chinadaily.com.cn/world/2012-11/24/content_15955035.htm

Organization (the “WTO”), with the goal of increasing overseas market access for Mongolia’s products through greater integration into the world economy.

Mongolia participates as a member of several international financial organizations, such as International Finance Corporation, International Monetary Fund and the World Bank. Mongolia is currently seeking to become a member of the Asia-Pacific Economic Cooperation (“APEC”), which promotes open trade and practical economic cooperation in the Asia-Pacific region, which would allow Mongolia to have open trade with more nations.¹

Around 100,000 Mongolians live and work abroad, with most of them currently in ‘the third neighbor’ countries and regions like the U.S., Europe, Japan and the ROK. Furthermore, people-to-people exchange is a very important part of Mongolia’s engagement with its ‘third neighbors’.

Mongolia will host the 2016 Asia-Europe Meeting (ASEM). It might mean for Mongolia – a reflection perhaps of the relatively unknown status and remit of ASEM. Nevertheless, ASEM 2016 will be by far the largest diplomatic gathering in Mongolia’s history, and could have far-reaching implications. Hosting the Asia-Europe Meeting in 2016 will be a significant opportunity for Mongolia.²

Mongolia located between Russia and China has been the object of close attention not only for its geographic neighbors, but also for non-regional states called as “third neighbor”. That’s why Mongolian foreign policy has traditionally been an important part of its development strategy. One of the main roles in the process of determining Mongolia’s foreign policy strategy belongs to the new President. President Kh. Battulga won at the Presidential elections in 2017. All his steps in the field of foreign policy can be divided into three main areas.

Firstly, the President of Mongolia has established himself as a supporter of improving relations with Russia, primarily through intensifying trade and economic cooperation and active personal diplomacy towards the Russian side.

Secondly, Kh. Battulga demonstrated diplomacy in the Chinese direction though he had difficult time to build cooperation with the southern neighbor of Mongolia.

Thirdly, Kh. Battulga made some changes in the strategy of relations with the “third neighbor”. For example, he rejected an active participation in some global international events and stayed indifferent to the idea of “permanent neutrality” of Mongolia. Perhaps the most serious foreign policy initiative of the new President of Mongolia was the idea of joining the Shanghai Cooperation Organization as a permanent member. This idea has caused serious political discussions in the country, dividing the expert network into supporters and opponents of the President’s initiative.

Conclusions. The main purpose of foreign policy of a country is to conduct foreign relations to the best possible advantage to serve its national interests. Democratic reforms and economic restructuring following the Soviet collapse provided the best ever opportunity for Mongolia to adopt its own “Multi-Pillar” foreign policy in 1994, thus safeguarding the country’s security and independent existence in the multi-polar world. The impact of foreign policy on the two geographic neighbors was that it articulated a new strategy to balance Mongolia’s relations with Russia and China that is known as the “third neighbor” policy. After twenty years of democracy, when Mongolia felt it necessary to review its regional security status and also the “third neighbor” policy, it revised its existing foreign policy and in 2011 came out with a new Concept of Foreign Policy to guide the nation for its future foreign relations with Russia, China, and the other countries of the world.

Mongolia’s relationship with its two immediate neighbors and ‘third neighbors’ has taken on a new interesting dimension in recent years due to its rich mining deposits. Mongolia has become an arena where economic interests of great powers and multinational corporations overlap.

Both Russia and China will continue as significant partners of Mongolia in foreign policy matters irrespective of the extent of their economic dominance at least for the foreseeable future. Mongolia, on the other hand, will continue with its most important task of balancing these two neighbors to avoid the repetition of Cold War situation in its territory.

The country has plenty of cause to be wary of encroachments by its immediate neighbors. China is the country's biggest economic partner, Russia, meanwhile, provides all of Mongolia's energy imports.

¹ Embassy of Mongolia in U.S.A, accessed, June,14,2015, <http://mongolianembassy.us/about-mongolia/foreign-relations-of-mongolia/#.VYPC-PIViko>

² William Turner, ASEM 2016: Mongolia in the Spotlight, “The Diplomat”, December 09, 2014, Accessed, November, 12, 2015, <http://thediplomat.com/2014/12/asem-2016-mongolia-in-the-spotlight/>

Bonds forged during the Cold War, when Russia dominated political life here, remain strong, with Mongolia abstaining from a United Nations vote condemning Russia over its annexation of Crimea.

By pursuing 'third neighbor' policy as its diplomacy of external relations Ulaanbaatar has been able to attract several key partners including the USA, India, Japan, South Korea, Turkey, Canada and the EU.

Mongolians consider Russian activities in Mongolia as their geostrategic needs of balancing China, Russians still see Mongolia as a buffer against a rising China. In other words, in a unipolar world, the multi-pillar policy or for that matter the 'third neighbor' policy should aim at ensuring security, both economic and strategic, by trying to overcome related challenges.

Mongolia its permanent neutrality status, Mongolia would act to further consolidate regional and global guarantees of peace and stability. This could turn Mongolia into a "transit corridor" linking the Chinese and Russian economies.

In conclusion, Mongolia is still geopolitically important, for both Russia and China as a buffer and for the rest of the world as states other than major powers country. And "buffer state" Mongolia now held a position of neutrality towards its neighbors.

However, despite certain changes in Mongolia's foreign policy under the President Battulga, it is difficult to state a radical turn in the foreign policy strategy. Due to political and legal reasons, as well as the external conditions of social and economic development of Mongolia, the President is not able to change the main foundations and principles of foreign policy of the state formed in the post-socialist period. Meanwhile it could be admitted that in Mongolia's foreign policy the rationality based on the ideological solidarity ("commonwealth of democracies") is gradually giving way to the rationality of a geographical contiguity and economic pragmatism. And this, in turn, cannot but affect the role of the "third neighbor" in Mongolia's foreign policy.

REFERENCES

1. Mongolian Foreign Policy Concept, 2011
2. The National Security Concept of Mongolia 19 June 2010.
3. *D Myagmar. (2003)*, External environment of Mongolia's security. Mongolian Journal of International Affairs, No10
4. *Luvsanvandan Bold. (2012)*. The 19th Ministerial Council Meeting's Statement by H.E. Mr. Luvsanvandan BOLD, Minister for Foreign Affairs of Mongolia, National Security of Mongolia: Past, Present & Future, No17
5. *G Chuluunbaatar, Todd Landman. (2013)*. Role of Democracy Assessment Tools in Democracy Consolidation: Lessons Learned from Mongolia, Mongolian Journal of International Affairs, No18
6. *Alicia J. Campi (2010)* "Mongolia's Foreign Policy Vision for Eurasia," speech at a Jamestown Foundation seminar, November 10, 2010
7. *Ts Batbayar. (2014)*. The Third Neighbour Policy and Australia, Mongolian Journal of International Affairs, vol19
8. *The Editor. (2013)*. Constitution of Mongolia, Mongolian Journal of International Affairs, No18
9. *G Tumurchuluu. (1999)*. Security of small states in the eve of 21st century, Mongolian Journal of International Affairs, vol.6
10. *Mijeddorj Batchimeg. (2012)*. National Security of Mongolia: Past, Present & Future, National Security of Mongolia: Past, Present & Future, No 17.
11. *Vaishali Krishna. (2014)*. Mongolian Foreign Policy Implications for Russia and China, Mongolian Journal of International Affairs, vol 19
12. Sarlagtay Mashbat, "Mongolian National Security Concept and Limits on *Third Neighbor Policy*," in *Third Neighbor Policy of Mongolia* (Ulaanbaatar: Mongolian Institute for Strategic Studies, 2011), 5-15.
13. "First Mongolia-Russia-China trilateral meeting held during SCO Summit," The UB Post, September 14, 2014, <http://ubpost.mongolnews.mn/?p=11910>.
14. "Xi proposes to build China-Mongolia-Russia economic corridor," Xinhuanet, September 12, 2014, http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-09/12/c_126977111.htm.
15. "Abe strikes energy deal with Mongolia in a bid to curb China's clout," *The Asahi Shimbun*, March 31, 2013, http://ajw.asahi.com/article/behind_news/politics/AJ201303310033.
16. Baasanjav Ganbold, Ambassador of Mongolia to the Republic of Korea, Mongolia's 'Third Neighbor' Foreign Policy, AsiaSociety.org, June 18, 2013, Accessed, October, 25, 2015, <http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy>

17. Dr.Batbayar , The Third Neighbour Policy and Australia, MDRC, 31 March 2014, Accessed, 4, October, 2015, <http://mdrc.mn/2013-06-14-04-14-12/news-and-information/220-dr-batbayar-the-third-neighbour-policy-and-australia>
18. Mashbat Otgonbayar Sarlagtay, (2011), Mongolia's Immediate Security Challenges: Implication to Defense Sector and The Regional Cooperation, Accessed June, 04, 2015, http://www.nids.go.jp/english/publication/joint_research/series7/pdf/08.pdf
19. A. Tuvshintugs, Mongolia and the Prospects for a Multilateral Security Mechanism in Northeast Asia, Accessed May, 12, 2015, http://www.apu.ac.jp/rcaps/uploads/fckeditor/publications/journal/RJAPS_V26_Tuvshintugs.pdf
20. Challenges of Small State in the 21st century global security and defense environment, Accessed May, 19, 2015, <http://liia.lv/en/blogs/challenges-of-small-state-in-the-21st-century-glob/>
21. Mongolian foreign policy: A small state with big aspirations, Accessed June, 11, 2015, <http://www.eastasiaforum.org/2014/04/02/mongolian-foreign-policy-a-small-state-with-big-aspirations/>
22. Mongolia's rebalance' towards Russia and China, Accessed May, 21, 2015, <http://www.dw.com/en/mongolias-rebalance-towards-russia-and-china/a-17892498>
23. Vladimir Rodionov, Banzarov Buryat State University, Ulan-Ude, Russia, Professor, Doctor of Political Science, Mongolian journal of International Affairs, Foreign Policy of President Kh. Battulga (2017-2020), volume 21, 2020, Accessed Jan, 26, 2020
24. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10926/9>, Accessed by Jan, 26, 2020,

PEASANT FARMS AND ECONOMIC EFFICIENCY IN THE UKRAINIAN SSR IN THE 20S OF THE XX CENTURY

V. V. Olyanich, Doctor of Historical Sciences, Professor of Department of History and Socio-Economic Disciplines, Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

L. V. Olyanich, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Department of History and Socio-Economic Disciplines, Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25012021/7366

Abstract. *The article investigates the economic efficiency of farms in the USSR in the 20's of the twentieth century. Much attention is paid to the study of socio-economic indicators, identifying opportunities to meet production farms and their welfare needs. The author argues that the farms in the USSR in the 20's of the twentieth century were characterized by rather sad indicators of economic efficiency, since a large number of households do not even have available land, livestock, tools and more. On the one hand this is due to the crisis of the early 20's. Caused by the devastating effects of war, revolution, social and economic experiments - nationalization and socialization of land, disruption of grain farming, a situation complicated famine and drought in the south of Ukraine, reducing livestock. On the other hand the socio-economic characteristics and the ability to establish a consumer economy to achieve functional norms to ensure its industrial and social needs in the Marxist paradigm of public relations coverage served only to establish the class structure and definition of objects of taxation, but not for the formation of economically developed farms.*

Keywords: *farm, economic efficiency, production needs, social and domestic needs, peasants.*

The aim of the article is to study the economic efficiency, capacity and ability to fulfill the production and own social and household needs of peasant farms in the USSR in the 20s of the twentieth century.

The problem of the article. A study of the economic efficiency of peasant farms in the USSR in the 20s of the twentieth century is a necessary element in determining the optimal structure of agriculture and its development in Ukraine.

Statistical and archival data, research and periodicals of the 1920s are analyzed.

Presenting of the main material. The literature of the 1920's recorded a class-formative definition of peasant entrepreneurship. In particular, the representatives of the organizational and production business focused mainly on the consumer-labor type of internal functional development of the peasant economy, its optimal size, but did not think of it in terms of entrepreneurship, so did not cover another aspect - economic efficiency production, as well as their own social and household needs. In this regard, in my opinion, the assessment of the production needs of the peasant economy, which was expressed by O. Farba in 1928 in one of the publications [7, p. 54–70] is distinctive. The researcher dared to apply the category of macroeconomics to individual farms. They are investment, production needs, plans to renew the means of production, production volume. Operating with them, he tried to find an answer to the question of the possibility of satisfying the so-called investments by the forces and means of the economy itself. It was important for him not to identify the features of the expanded reproduction of the means of production, but to find out the conditions for the volume of targeted lending to agriculture.

The method proposed by O. Farba had a pragmatic goal. He wanted to identify the creditworthiness of specific farms and the approximate amount for the implementation of social and class credit, however its cognitive capabilities are much deeper and broader. Identifying the organizational and productive capacity of the economy for its own functional needs can serve as a criterion for determining the optimal forms of agricultural entrepreneurship. Signs of marketability and logistics do not exhaust the evaluative characteristics, they are even derived from the organizational and economic optimum.

The conclusions reached by O. Farba have fundamental cognitive significance, although their argumentative and evidentiary base turned out to be insufficiently convincing in some cases. A significant part of "low-strength farms", according to him, did not show social activity on the need to spend on

production needs, and such among non-sown there were 40% and 15% with sowing 1.5 tithes [7, p. 55]. They did not see the prospects and feasibility of production costs, because they did not find economic ground for their rational use. There were so called "risk zone" farms with an allotment of 1.5-2 tithes, which "survived" by renting land, non-agricultural earnings. Their demonstration of "social passivity" to the target loan can be explained by the deliberate action of the owner, who relied on his own strength, refused the loan so as not to spend it on food. Modern researchers Kalinichenko V.V., Morozov A.G. [8], considering this issue, prefer to use new theories and conclusions.

Expenditures were productive and non-productive, so it is important to show their first expenditure item, as simultaneous consideration provides an answer to the question of the purchasing power of the private farm, and this is a slightly different social characteristic. It is essence to determine the priority of the costs from the budget of the peasant's farm for the purchase of equipment, livestock, seeds, equipment in the context of domestic investment for achieving functional and production balance. During the season, the farm could buy a horse or an ox, but would leave itself without a plow, harrows, seeds, etc. The enterprise of the peasant-owner was to maintain the intra-industry balance, and if possible to rent land, increase livestock, buy equipment.

Investigating the "size of investment", which provided the maximum production needs of peasant farms, O. Farba used the term - the limits of reasonable costs in terms of labor economy. These were the amounts of costs that could be covered or achieved by the "business family". For the economy of the grain region the costs amounted to 203 rubles, for beet region - 194 rubles, for the suburban - 269 rubles, which generally did not exceed 20% of the cost of its means of production [7, p. 56]. The real expenditures of peasant farms are recorded by their seasonal statistical surveys. Thus, in April-May 1926/27, the expenditures of steppe farms were much higher than in June-July, but gradually increased in autumn. The winter and early spring period is characterized by a decline in the expenditure part of the budget of the peasant's farm for material and household needs. The amount of money spent on one farm in Polissya was 373, in Western Ukraine - 422, in Eastern Ukraine - 501, in the Steppe - 607 rubles. [2, p. XVII.] One Polissya farm spent 8.9 and 7.5% on the purchase of agricultural equipment, in Western Ukraine 7.9 and 9.1%, respectively, in Eastern Ukraine - 8.8 and 7.2%, in the Steppe - 10.3 and 6.5% of the amount of annual cash income.

On average in Ukraine, the farm wasted about 15% of the annual amount of production costs for the maintenance and purchase of livestock, and 10% for livestock. The relatively insignificant percentage of expenditures on these priority items of economic activity is explained by compensation due to the offspring of cattle and artisanal production of basic equipment. Here a peasant-entrepreneur appears, with factory or small shop handicraft equipment. For example, ploughless farms were observed among non-sown or with sowing up to 3 acres, where their share reached 66-98%, but decreased in high land-rich peasant farms. If we take one hundred percent level of plow supply, it applied to farms with allotments of 8-9 acres and more, which can also be attributed to the level of harrow supply, but they lacked horse rakes, mechanical threshers, fans, and other complex agricultural machinery, although there were some farms with allotments from 13 to 30 tithes. Every fourth farm up to 2 tenths had a plow, though there was a need to rent stock or spouse. Almost 40% of farms did not have tools for plowing and sowing, so they had to rent them, renting out land, went hunting, and planting hayfields. This was the situation in the spring of 1926, but it did not change significantly in the following years. In 1928 there were 40.1% without tools for plowing and sowing, and 54.6 plows and bookers, 71.1 harrows, 5.5 seeders, 5.9 reapers, 0.6 mowers, 1,6, fans 10.2 [4, p. 174].

The absence of a plow or harrow in the peasant economy testified to the insufficient level of their agro-technical support, due to several reasons: the extreme high cost of agricultural machinery, which was inaccessible to some peasants farms; the reverse effect of scarcity of land; the ratio of agricultural and non-agricultural occupations, wholesale cultivation of land. I note that the share of landless farms in the USSR in 1921 was 23.8%, in 1922 - 30.3%, in 1923 - 33.8%, in 1924 - 41.6% [3, with. 254], i. e. their share increased due to the decline of agricultural production, so this social group, although it had the characteristics of rural private entrepreneurs, worked exclusively for their own support.

Agriculture in the first half of the 1920's experienced a deep crisis due to the devastating effects of wars, revolutions, socio-economic experiments - the nationalization and socialization of land, the disorganization of grain farming. The situation was complicated by famine and drought in southern Ukraine, reducing livestock. Thus, in 1921 there were 19.2% of farms without working cattle, in 1922 - 34.1% of farms, in 1923 - 45.3% of farms, in 1924 - 46.4% of farms [3, p. 254]. In Volyn in the spring of 1924 there were 37.6% of farms without working cattle, in Donetsk region -

44.9% of farms, in Ekaterinoslav region - 51.5% of farms, in Kyiv region - 55.9% of farms, and 43.6% of farms in Volyn cultivated their own cattle, 27% of farms in Donetsk region, 19.5% of farms in Katerynoslav region, 25.7% of farms in Kyiv region [5, p. 65]. Almost half of Ukrainian farms did not have working cattle (46.4%) and the necessary equipment (41.6%), so they resorted to those forms of entrepreneurial activity that would provide them with livelihoods.

In the mid-1920s, when the NEP stabilized the economic situation, but in agriculture, if we take the indicator of the availability of working cattle, and it was the main traction force, no significant changes took place. The results of the spring survey of peasant farms in 1926 revealed that in the fourth part of the administrative units of the USSR there were 50–76% of farms without working cattle [5, p. 65]. The supply of oxen to peasant farms was as follows: one ox had no more than 1%, two from 0.2% to 23.4% (Luhansk district) [5, p. 65]. Thus, according to the results of the spring survey of 1927, it turned out that in Ukraine in 1926, there were 44.4% farms without working cattle, in 1927 42%, ie 2.2 million small farms [6, p. 4].

In 1928 there were 38.8% of farms without working cattle [6, p. 4], i. e. their share decreased comparing to previous years, but it testified to the lumpenization of the peasantry. For example, in the steppe areas, which had heavy soils - chernozems, there were 355,443 farms without working cattle (35.4%) [6, p. 2]. A similar situation developed in Eastern Ukraine, and in Western Ukraine in 1928 there were 50.4% of farms without working cattle. Only in Polissya, where haymaking predominated, the number of farms without working cattle was much smaller compared to other regions - 23.8%.

In historiography, especially Soviet, years of 1921–1925 were considered as a period of agricultural reconstruction, but the real situation indicated the decline of its productive forces. The critical situation of 1921–1923 can be explained by the consequences of war, revolution, drought, and famine, but what can we say about the second half of the 1920s, the so-called "Nepian renaissance"? The NEP had advantages over the policy of military communism, but it did not create the right conditions for the systematic revival of the main branches of agriculture. The party and Soviet authorities reported a steady increase in the number of cattle in Ukraine, but these were general figures. If in 1923 there were 46%, then in 1926 44% of farms without workhorses [1. with. 255], and their presence testified not only to the main traction force - it demonstrated the social status of the small farm, the type of owner. Positive changes took place, but the share of farms without working cattle (horses and oxen) was too large.

Conclusions and prospects for further research. Peasant farms in the USSR in the 1920s were characterized by rather sad indicators of economic efficiency, as a large number of farms did not even have land, livestock, stock, and so on. On the one hand, this is due to the crisis of the early 1920s, caused by the devastating effects of wars, revolutions, socio-economic experiments - nationalization and socialization of lands, disorganization of grain farming. The situation was complicated by famine and drought in southern Ukraine, reducing livestock. On the other hand, socio-economic characteristics and the ability to establish the economy to achieve the consumer-functional norm of its production and socio-domestic needs in the Marxist paradigm of coverage of social relations, with its single-line class-formation method of assessing phenomena, served only to establish class structure and determine objects of taxation, and not for the formation of economically developed farms.

REFERENCES

1. Xth All-Ukrainian Congress of Soviets of Workers, 'Peasants' and Red Army Deputies, April 6-14, 1927 - Kh., 1927
2. Money circulation of the peasant economy of Ukraine for 1926-27 (according to daily records of voluntary correspondents): Statistics № 123. Volume IV. Vip. 4. - H.: CSU USSR, 1928.
3. Results of economic construction of the USSR for 1923–1924 - Kh., 1925.
4. Results of the spring survey of agriculture in Ukraine in 1928 (Selective census of farms): Statistics of Ukraine № 160. Vol. III. Series 2. Agricultural statistics. Issue 15. - H.: CSB USSR, 1929.
5. Results of the spring survey of agriculture in 1924 (sample census of the population of peasant farms): Statistics of Ukraine №59. - H., 1925
6. Results of the spring survey of agriculture in Ukraine in 1927. (Selected census of peasant farms). Statistics of Ukraine № 130. - H., 1928
7. Farba O. Production needs of the peasant economy // Economy of Ukraine. - 1928. - №5.
8. Kalinichenko V. Peasant economy of Ukraine in the period of the NEP: Historical and economic research. - Kharkiv: Osnova, 1997.-400 p.
9. Morozov A.G. Village and money: Ukrainian credit cooperation in the days of the NEP: a monograph. - Cherkasy, 1993. - 275 p.

**Proceedings of the
XXV International Scientific and
Practical Conference
Social and Economic Aspects of Education in
Modern Society**

(January 25, 2021, Warsaw, Poland)

MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION

Passed for printing 20.01.2021. Appearance 25.01.2021.
Typeface Times New Roman.
Circulation 300 copies.
RS Global S. z O.O., Warsaw, Poland, 2021